

Sexual rights: an IPPF declaration

IPPF आईपीपीएफ : छनोटबाट सम्भावनाको दुनियाँतिर

यौन अधिकारसम्बन्धी आईपीपीएफ घोषणा-पत्र

यौन अधिकार : मानव अधिकार

यौन अधिकार : मानव अधिकार

यौन अधिकार : मानव अधिकार

यौन अधिकार : मानव अधिकार

यौन अधिकार : मानव अधिकार

यौन अधिकार : मानव अधिकार

यौन अधिकार : मानव अधिकार

Sexual Rights: Human Rights

Sexual Rights: Human Rights

Sexual Rights: Human Rights

Sexual Rights: Human Rights

Sexual Rights: Human Rights

Sexual Rights: Human Rights

Sexual Rights: Human Rights

Sexual Rights: Human Rights

Who we are

IPPF is a global service provider and a leading advocate of sexual and reproductive health and rights for all. We are a worldwide movement of national organizations working with and for communities and individuals.

We work towards a world where women, men and young people everywhere have control over their own bodies, and therefore their destinies. A world where they are free to choose parenthood or not; free to decide how many children they will have and when; free to pursue healthy sexual lives without fear of unwanted pregnancies and sexually transmitted infections, including HIV.

A world where gender or sexuality are no longer a source of inequality or stigma. We will not retreat from doing everything we can to safeguard these important choices and rights for current and future generations.

आफ्नै बारेमा

आईपीपीएफ यौन तथा प्रजनन अधिकार तथा सबैका लागि अधिकारको लागि अग्रणी पैरवीकर्ता एवम् विश्वभर सेवा उपलब्ध गराउने अधिकारवादी संस्था हो । यो व्यक्ति र समुदायसँग उनीहरूकै लागि काम गर्ने राष्ट्रिय संस्थाहरूको विश्वव्यापी आन्दोलन हो ।

हामी जहाँ जुनसुकै ठाउँका भए तापनि महिला, पुरुष, र युवावर्गको आफ्नो शरीरमाथिको नियन्त्रण हुने विश्वको निर्माणका लागि काम गर्छौं र त्यसैले नै तिनको अवसरयुक्त भविष्यका निम्ति काम गर्छौं । त्यस्तो संसार जहाँ उनीहरू बाबुआमा बन्ने कि नबन्ने भन्ने छनोट गर्न स्वतन्त्र हुन्छन्, स्वतन्त्रतापूर्वक कति बच्चा कहिले पाउने भन्ने निर्णय गर्न सक्छन्, अनिच्छित गर्भाधान वा एच्आईभी लगायतका यौनजन्य रोगको संक्रमणको डरविना स्वस्थ यौन जीवन बाँच्न पाउँछन् । त्यस्तो संसार जहाँ लिंग र यौनिकतालाई लाञ्छना र असमानताको स्रोतका रूपमा नहेरिएको होस् । वर्तमान तथा भावी पुस्ताका यी अति नै महत्त्वपूर्ण छनोट र अधिकारको रक्षाका निम्ति हामीले गर्न सक्ने यावत कुरा गर्न हामी पछि पर्ने छैनौं ।

Contents

Foreword	i
History	ii
Executive summary	iv
Sexual rights: an IPPF declaration	ix
Preamble	10
General principles	12
Sexual rights are human rights related to sexuality	16
References and notes	22
Endnotes	23

विषयसूचि

प्राक्कथन

इतिहास

विषय संक्षेप

यौन अधिकारसम्बन्धी आईपीपीएफ घोषणापत्र

प्रस्तावना

सामान्य सिद्धान्तहरू

यौन अधिकार यौनिकतासम्बन्धी मानव अधिकार

सन्दर्भ र टिप्पणी

पुछ्छे टिप्पणी

Foreword

Sexuality is a natural and precious aspect of life, an essential and fundamental part of our humanity. For people to attain the highest standard of health, they must first be empowered to exercise choice in their sexual and reproductive lives; they must feel confident and safe in expressing their own sexual identity.

Today, discrimination, stigma, fear and violence pose real threats to many people. These threats and the actions they trigger – ranging from disheartening to life-threatening in nature – prevent many people from attaining basic sexual rights and health. IPPF is committed to fulfilling its goals through an approach that embodies the principles of universality, interrelatedness, interdependence and indivisibility of all human rights. We will do all we can to ensure that sexual rights – human rights – are respected through our own service provision and advocacy, and also in the wider public sphere.

Sexual Rights: An IPPF Declaration represents the culmination of more than two years of work that spanned the globe. Its development was guided by a diverse group of individuals: internationally-renowned experts in sexual and reproductive health, human rights, law and public health; senior IPPF volunteers, each of whom brought unique regional perspectives and who together represented a range of experience and strengths; and three senior directors of the IPPF secretariat. The Declaration developed through regional meetings and events that took place across the Federation and built on the IPPF Charter of Sexual and Reproductive Rights. While there has already been some progress toward meeting the Millennium Development Goals and the targets of the 1994 ICPD (International Conference on Population and Development) Programme of Action, there is still much work to be done.

Sexual rights are a component of human rights, they are an evolving set of entitlements related to sexuality that contribute to the freedom, equality and dignity of all people, and they cannot be ignored. We must persevere; we must be uncompromising and passionate in our efforts to decrease stigma and improve access to services, and to increase recognition of sexuality as a positive aspect of human life. Marginalized groups such as young people, transgender people, sex workers, men having sex with men, people who are gay, lesbian or bi-sexual, child brides and girl mothers particularly need our compassion. The Declaration applies equally to girls and women who are vulnerable to or have been subjected to gender-based violence, including traditional norms such as female genital mutilation and discrimination based on male preference.

Sexual Rights: An IPPF Declaration is an indispensable tool for all organizations, activists, researchers, policy- and decision-makers who are working to promote and ensure human rights. The Declaration will enable members of the sexual and reproductive health and human rights communities to create change and build on the momentum that has already begun around sexual rights in preparation for the next International Conference on Population and Development in 2015.

Too often denied and too long neglected, sexual rights deserve our attention and priority. It is time to respect them. It is time to demand them.

We trust that the Declaration will serve you well on the journey ahead.

Jacqueline Sharpe,
President of IPPF

प्राक्कथन

यौनिकता जीवनको प्राकृतिक तथा अत्यन्त आकर्षक पक्ष हो र यो मानवताको अत्याश्यक एवम् मौलिक भाग हो । मानिसहरूका लागि स्वास्थ्यको सर्वोच्चस्तर प्राप्त गर्न आफ्ना जीवनमा यौन तथा प्रजनन अधिकारलाई छनोट गर्न पाउनका लागि सर्वप्रथम उनीहरूको सशक्तिकरणको आवश्यकता हुन्छ, र उनीहरूले आफ्नो यौनिक पहिचान अभिव्यक्त गर्न आत्मविश्वास तथा सुरक्षाको अनुभव गर्न पाउनुपर्छ ।

अचेल धेरै मानिसका अगाडि भेदभाव, गालीगलौज, भय, त्रास र हिंसा जस्ता कुरा वास्तविक चुनौतीको रूपमा खडा भएका छन् र यस्ता चुनौती र तिनले गति दिएका क्रियाकलाप स्वभावले दुरुत्साहित गर्ने तथा जीवनलाई नै चुनौती दिने खालका छन् भने तिनले आधारभूत स्वास्थ्य तथा यौन अधिकार उपभोग गर्न अवरोध सिर्जना गर्छन् । आईपीपीएफ विश्वव्यापकता, अन्तर्सम्बन्ध, अन्तर्निर्भरता तथा सबै प्रकारका मानव अधिकारको अविभाज्यता जस्ता सिद्धान्तभित्र अन्तर्निहित रहेका विधिहरूको माध्यमबाट आफ्ना लक्ष्य पूरा गर्न प्रतिबद्ध छ । हामी आफ्ना सेवा र वकालतका माध्यमबाट यौन अधिकार -मानव अधिकार- को सम्मानलाई प्रत्याभूत गर्न आफूले सक्ने सम्पूर्ण काम गर्नेछौं ।

यौन अधिकारसम्बन्धी आईपीपीएफ घोषणाले दुई वर्षभन्दा बढी लामो अवधिसम्म विश्वभरमा गरिएका गृहकार्यको प्रतिनिधित्व गर्दछ । यसको विकासक्रममा विभिन्न व्यक्तिहरू सम्मिलित विविधतायुक्त समूहको निर्देशन प्राप्त भएको थियो । त्यस समूहमा यौन तथा प्रजनन स्वास्थ्य, मानव अधिकार, कानून तथा सार्वजनिक स्वास्थ्य क्षेत्रका लक्ष्यप्रतिष्ठित विशेषज्ञहरू, आफ्नैखाले विशिष्ट क्षेत्रीय परिप्रेक्ष्यहरूसहित आएका आईपीपीएफका अनुभवी र सशक्त वरिष्ठ स्वयम्सेवीहरू र तीनजना आईपीपीएफका वरिष्ठ निर्देशकहरू थिए । यो घोषणा आईपीपीएफ लगायत अन्यसँग गरिएका विभिन्न क्षेत्रीय बैठकहरू तथा अन्य कार्यक्रमबाट विकसित भएको हो र यौन तथा प्रजनन अधिकारसम्बन्धी आईपीपीएफ बडापत्रको आधारमा बनेको हो । सहस्राब्दी विकास लक्ष्य तथा १९९४ मा सम्पन्न आईसीडीपी (जनसंख्या तथा विकाससम्बन्धी अन्तर्राष्ट्रिय सम्मेलन) कार्यक्रमका लक्ष्यहरू प्राप्त गर्न केही प्रगति भएता पनि यसका लागि अबै धेरै काम गर्न बाँकी छ ।

यौन अधिकार मानव अधिकारका घटक तत्व हुन् । तिनीहरू सबै मानिसको स्वतन्त्रता, समानता, र स्वाभिमानलाई कायम राख्न मद्दत गर्ने यौनिकतासँग सम्बन्धित अधिकारहरूका विकसित हुँदै गरेका समष्टिगतरूप भएकाले तिनलाई पन्छाउन मिल्दैन । हामी निर्वाध गतिमा (persevere) अघि बढ्नेपर्छ, लाञ्छना घटाउने र सेवाको पहुँचमा सुधार गर्ने तथा यौनिकतालाई मानव जीवनको सकारात्मक पक्षका रूपमा मान्यता दिलाउने काममा धैर्यशील र सम्भौताविहीन हुनेपर्छ । युवा, पार-लैंगिक (transgender) व्यक्ति, यौनकर्मी, पुरुषसँग सम्भोग गर्ने पुरुष, पुरुष समलिंगी (gay), महिला समलिंगी (lesbian), दुवैलिंगी (bisexual) नाबालिका दुलही, कन्नेकेटी आमा (girl mothers) हरूजस्ता सीमान्तकृत समूहलाई खासगरी हाम्रो सहानुभूतिको आवश्यकता हुन्छ । यो घोषणा लैंगिक आधारमा गरिने हिंसाद्वारा पीडित या जोखिममा परेका केटी या महिलाको हकमा समानरूपले लागू हुन्छ । यस्तो हिंसामा पुरुषलाई प्राथमिकता दिनेखालको भेदभावमूलक व्यवहार या महिलाको यौनिच्छेदन गर्नेजस्ता परम्परागत चलन पनि पर्दछन् ।

यौन अधिकारसम्बन्धी आईपीपीएफ घोषणा मानव अधिकारको सम्बर्द्धन तथा प्रत्याभूतिका लागि कार्यरत सबै संघसंस्था, अधिकारकर्मी, अनुसन्धानकर्ता, नीतिनिर्माता तथा निर्णयकर्ताका लागि अत्यावश्यक हतियार हो । यस घोषणाले यौन तथा प्रजनन स्वास्थ्य र मानव अधिकारका क्षेत्रमा कार्यरत समुदायका सदस्यहरूलाई यौन अधिकारको सेरोफेरोमा यस्तो परिवर्तन गर्न र सोका लागि शक्ति निर्माण गर्न सक्षम तुल्याई २०१५ मा हुने अर्को आईसीडीपी (जनसंख्या तथा विकाससम्बन्धी अन्तर्राष्ट्रिय सम्मेलन) को तयारीका लागि पनि मद्दत पुऱ्याएको छ ।

धेरैपटकको इन्कार र धेरै लामो समयसम्मको हेलचक्र्याईका बावजूद यौन अधिकारले हाम्रो प्राथमिकता प्राप्त गरेको छ र ध्यानाकर्षण गरेको छ । अब त्यसलाई सम्मान गर्ने समय आएको छ । अब त्यसको माग गर्ने बेला आएको छ ।

यस घोषणाले अगाडिको यात्रामा हामीलाई राम्रै साथ दिनेछ भन्ने हामी विश्वास गर्दछौं ।

ज्याकलिन शार्प, अध्यक्ष, आईपीपीएफ

History

In November 2006, IPPF's highest decision-making body – the Governing Council – created a Panel on Sexual Rights with the mandate to guide and support the Federation in developing a declaration of sexual rights.

It was envisaged that the declaration would build on the IPPF Charter on Sexual and Reproductive Rights, a landmark document that proved enormously popular and successfully advanced the integration of human rights throughout IPPF's services and advocacy work. Recent work on sexual rights by the IPPF Western Hemisphere Region also contributed to the development of the declaration.

Finally in May 2008, the Declaration was presented and adopted by the Governing Council of IPPF. The Panel on Sexual Rights included senior IPPF volunteers and staff from all six IPPF regions and internationally renowned experts in sexual and reproductive health and rights from around the world. The members of the panel were:

- **Mariem Mint Ahmed Aicha**
Governing Council Member, Mauritania
- **Hossam Bahgat**
Director of the Egyptian Initiative for Personal Rights, Egypt
- **Dr Carmen Barroso**
Regional Director, IPPF/WHR
- **Gert-Inge Brander**
Governing Council Member, Sweden
- **Professor Paul Hunt**
UN Special Rapporteur on the Right to Health
- **Dr Alice Miller**
Columbia University/Berkeley Law at University of California, USA
- **Madhu Bala Nath**
Regional Director, IPPF/SARO
- **Dr Naomi Mmapelo Seboni**
Governing Council Member, Botswana
- **Dr Nono Simelela**
Director of Technical Knowledge and Support
- **Tang Kun**
Governing Council Member, China
- **Dr Esther Vicente (Chair)**
Governing Council Member, Puerto Rico
- **Dr Gill Greer (Ex-officio)**
Director-General of IPPF
- **Dr Jacqueline Sharpe (Ex-officio)**
IPPF President

इतिहास

नोभेम्बर २००६ मा, आईपीपीएफको सर्वोच्च निर्णयकर्ता अंग, गभर्निङ काउन्सिल, ले यौन अधिकारको घोषणा तयार गर्न महासंघलाई मार्गनिर्देश तथा सहयोग गर्नका लागि यौन अधिकारसम्बन्धी एक प्यानल खडा गरेको थियो ।

यौन तथा प्रजनन अधिकारसम्बन्धी आईपीपीएफ बडापत्रको आधारमा नै घोषणापत्र तयार गर्नुपर्छ भन्ने परिकल्पनाअनुरूप तयार गरिएको एक दस्तावेज आईपीपीएफका सेवा र बकालत कार्यमा मानव अधिकारलाई अझ उन्नत पारेर एकीकृत तुल्याउन सफल भयो र यो दस्तावेज एक प्रकारको मोड पनि सावित भयो । आइ.पी.पी.एफ.को पश्चिमी गोलार्द्ध क्षेत्रले यौन अधिकारका क्षेत्रमा हालै गरेका कामहरूले पनि घोषणाको विकासमा योगदान गरेको छ । अन्ततः २००८ को मे महीनामा घोषणा प्रस्तुत गरियो र आईपीपीएफको गभर्निङ काउन्सिलले यसलाई अंगीकार गर्‍यो ।

यौन अधिकारसम्बन्धी प्यानलमा आईपीपीएफका छ वटै क्षेत्रका वरिष्ठ स्वयम्सेवक तथा कर्मचारी एवम् विश्वका यौन तथा प्रजनन स्वास्थ्य र अधिकारका क्षेत्रमा ख्यातिप्राप्त विशेषज्ञहरू रहेका थिए । प्यानलका सदस्यहरू निम्नानुसार थिए :-

- **मरियम मिण्ट अहमद आइचा**
गभर्निङ काउन्सिल सदस्य, मौरिटानिया
- **होस्साम वहगात**
निर्देशक, इजिप्सियन इन्सिएटिभ फर पर्सनल राइट्स, इजिप्ट
- **डा. कार्मेन बारोसो**
क्षेत्रीय निर्देशक, आईपीपीएफ/डब्लुएचआर
- **गेर्ट-इंग ब्राण्डर**
गभर्निङ काउन्सिल सदस्य, स्विडेन
- **प्रो. पल हण्ट**
स्वास्थ्य अधिकारसम्बन्धी संयुक्त राष्ट्रसंघीय विशेष प्रतिवेदक
- **डा. एलिस मिलर**
केलम्बिया विश्वविद्यालय/बर्कले ल एट् क्यालिफोर्निया युनिभर्सिटी, अमेरिका
- **मधु बाला नाथ**
क्षेत्रीय निर्देशक, आईपीपीएफ/एस्एआरओ
- **डा. नाओमी म्मापेलो सेबोनी**
गभर्निङ काउन्सिल सदस्य, बोत्स्वाना
- **डा. नोनो सिमेलेला**
निर्देशक, टेक्निकल नलेज एण्ड सपोर्ट
- **ताङ कुन**
गभर्निङ काउन्सिल सदस्य, चीन
- **डा. एस्थर भिसेण्ट (अध्यक्ष)**
गभर्निङ काउन्सिल सदस्य, प्योर्टो रिको
- **डा. गिल ग्रीर (पदेन)**
महानिर्देशक, आईपीपीएफ
- **डा. ज्याकलिन शार्प (पदेन)**
अध्यक्ष, आईपीपीएफ

At the very first meeting in January 2007, Panel members agreed that the development of a declaration of sexual rights was fundamental to the realization of IPPF's vision and mission. While the IPPF Charter on Sexual and Reproductive Rights had broken new ground across the Federation, since 1994 (when the Charter was published) new issues and areas of concern had since emerged and there was a clear need to explore aspects of sexuality and identify sexual rights that were fragile, ignored or considered ambiguous by many. The Charter gave rise to an increased awareness of the differences between sexual rights and reproductive rights; this awareness brought about the need for a code of practice specifically around sexuality. The Panel agreed that the Declaration would lead to improved health and well-being for IPPF's clients and would contribute to the attainment of the Millennium Development Goals.

The process of developing a declaration of sexual rights was, in itself, an internal advocacy tool for the Federation. Through a diversity of engagements at the national, regional and international levels, the development of the Declaration has enhanced the Federation's volunteers' and staff's comprehension of the nature of human rights, the nature of human rights related to sexuality, as well as the differences and commonalities between sexual rights and reproductive rights. The discussions among experts generated new knowledge about the importance of sexual rights to the enjoyment of the highest attainable standard of physical and mental health, and the interrelationship between sexual rights and the rights to development, freedom, equality and dignity. This knowledge is embodied in the Declaration. Throughout the development of the Declaration, the need to take into account the cultural differences and the religious backgrounds of countries in the different regions was a recurrent concern. Members of the Panel presented different and sometimes conflicting perspectives on sexual rights as human rights. At the same time, participants welcomed the opportunity to talk openly about issues

related to sexuality – including culture and religion, child marriage, sex workers rights,

gender identity, sexual orientation, reproductive technologies – which the Federation confronts in its work every day, at all levels.

The IPPF Regions each explored sexual rights within the context of their own histories and cultural experiences.

These experiences also contributed to the Declaration. The Arab World held a meeting in May 2007 in Rabat, which resulted in a Declaration on Sexual and Reproductive Rights.

The European Network held a workshop on gay, lesbian and transgender issues in June 2007, which included experts such as the European President of the International Lesbian Gay Association (ILGA) for Europe. The draft Declaration and sexual rights were discussed at the Africa Regional Council, and the joint Regional Council meeting of the South Asia Region and the East and South East Asia and Oceania Region. At the Western Hemisphere Regional Council, participants engaged in a discussion that was led by a panel of experts composed of Sonia Correa, Human Rights Activist, Anthony Romero, Executive Director of the American Civil Liberties Union, and Humberto Arango from Western Hemisphere Regional Office. Like the Arab World attendees at Rabat, the Western Hemisphere delegates issued a declaration. At each regional meeting, the Director-General of IPPF spoke about the Declaration of Sexual Rights and participated in subsequent discussions.

In November 2007, the Panel presented a draft of *Sexual Rights: An IPPF Declaration* to the Governing Council and asked members of the Council and staff and governing members of Regional Offices and Member Associations for their comments, which were considered in the preparation of the final document. The Declaration was presented and approved by the Governing Council in May 2008.

With the Declaration as an invaluable co-pilot, IPPF hopes to help create a world in which the freedom, equality and dignity of all people are guaranteed, especially in the areas of their lives related to sexuality.

जनवरी २००७ मा सम्पन्न पहिलो बैठकमा प्यानलका सदस्यहरूले आईपीपीएफका ध्येय र दृष्टिकोणलाई मनन गर्नका लागि यौन अधिकारसम्बन्धी घोषणा तयार गर्नु आवश्यक छ, भन्ने कुरा मञ्जुर गरे। यौन तथा प्रजनन अधिकारसम्बन्धी आईपीपीएफ बडापत्रले आईपीपीएफ महासंघको वृत्तभन्दा बाहिर पनि नयाँ आधार तयार गरेको थियो, बडापत्र प्रकाशित भएको १९९४ को वर्षमा नयाँ विषय र चासोका नयाँ क्षेत्र पनि देखा परे। अब यौनिकताका विविध पक्षहरू र अत्यन्त कमजोर अवस्थामा रहेका, वेवास्ता गरिएका वा धेरै मानिसले धेरै अर्थ लाग्ने खालका भन्ठानेका यौन अधिकारहरूको पहिचान गर्नु पर्ने टड्कारो आवश्यकता देखा पर्‍यो। बडापत्रले यौन अधिकार र प्रजनन अधिकारका बीचमा फरक छ, भन्ने चेतना वृद्धि गर्‍यो, यस चेतनाले खासगरी यौनिकताको अभ्यासका लागि आचारसंहिता आवश्यक रहेछ, भन्ने देखाइदियो। यस घोषणाले स्वास्थ्यमा सुधार तथा आईपीपीएफका सेवाग्राहीको हिततर्फ अग्रसर गराउनेतर्फ लाग्ने भएकाले सहस्राब्दी विकास लक्ष्य पूरा गर्न योगदान गर्नेछ, भन्ने कुरा प्यानलले स्वीकार गरेको छ।

यौन अधिकारसम्बन्धी घोषणा तयार गर्ने प्रक्रिया महासंघमा निम्ति स्वयम्मा एक आन्तरिक वकालतको साधन थियो। राष्ट्रिय, क्षेत्रीय र अन्तर्राष्ट्रियस्तरमा आयोजना गरिएका विभिन्न कार्यक्रमको माध्यमबाट घोषणाको विकास भयो र यसले महासंघका स्वयम्सेवक तथा कर्मचारीहरूलाई मानव अधिकारको व्यापकता, यौनिकताको सन्दर्भमा मानव अधिकारको स्वभाव तथा यौन अधिकार र प्रजनन अधिकारका बीचका भिन्नता र समानता बुझ्नमा थप मद्दत गर्‍यो। विज्ञहरूका बीचको छलफलले शारीरिक तथा मानसिक स्वास्थ्यको उच्चतमस्तर प्राप्त गर्न यौन अधिकारको महत्त्व, यौन अधिकार र विकास, स्वतन्त्रता, समानता र स्वाभिमानको अधिकारका बीचको अन्तर्सम्बन्धका बारे नयाँ ज्ञानको सिर्जना गर्‍यो। यस ज्ञानलाई घोषणामा अभिव्यक्त गरिएको छ।

घोषणाको विकास क्रममा विभिन्न क्षेत्र एवम् देशका सांस्कृतिक र धार्मिक पृष्ठभूमिलाई ध्यानमा राख्ने कुरा बारम्बार चासोको विषय बन्न पुगेको थियो। प्यानलका सदस्यहरूले मानव अधिकार र यौन अधिकारबारे कहिलेकाहीँ विभिन्न विरोधाभासपूर्ण तर्क प्रस्तुत गरेका थिए। यसरी नै सहभागीहरूले महासंघले आफ्ना दैनिक कामका सिलसिलामा विभिन्नतहमा चुनौती खेपिरहेको यौनिकतालगायत संस्कृति तथा धर्म, बालविवाह, यौनकर्मको अधिकार, लैंगिक पहिचान, यौन अभिमुखीकरण, प्रजनन प्रविधि आदिवारे खुलेर बोल्ने कुरालाई स्वागत गरेका थिए।

क्षेत्रीय आईपीपीएफहरूले यौन अधिकारलाई आआफ्ना क्षेत्रीय इतिहास र सांस्कृतिक अनुभवहरूको आलोकमा खोजे। यस्ता अनुभवले पनि घोषणाको विकासमा सहयोग पुऱ्याएको थियो। आई.पी.पी.एफ. अरब जगत्ले २००७ मे महीनामा रावातमा एक बैठक गरी यौन तथा प्रजनन अधिकारसम्बन्धी घोषणा तयार गर्न सफल भयो। युरोपेली सञ्जालले सन् २००७ को जून महिनामा पुरुष समलिंगी, महिला समलिंगी र पारलैंगिकतासम्बन्धी एक कार्यशाला आयोजना गरेको थियो। यसमा युरोपका लागि अन्तर्राष्ट्रिय समलिंगी संघका अध्यक्षलगायतका विज्ञहरू पनि सहभागी थिए। मस्यौदा घोषणा र यौन अधिकारलाई अफ्रिकी क्षेत्रीय परिषद् तथा दक्षिण एसिया, पूर्व र पूर्वदक्षिण एसिया एवम् ओसनियाको संयुक्त क्षेत्रीय परिषद्का बैठकहरूमा छलफलमा ल्याइएको थियो। पश्चिमी गोलार्द्धको क्षेत्रीय परिषद्मा भएको छलफलमा मानव अधिकारकर्मी सोनिया कोरिया, अमेरिकी नागरिक स्वतन्त्रता युनियनका कार्यकारी निर्देशक एन्थोनी रोमेरो, पश्चिमी गोलार्द्धको क्षेत्रीय कार्यालयका हम्बर्टो आराङ्गो जस्ता विज्ञहरूको प्यानलले नेतृत्व गरेको थियो। रावातका अरब मुलुकका सहभागीहरूलेभैँ पश्चिमी गोलार्द्धका सहभागीहरूले पनि घोषणापत्र जारी गरे। प्रत्येकक्षेत्रीय बैठकमा आईपीपीएफका महानिर्देशकले क्रमबद्ध छलफलमा भाग लिनुका साथै यौन अधिकारका सम्बन्धमा बोलेका थिए।

२००७ को नोभेम्बर महीनामा सो प्यानलले गर्भनिर्दह काउन्सिलसमक्ष यौन अधिकारसम्बन्धी आईपीपीएफ घोषणाको मस्यौदा प्रस्तुत गर्‍यो र क्षेत्रीय कार्यालयका गर्भनिर्दह सदस्यहरू तथा कर्मचारीहरू अनि सदस्य संघहरूलाई आफ्ना टिप्पणी र सुझाव दिन आग्रह गर्‍यो। ती टिप्पणी र सुझाव दस्तावेजलाई अन्तिमरूप दिँदा उपयोग गरिएको थियो। सो दस्तावेज २००८ को मे महिनामा प्रस्तुत गरी गर्भनिर्दह काउन्सिलद्वारा स्वीकृत गरिएको थियो।

यस घोषणालाई अति महत्त्वपूर्ण प्राप्ति ठान्दै खासगरी यौनिकतासँग सम्बन्धित जीवनमा सबै मानिसको स्वतन्त्रता, समानता र स्वाभिमान प्रत्याभूत गर्ने विश्व सिर्जना गर्न मद्दत मिल्नेछ, भन्ने कुरामा आई.पी.पी.एफ. आशावादी छ।

Executive summary

Sexual Rights: An IPPF Declaration is grounded in core international human rights instruments, authoritative interpretations of international standards and additional entitlements related to human sexuality that IPPF believes are implicit in them.

The Declaration is in accordance with international agreements to which IPPF ascribes. The framework of the Declaration is already broadly embodied in many existing IPPF and Member Associations publications and reflects the mission, vision and values of IPPF. The Declaration is informed by the findings and recommendations of several UN treaty bodies and UN Special Rapporteurs, particularly the 2004 report of the Special Rapporteur on the Right to the Highest Attainable Standard of Health. It was developed by a panel of experts including internationally recognized leaders in the field of sexual and reproductive health and human rights, such as Paul Hunt, UN Special Rapporteur on the Right to Health. This executive summary is not meant to serve as an alternative to the Declaration, but as an introduction to the different sections of the Declaration and its contents. The full Declaration should always accompany this executive summary so that full details of the

sexual rights and their background are readily available.

Sexual Rights: An IPPF Declaration contains three parts:

- A **preamble** which introduces the concept of the Declaration in the context of IPPF's mission and vision, the international agreements and documents relating to sexual and reproductive health and rights and human rights, and also outlines the basic intention of the human rights framework.

- **Seven guiding principles** which provide a framework for all the sexual rights included in the Declaration and will inform and ensure respect, protection and advancement of sexual rights within the Federation.

Sexual rights fall within the canon of human rights which is both universal and indivisible, and they are in accordance with the principles of non-discrimination.

- The final part, '**Sexual rights are human rights related to sexuality**', outlines the ten sexual rights. Sexual rights are constituted by a set of entitlements related to sexuality that emanate from the rights to freedom, equality, privacy, autonomy, integrity and dignity of all people.

While the significance of national and regional particularities and diverse historical, cultural and religious backgrounds must be borne in mind, organizations and individuals working in all regions of the world can incorporate the framework and underlying principles of the Declaration into their activities, services and/or programmes. This will aid any efforts to promote, defend and advance sexual rights.

Convinced that this comprehensive and integrated human rights based approach to sexuality and sexual health will promote the realization of sexual rights as an aspect of global justice, development and health, we affirm the principles that follow:

विषय संक्षेप

यौन अधिकार: आईपीपीएफ घोषणापत्र अन्तर्राष्ट्रिय मानव अधिकार सन्धिहरू र अन्य वैधानिक व्यवस्था, मानव यौनिकताको प्रसंगमा लागू हुने अतिरिक्त व्यवस्थाहरू र त्यस्ता अन्तर्राष्ट्रिय मापदण्डबारे आधिकारिक व्याख्या (interpretations) हरूका आधारमा तयार भएको हो ।

यो घोषणा आईपीपीएफले स्वीकार गरेका अन्तर्राष्ट्रिय सम्झौताहरू अनुरूप छ । घोषणाको ढाँचा आईपीपीएफ र यसका सदस्यसंघहरूका प्रकाशनहरूमा आएको छ र त्यसमा आईपीपीएफको ध्येय, दृष्टिकोण र मूल्यमान्यता प्रतिविम्बित भएका छन् । यसका लागि संयुक्त राष्ट्रसंघका अनेकौं सन्धिको अंगहरू र प्रतिवेदकहरूले छुट्याएका विषय र गरिएका सिफारिशहरूमा अन्तर्निहित सूचनाहरूको पनि सहयोग लिइएको छ । यसमध्येमा खासगरी मानवअधिकार आयोगका विशेष प्रतिवेदकको स्वास्थ्यसम्बन्धी उच्चतम मापदण्ड प्राप्त गर्ने अधिकारसम्बन्धी प्रतिवेदन (२००४) पर्दछ । यो घोषणा पल हण्ट जस्ता यौन तथा प्रजनन तथा मानव अधिकारको क्षेत्रमा अन्तर्राष्ट्रियस्तरमै ख्यातिप्राप्त नेताहरू र संयुक्त राष्ट्रसंघीय मानव अधिकार आयोगका स्वास्थ्य अधिकारसम्बन्धी विशेष प्रतिवेदकलगायतका विशेषज्ञहरूको टोली (प्यानल) ले विकसित गरेको हो । यस विषयसंक्षेपलाई घोषणाको विकल्पका रूपमा नलिई घोषणाका विभिन्न खण्डहरू र विषयवस्तुको परिचय दिने साधनका रूपमा लिनुपर्दछ । यौन अधिकारका यावत् विषयवस्तु र तिनको पृष्ठभूमि सजिलै उपलब्ध होऊन् भन्ने उद्देश्यले यस विषयसंक्षेपका साथै घोषणाको पूर्ण पाठसमेत उपलब्ध हुनेछ ।

यौन अधिकारसम्बन्धी आईपीपीएफ घोषणापत्रमा तीन भाग छन्:

- **प्रस्तावना:** यस भागले यौन तथा प्रजनन अधिकारसम्बन्धी आईपीपीएफका ध्येय र दृष्टिकोण, अन्तर्राष्ट्रिय सम्झौताहरू र दस्तावेजहरूको सन्दर्भमा घोषणाको अवधारणाको परिचय दिन्छ, र यसले मानव अधिकार फ्रेमवर्कका आधारभूत आशयहरू पनि प्रस्तुत गरेको छ ।
- **सात निर्देशक सिद्धान्त:** यसले महासंघभित्र घोषणामा रहेका यौन अधिकारको सम्मान, संरक्षण र अग्रगामिता प्रत्याभूत गर्नका लागि रचनात्मक ढाँचा प्रस्तुत गर्दछ । यौन अधिकार मानव अधिकारको क्षेत्रभित्र पर्दछ । यो अविभाज्य तथा विश्वव्यापी छ र भेदभाव नगर्ने सिद्धान्तअनुरूप निर्माण भएको छ ।
- **यौन अधिकार यौनिकतासँग सम्बन्धित मानव अधिकार:** सम्बन्धी यो अन्तिम भागले सबै व्यक्तिका स्वतन्त्रता, समानता, गोपनीयता, स्वायत्तता, अखण्डता तथा स्वाभिमानजस्ता अधिकारहरूको समष्टिबाट निःसृत दस यौन अधिकारको रूपरेखा प्रस्तुत गरेको छ ।

राष्ट्रिय वा क्षेत्रीय विशिष्टता, विविध ऐतिहासिक, सांस्कृतिक र धार्मिक पृष्ठभूमिको महत्त्वलाई दृष्टिगत गरी विश्वका सबै क्षेत्रमा कार्यरत व्यक्ति तथा संस्थाहरूले यस घोषणामा अन्तर्निहित सिद्धान्तहरू र संरचनात्मक रूपरेखालाई आफ्ना क्रियाकलाप, सेवा र/वा कार्यक्रममा समावेश गर्नसक्छन् । यसले यौन अधिकारको संरक्षण, प्रतिक्रिया तथा अग्रगामिताका प्रयासमा मद्दत पुऱ्याउनेछ ।

यो व्यापक र एकीकृत मानव अधिकार विधिमा आधारित अधिकार हो र वैश्विक न्याय, विकास र स्वास्थ्यको विषयका रूपमा यौनिकता तथा यौन स्वास्थ्यलाई लिई सम्वर्द्धन गर्नुपर्छ भन्ने महसुस गर्दै, हामी निम्नानुसारका सिद्धान्तहरू जारी गर्दछौं:

Principle 1 Sexuality is an integral part of the personhood of every human being, for this reason a favourable environment in which everyone may enjoy all sexual rights as part of the process of development must be created. Sexuality is an integral part of the personhood of every human being in all societies. While individuals experience their sexualities throughout their lives in ways that vary according to inner and external factors, human rights related to sexuality, their protection and promotion should be part of the daily existence of all individuals, everywhere.

In addition, sexuality should be recognized as a positive aspect of life. Sexual rights are universal human rights based on the inherent freedom, dignity and equality of all human beings.

In accordance with the Charter on Sexual and Reproductive Rights, IPPF affirms that the person is the central subject of development and recognizes the importance of creating a favourable environment in which every individual may enjoy all sexual rights in order to be able to take an active part in processes of economic, social, cultural and political development. Sexuality is an aspect of human and social life which is engaged always with the body, the mind, politics, health and society.

Principle 2 The rights and protections guaranteed to people under age eighteen differ from those of adults, and must take into account the evolving capacities of the individual child to exercise rights on his or her own behalf.

IPPF understands that the rights and protections guaranteed to people under age eighteen (18), as a matter of international and national law, sometimes differ from the rights of adults. These differences relate to all aspects of human rights but require particular approaches in regard to sexual rights. IPPF begins from the premise that persons under eighteen (18) are rights holders, and that at different points within the spectrum of infancy, childhood, and adolescence, certain rights and protections will have greater or lesser relevance.

In addition, the principle of evolving capacity combines respect for children, their dignity and entitlement to protection from all forms of harm, while also acknowledging the value of their own contribution towards their protection. Societies must create environments in which children can achieve their optimal capacities and where greater respect is given to their potential for participation in, and responsibility for, decision-making in their own lives.

Principle 3 Non-discrimination underlines all human rights protection and promotion.

IPPF understands that a framework of non-discrimination underlines all human rights protection and promotion. This framework of non-discrimination prohibits any distinction, exclusion or restriction on the basis of sex, age, gender, gender identity, sexual orientation, marital status, sexual history or behaviour, real or imputed, race, colour, ethnicity, language, religion, political or other opinion, national or social origin, property, birth, physical or mental disability, health status, including HIV/AIDS, and civil, political, social or other status which has the purpose or effect of impairing or nullifying the recognition, enjoyment or exercise on an equal basis with others, of all human rights and fundamental freedoms in the political, economic, social, cultural, civil or any other field.

Individuals experience different barriers to the fulfillment of their sexual rights. Substantive equality requires these barriers to be removed in order for diverse individuals to enjoy fundamental rights and freedoms on an equal basis with others. This may require that particular attention be paid to marginalized and under-served groups.

Principle 4 Sexuality, and pleasure deriving from it, is a central aspect of being human, whether or not a person chooses to reproduce. Sexual health spans a lifetime. Sexuality is an integral factor in almost all reproductive decisions; however it is a central aspect of being human, whether or not one chooses to reproduce.

Sexuality is not merely a vehicle for individuals to satisfy their reproductive interests. The entitlement to experience and enjoy sexuality independent of reproduction, and reproduction independent of sexuality should be safeguarded, paying particular attention to those who, historically and in the present, are denied such an entitlement.

Principle 5 Ensuring sexual rights for all includes a commitment to freedom and protection from harm.

The right to be protected from and to have recourse against, all forms of violence and harm underpins sexual rights.

Sexuality-related harm includes both violence and abuse of a physical, verbal, psychological, economic and sexual nature as well as violence against individuals because of their sex; age; gender; gender identity; sexual orientation; marital status; sexual history or behaviour, real or imputed; sexual practices or how they manifest their sexuality.

All children and adolescents are entitled to enjoy the right to special protection from all forms of exploitation.

सिद्धान्त १. यौनिकता हरेक मानवको व्यक्ति हुनुको अविभाज्य अंग हो । यसकारण विकास प्रक्रियाको अंगका रूपमा प्रत्येकले यौन अधिकारको उपभोग गर्न पाउने वातावरणको सिर्जना गरिनुपर्दछ ।

यौनिकता सबै प्रकारका समाजमा प्रत्येक व्यक्तिको व्यक्तित्वको अङ्ग हो । अतः मानिसहरू व्यक्तिगत रूपमा जीवनभर यौनिकताको अनुभव गर्छन् र भित्री वा बाहिरी कारकतत्वका कारण त्यस्ता अनुभव फरक फरक हुन्छन् । यौनसम्बन्धी मानव अधिकार तथा तिनको संरक्षण र सम्बर्द्धन पनि सबैतिर सबैजनाको दैनिक अस्तित्वको अङ्ग हुनुपर्दछ । यसका साथै यौनिकतालाई जीवनको सकारात्मक पक्षका रूपमा लिइनुपर्दछ । यौन अधिकार मानव जातिका सबैले पाइआएको स्वतन्त्रता, स्वाभिमान र समानताजस्ता अधिकारमा आधारित विश्वव्यापी मानव अधिकार हो ।

यौन तथा प्रजनन अधिकारसम्बन्धी बडापत्रानुरूप आईपीपीएफले व्यक्ति नै विकासको केन्द्रीय विषय हो भन्ने मान्दछ, र हरेक व्यक्तिले आफ्नो आर्थिक, सामाजिक, सांस्कृतिक, र राजनीतिक विकास प्रक्रियामा सक्रियतापूर्वक सहभागी हुन सबै प्रकारका यौन अधिकारको उपभोग गर्न पाउनुपर्छ भन्ने मान्यता राख्दछ । यौनिकता मानिसको शरीर, मनमस्तिष्क, राजनीति, स्वास्थ्य र समाजसँगै हुने मानव जीवन र सामाजिक जीवनको एक पक्ष हो ।

सिद्धान्त २. अठान्ह वर्ष मुनिका व्यक्तिहरू, जसका विशेषता वयस्कभन्दा फरक हुने हुनाले तिनीहरूको अधिकार तथा संरक्षणलाई प्रत्याभूत गरिएको छ, र प्रत्येक बालक वा बालिकाको विकसित हुने क्षमतालाई ध्यानमा राखी तिनले आफ्ना लागि अधिकारको उपभोग गर्न पाएको हुनुपर्छ ।

१८ वर्षमुनिका व्यक्तिहरूको अधिकार तथा संरक्षण कहिलेकाही अन्तर्राष्ट्रिय र राष्ट्रिय कानूनका हिसाबले वयस्कभन्दा भिन्न हुने देखिएकाले आईपीपीएफले १८ वर्षमुनिका व्यक्तिहरूको अधिकार तथा संरक्षण प्रत्याभूत गरिएको बुझेको छ । यस्ता भिन्नता मानव अधिकारका सबै पक्षहरूसँग सम्बन्धित हुन्छन् । तर यौन अधिकारको प्रसँगमा तिनका लागि खास खास विधि आवश्यक पर्छन् । आईपीपीएफको प्रारम्भ अधिकार उपभोगकर्ताका रूपमा १८ वर्षमुनिका व्यक्तिहरूलाई लिने विन्दुबाट हुन्छ । र त्यो शिशुपन, बालापन, र किशोरावस्थाका व्यापक क्षेत्रभित्रका विभिन्न विन्दुमा केही निश्चित अधिकार र संरक्षणको सान्दर्भिकता धेरै बढी वा अति कम पनि हुन सक्छ ।

सिद्धान्त ३. भेदभाव नगरिने भन्ने सिद्धान्तले सबै मानव अधिकारको संरक्षण र सम्बर्द्धनमा जोड दिन्छ । आईपीपीएफ गैरभेदभावमूलक आधारभूत संरचनाले सबै मानव अधिकारको संरक्षण र सम्बर्द्धनमा जोड दिएको मान्दछ ।

यस्तो गैरभेदभावमूलक आधारभूत संरचनाले राजनीतिक, आर्थिक, सामाजिक, सांस्कृतिक, नागरिक वा अन्य जुनसुकै क्षेत्रमा अन्यसरह समानरूपमा सबै मानव अधिकारको मान्यता पाउने र उपभोग गर्न नदिने वा अमान्य घोषित गर्ने खालका, प्राकृतिक लिंग, उमेर, सामाजिक लिंग, लैंगिक पहिचान, यौनिक अभिमुखीकरण, वैवाहिकस्थिति, यौनजन्य इतिहास वा व्यवहार, वास्तविक वा आरोपित, जाति, वर्ण, जातीयता, भाषा, धर्म, राजनीतिक वा अन्य विचारधारा, राष्ट्रिय वा सामाजिक उद्भव, सम्पत्ति, जन्म, शारीरिक वा मानसिक अपांगता, एच्आईभीएड्स लगायतका स्वास्थ्यस्थिति, र नागरिक, राजनीतिक सामाजिक वा अन्य प्रकारका अवस्थालाई निषेध गर्दछ ।

मानिसहरूले आफ्ना यौन अधिकार पूर्णरूपमा उपभोग गर्न विभिन्न अवरोध बेहोरेको अनुभव गरेका छन् । यस्तो विविधतापूर्ण व्यक्ति अनुभवका सन्दर्भमा, पर्याप्त समानताका लागि, अन्यसरह समान आधारमा स्वतन्त्रता तथा अधिकार उपभोग गर्न दिन त्यस्ता अवरोध हटाउनु आवश्यक छ । यस सन्दर्भमा सीमान्तीकृत र सेवाविमुख समूहतिर ध्यान दिनुपर्ने हुन सक्छ ।

सिद्धान्त ४. कसैले शिशु जन्माउने चाहना राखे वा नराखे पनि यौन र यसबाट प्राप्त हुने सुख मानिसको केन्द्रीय (मूल) पक्ष हो ।

यौनस्वास्थ्य आजीवन स्वास्थ्य हो । कसैले शिशु जन्माउने चाहना राखे वा नराखे पनि यौन र यसबाट प्राप्त हुने सुख मानव जातिको केन्द्रीय (मूल) पक्ष हो । र, सबै प्रकारका प्रजननसम्बन्धी निर्णयका सन्दर्भमा यौन एक अखण्ड तत्व हो ।

यौनिकता भन्ने कुरा व्यक्तिका आफ्ना शिशु जन्माउने इच्छा तुष्टि गर्ने साधन मात्र होइन । यौन मामलामा अनुभव र सुख प्राप्त गर्न, प्रजननका लागि स्वतन्त्रता र यौनका सन्दर्भमा स्वेच्छिक प्रजनन स्वतन्त्रताको रक्षा गरिनुपर्दछ । खासगरी ऐतिहासिकरूपमा र अहिले पनि त्यस्तो स्वतन्त्रता उपभोग गर्न नदिइएकाहरूका लागि विशेष ध्यान पुऱ्याउनुपर्छ ।

This includes protection from sexual exploitation, child prostitution and all forms of sexual abuse, violence and harassment, including coercion of a child to engage in any sexual activity or sexual practice and the use of children in pornographic performances and materials.

Principle 6 Sexual rights may be subject only to those limitations determined by law for the purpose of securing due recognition and respect for the rights and freedoms of others and the general welfare in a democratic society.

Sexual rights, as other human rights, may be subject only to those limitations determined by law for the purpose of securing due recognition and respect for the rights and freedoms of others and the general welfare in a democratic society, public health and public order, according to human rights law. Such limitations must be non-discriminatory, necessary and proportionate to the achievement of a legitimate aim. The exercise of sexual rights must be guided by awareness of the dynamic relationship between personal and social interests, the recognition of the existence of plurality of visions, and the need to guarantee equality, dignity and respect for difference.

Principle 7 The obligations to respect, protect and fulfil apply to all sexual rights and freedoms.

Sexual rights and freedoms include core legal claims as well as access to the means to fulfil those claims. As with other human rights, states have obligations on three levels: to respect, protect and fulfil the sexual rights of all.

The obligation to 'respect' requires States to refrain from interfering directly or indirectly with the enjoyment of a particular right, in this case, with sexual rights. The obligation to 'protect' requires States to take measures that prevent third parties from interfering with human rights guarantees. The obligation to 'fulfil' requires States to adopt appropriate legislative, administrative, budgetary, judicial, promotional

and other measures towards the full realization of the right.

Sexual rights are human rights related to sexuality

IPPF affirms that sexual rights are human rights. Sexual rights are constituted by a set of entitlements related to sexuality that emanate from the rights to freedom, equality, privacy, autonomy, integrity and dignity of all people. The ten sexual rights are:

Article 1 Right to equality, equal protection of the law and freedom from all forms of discrimination based on sex, sexuality or gender.

All human beings are born free and equal in dignity and rights and must enjoy the equal protection of the law against discrimination based on their sexuality, sex or gender.

Article 2 The right to participation for all persons, regardless of sex, sexuality or gender. All persons are entitled to an environment that enables active, free and meaningful participation in and contribution to the civil, economic, social, cultural and political aspects of human life at local, national, regional and international levels, through the development of which human rights and fundamental freedoms can be realized.

Article 3 The rights to life, liberty, security of the person and bodily integrity

All persons have the right to life, liberty and to be free of torture and cruel, inhuman and degrading treatment in all cases, and particularly on account of sex, age, gender, gender identity, sexual orientation, marital status, sexual history or behaviour, real or imputed, and HIV/AIDS status and shall have the right to exercise their sexuality free of violence or coercion.

Article 4 Right to privacy

All persons have the right not to be subjected to arbitrary interference with their privacy, family, home, papers or correspondence and the right to privacy which is essential to the exercise of sexual autonomy.

सिद्धान्त ५. सबैका लागि यौन अधिकार सुनिश्चित गर्नु भनेको हानिनोक्सानीबाट सुरक्षा र स्वतन्त्रता- प्रतिको प्रतिबद्ध हुनु हो ।

यौन अधिकारलाई हानी पुऱ्याउने सबै प्रकारका हिंसा र हानिनोक्सानीबाट सुरक्षा तथा त्यस्ता हानि नोक्सानीविरुद्ध लाग्न पाउने अधिकार । यौनसम्बन्धी हानि-नोक्सानीमा शारीरिक, मौखिक, मनोवैज्ञानिक, आर्थिक, र यौनप्रकृतिका हिंसा र दुराचार हुनाका साथै कुनै व्यक्तिलाई उसको लिंग, उमेर, सामाजिक लिंग, लैंगिक पहिचान, यौन अभिमुखीकरण, वैवाहिक अवस्था, यौन इतिहास तथा व्यवहार, वास्तविक या आरोपित, यौन अभ्यास वा उसका त्यस्ता यौनजन्य अभ्यास कसरी प्रकट हुन्छ भन्ने आधारमा गरिने हिंसा र दुर्व्यवहार पर्दछन् ।

सबै बालबालिका तथा किशोरकिशोरी सबै प्रकारका शोषणबाट विशेष संरक्षित हुने अधिकार राख्छन् । यसमा यौनशोषण, बाल वेश्यावृत्ति, र सबै प्रकारका यौन दुराचार, हिंसा र हेपाइ, बालबालिकालाई जबरजस्ती कुनैपनि प्रकारको यौन गतिविधिमा लगाउने वा कुनै त्यस्तो सामग्री वा अश्लील नग्न गतिविधिमा लगाउनेजस्ता क्रियाकलाप पनि पर्दछन् ।

सिद्धान्त ६. यौन अधिकार लोकतान्त्रिक समाजमा सामान्य कल्याणका निमित्त, अरूका अधिकार र स्वतन्त्रताको सम्मान एवम् मान्यतालाई सुरक्षित गर्ने हेतुले कानूनले निर्धारण गरेका सीमासम्म मात्र रहनेछन् ।

यौन अधिकार अन्य मानव अधिकारजतिकै लोकतान्त्रिक समाजमा सामान्य कल्याणका निमित्त, अरूका अधिकार र स्वतन्त्रताको सम्मान एवम् मान्यतालाई सुरक्षित गर्ने हेतुले कानूनले निर्धारण गरेका दायरासम्म मात्र कायम रहनेछन् । मानव अधिकार कानूनानुरूप सार्वजनिक स्वास्थ्य र सुव्यवस्था यस सन्दर्भमा उल्लेखनीय छ । यस्ता सीमा लक्ष्य प्राप्त गर्ने हदसम्म आवश्यक मात्रामा र भेदभावरहित हुनेपर्छ । यौन अधिकारको अभ्यास व्यक्ति र समाजबीचका गतिशील सम्बन्ध र सचेतताबाट निर्देशित हुनुपर्दछ, दृष्टिकोणको बहुलता हुन्छ भन्ने कुरा आत्मसात् गरी विभिन्नताको मर्यादा, समानता, र आदरको प्रत्याभूति (ग्यारेण्टी) का लागि हुनुपर्दछ ।

सिद्धान्त ७. सबै प्रकारका यौनसम्बन्धी अधिकार र स्वतन्त्रता लागू गर्नुपर्ने जिम्मेवारी (obligations)

मुख्य मुख्य कानुनी उपचारको दावी गर्नुका साथै ती दावीअनुकूल हासिल गर्न चाहिने साधनहरूमा पहुँच पनि यौनसम्बन्धी अधिकार र स्वतन्त्रताभित्रै पर्छ । यसमा राज्यले अन्य मानव अधिकारको कार्यान्वयनमा गर्नुपरेभैं तीनस्तरमा जिम्मेवारी पूरा गर्नुपर्छ: सम्मान गर्ने, सुरक्षा दिने र सबैको यौन अधिकार उपभोग गर्न लगाउने ।

सम्मान गर्ने जिम्मेवारीमा राज्यले प्रत्यक्ष वा परोक्षरूपमा कुनै खास अधिकार उपभोगमा हस्तक्षेप हुन नदिने काम गर्नुपर्छ । यस अर्थमा यौनसम्बन्धी अधिकार पर्न आउँछ । **सुरक्षा दिने**मा मानव अधिकारको प्रत्याभूतिमाथि हस्तक्षेप गर्नबाट तेस्रो पक्षलाई रोक्न आवश्यक उपाय अपनाउने काम पर्दछ भने **सबैको यौन अधिकार उपभोग गर्न लगाउने**मा राज्यले उपयुक्त कानुनी, प्रशासनिक, वित्तीय, न्यायिक, प्रवर्द्धनात्मक तथा अन्य उपाय अवलम्बन गरी अधिकार प्रत्याभूत गर्ने काम पर्दछ ।

यौन अधिकार यौनसम्बन्धित मानव अधिकार हो

आईपीपीएफ्ले यौन अधिकारलाई मानव अधिकारको रूपमा लिएको छ । यौन अधिकार यौनिकतासँग सम्बन्धित अधिकारहरूको समष्टिगत रूप हो र यो सबै मानिसको स्वतन्त्रता, समानता, गोपनीयता, स्वायत्तता, अखण्डता र स्वाभिमानको अधिकारबाट निःसृत भएको हुन्छ । यस्ता दशवटा यौन अधिकार छन्:

धारा १ : लिंग, यौनिकता र लैंगिकताका आधारमा हुने कुनैपनि प्रकारका भेदभावबाट मुक्त, समानता र समान कानुनी सुरक्षाको अधिकार:

सबै मानवजाति स्वतन्त्र जन्मन्छन्, तिनको समान मर्यादा तथा अधिकार हुन्छ र उनीहरूलाई लिंग, यौनिकता तथा लैंगिकताका आधारमा हुने कुनैपनि प्रकारका भेदभावबाट मुक्त, समानता र समान कानुनी सुरक्षाको अधिकार छ ।

धारा २ : सबै व्यक्तिलाई लिंग, यौनिकता र लैंगिकताका आधारमा हुने कुनैपनि प्रकारका भेदभावरहित सहभागिताको अधिकार

सबै व्यक्ति मौलिक स्वतन्त्रता र मानव अधिकारले मान्यता प्रदान गरेका विकासका माध्यमबाट मानव जीवनका नागरिक, आर्थिक, सामाजिक, सांस्कृतिक, र राजनीतिक पक्षहरूमा स्थानीय, क्षेत्रीय, र अन्तर्राष्ट्रियस्तरमा क्रियाशील भई स्वतन्त्र र सार्थकरूपले सहभागी हुनका लागि अनुकूल वातावरण प्राप्त गर्ने अधिकार राख्छन् ।

धारा ३ : व्यक्तिको बाँच्न पाउने, स्वतन्त्र रहने, सुरक्षा र शारीरिक अखण्डताको अधिकार:

सबै व्यक्तिलाई कुनैपनि अवस्थामा बाँच्न पाउने, स्वतन्त्र रहने, अमानवीय वा अपमानपूर्ण व्यवहार, क्रूरता र यातनाबाट मुक्त हुने र खासगरी लिंग, उमेर, सामाजिक लिंग, लैंगिक पहिचान, यौन अभिमुखीकरण, वैवाहिक अवस्था, यौन इतिहास तथा व्यवहार, वास्तविक या आरोपित, र एचआईभी एड्सको अवस्थाजस्ता आधारमा गरिने हिंसा र जबरजस्तीबाट मुक्त रही आफ्नो यौनिकताको अभ्यास गर्ने अधिकार छ ।

धारा ४ : गोपनीयताको अधिकार:

सबै व्यक्तिलाई उनीहरूको गोप्यता, परिवार, घर, कागजात वा पत्राचारमा **arbitrary** हस्तक्षेपविना रहने हकका साथै यौन स्वायत्तताको उपभोग गर्नका लागि आवश्यक गोपनीयताको अधिकार छ ।

Article 5 Right to personal autonomy and recognition before the law

All persons have the right to be recognized before the law and to sexual freedom, which encompasses the opportunity for individuals to have control and decide freely on matters related to sexuality, to choose their sexual partners, to seek to experience their full sexual potential and pleasure, within a framework of non discrimination and with due regard to the rights of others and to the evolving capacity of children.

Article 6 Right to freedom of thought, opinion and expression; right to association

All persons have the right to exercise freedom of thought, opinion and expression regarding ideas on sexuality, sexual orientation, gender identity and sexual rights, without arbitrary intrusions or limitations based on dominant cultural beliefs or political ideology, or discriminatory notions of public order, public morality, public health or public security.

Article 7 Right to health and to the benefits of scientific progress

All persons have a right to the enjoyment of the highest attainable standard of physical and mental health, which includes the underlying determinants of health and access to sexual health care for prevention, diagnosis and treatment of all sexual concerns, problems and disorders.

Article 8 Right to education and information

All persons, without discrimination, have the right to education and information generally and to comprehensive sexuality education and information necessary and useful to exercise full citizenship and equality in the private, public and political domains.

Article 9 Right to choose whether or not to marry and to found and plan a family, and to

decide whether or not, how and when, to have children

All persons have the right to choose whether or not to marry, whether or not to found and plan a family, when to have children and to decide the number and spacing of their children freely and responsibly, within an environment in which laws and policies recognize the diversity of family forms as including those not defined by descent or marriage.

Article 10 Right to accountability and redress

All persons have the right to effective, adequate, accessible and appropriate educative, legislative, judicial and other measures to ensure and demand that those who are duty-bound to uphold sexual rights are fully accountable to them. This includes the ability to monitor the implementation of sexual rights and to access remedies for violations of sexual rights, including access to full redress through restitution, compensation, rehabilitation, satisfaction, guarantee of non-repetition and any other means.

Sexual Rights: An IPPF Declaration provides a clear framework within which the Member Associations can understand their responsibilities as service providers. They will be better equipped to begin or extend their work on improving access to all, and thereby enable their clients to fully realize their sexual and reproductive rights. The Declaration will also act as a framework for advocacy to remind States of their responsibilities. In particular, in the run up and planning for the next global initiative focusing on sexual and reproductive health and rights, advocacy on the basis of the Declaration will help governmental organizations to understand and make lasting commitments based on the link between sexual rights, public health and development.

धारा ५ : निजी स्वायत्तता र कानूनका अगाडि मान्यताको अधिकार:

सबै व्यक्तिलाई यौनिकतासम्बन्धी कुनैपनि मामलामा स्वतन्त्रतापूर्वक निर्णय लिन र नियन्त्रण कायम राख्न, आफ्ना यौनसाथी चयन गर्न, बालबालिकाको विकसित हुँदै गरेको क्षमतालाई ध्यानमा राखी अन्य व्यक्तिको अधिकारको सम्मान गर्दै कुनै भेदभावविना चरम यौनसुख र आनन्द प्राप्त गर्ने अधिकार छ ।

धारा ६ : विचार, धारणा र अभिव्यक्ति स्वतन्त्रताको अधिकार, संगठित हुन पाउने अधिकार:

सबै व्यक्तिलाई दमनकारी सांस्कृतिक विश्वास, वा राजनीतिक विचारधारा, वा सार्वजनिक नियम व्यवस्था, सामाजिक नैतिकता, सार्वजनिक स्वास्थ्य वा सार्वजनिक सुरक्षाको आडमा भेदभावजन्य कुनैपनि खालको जोरजुलुम वा जबरजस्तीबाट नखुम्चिई आफ्नो यौन अभिमुखीकरण, लैंगिक पहिचान, यौन अधिकार र यौनसम्बन्धी आफ्ना विचार, अवधारणा र अभिव्यक्ति दिने अधिकार छ ।

धारा ७ : स्वास्थ्यको अधिकार, वैज्ञानिक प्रगतिबाट लाभ लिन पाउने अधिकार:

सबै व्यक्तिलाई स्वास्थ्य र यौन सम्बन्धित विषय, समस्या र असामान्यताको रोकथाम, निदान र उपचार जस्ता स्वास्थ्यका लागि निर्धारक पक्षमा पहुँच राखी आफ्नो शारीरिक तथा मानसिक स्वास्थ्यको सर्वोच्चस्तरमा उपभोग गर्ने अधिकार छ ।

धारा ८ : शिक्षा र सूचना पाउने अधिकार:

सबै व्यक्तिलाई कुनै भेदभावविना निजी, सार्वजनिक र राजनीतिक क्षेत्रमा पूरै नागरिकता र समानताको अभ्यास गर्न यौन सम्बन्धित उपयोगी हुने र आवश्यक पर्ने सामान्य तथा व्यापक सूचना र शिक्षा पाउने अधिकार छ ।

धारा ९ : बिहे गर्ने वा नगर्ने, परिवार बसाउने या नियोजन गर्ने, बच्चा जन्माउने वा नजन्माउने, कहिले र कसरी जन्माउनेबारे स्वेच्छाले छनोट गर्न पाउने अधिकार:

सबै व्यक्तिलाई वंश वा विवाह निश्चित नभइसकेकाहरूसमेत (जस्तै देहव्यापारको क्रममा जन्मेका वा विवाहको किटान नगरिएका), लाई कानून र नीतिहरूले मान्यता दिएअनुसारको पारिवारिकस्वरूपको वातावरणमा बिहे गर्ने वा नगर्ने, परिवार बसाउने या परिवार नियोजन गर्ने, बच्चा जन्माउने वा नजन्माउने, कहिले, कतिजना र कति समयको अन्तरमा बच्चा जन्माउने सोबारे स्वतन्त्रतापूर्वक र जिम्मेवारीपूर्वक छनोट गर्न पाउने अधिकार छ ।

धारा १० : जवाफदेहिता र पुनर्प्राप्तिको अधिकार:

सबै व्यक्तिलाई यौन अधिकार प्रदान गर्ने कर्तव्य तोकिएका व्यक्ति वा निकायहरू पूर्णरूपमा आफूप्रति जवाफदेही रहेको सुनिश्चित गर्नका लागि प्रभावकारी, पर्याप्त मात्रामा, पहुँचयोग्य, र उपयुक्त शैक्षिक, कानुनी, न्यायिक वा अन्य उपाय अपनाउने अधिकार छ । यसमा यौन अधिकारको कार्यान्वयनको अनुगमन गर्ने क्षमता, यौन अधिकार हनन भएका खण्डमा त्यसको क्षतिपूर्ति गर्ने, रकम असुलउपर गर्ने, पुनर्स्थापन गर्ने, सन्तुष्ट पार्ने, आश्वस्त पार्ने वा कुनैपनि हालतमा त्यस्ता घटना नदोहोर्नाउनेजस्ता पक्ष पर्दछन् ।

यौन अधिकार: आईपीपीएफ घोषणाले स्पष्ट फ्रेमवर्क उपलब्ध गराउँछ, जसमा सदस्यसंग्रहहरूले सेवादाताको रूपमा तिनका आफ्ना जिम्मेवारी बुझ्न सक्न् । तिनीहरू सबैको पहुँच बढाउनका लागि कामको थालनी र विस्तार गर्न आवश्यक उपकरणले सुसज्जित हुनेछन् र यसरी ग्राहकलाई आफ्ना यौन अधिकार र प्रजनन अधिकारबारे मनन गर्न सक्षम तुल्याउनेछन् । यस घोषणापत्रले राज्यहरूलाई तिनका कामकर्तव्य र जिम्मेवारी बोध गराउन पैरवीको लागि फ्रेमवर्क उपलब्ध गराउने कार्य गर्दछ । विशेषतः यौनिकता र प्रजनन स्वास्थ्य अधिकारहरूमा केन्द्रित आगामी विश्व पहलकदमीको योजना तथा कार्यान्वयनमा, घोषणाको आधारमा वकालत गर्नेजस्ता कार्यले सरकारी संस्थाहरूलाई यौन अधिकार, सार्वजनिक स्वास्थ्य र विकासका बीचको सम्बन्धको आधारमा स्थिति बुझ्न र दीर्घकालीनरूपमा प्रतिबद्ध हुन सघाउँछ ।

**Sexual rights:
an IPPF declaration**

यौन अधिकारसम्बन्धी
आईपीपीएफ घोषणा-पत्र

Preamble

IPPF is committed to fulfilling its goals within a human rights approach that embodies the principles of the universality, interrelatedness, interdependence and indivisibility of all human rights. IPPF recognizes and believes that sexual rights are a component of human rights, which are an evolving set of entitlements related to sexuality that contribute to the freedom, equality and dignity of all people.

Sexual Rights: an IPPF Declaration is grounded in core international human rights treaties and other instruments, authoritative interpretations of these international standards and additional entitlements related to human sexuality that are implicit in them.¹ It draws on the documents emanating from the 1993 UN World Conference on Human Rights; the 1994 UN International Conference on Population and Development; the 1995 UN Fourth World Conference on Women; the UN Millennium Declaration and the Millennium Development Goals. It is also informed by the findings and recommendations of several UN

treaty bodies and UN Special Rapporteurs, particularly the 2004 report to the Commission on Human

Rights of the Special Rapporteur on the Right to the Highest Attainable Standard of Health. The Declaration complements the IPPF Charter on Sexual and Reproductive Rights. It aims to explicitly identify sexual rights and support an inclusive vision of sexuality. This vision seeks to respect, protect and advance the rights of all persons to sexual autonomy and to promote sexual health and rights within a framework of non-discrimination.

IPPF believes that health is a fundamental human right indispensable for the exercise of all human rights.² It also believes that sexual and reproductive health are integral elements of the rights of everyone to enjoy the highest attainable standard of physical and mental health.³ Sexual health cannot be obtained or maintained without sexual rights, but sexual rights encompass more than entitlements related to health.

Sexual rights refer to specific norms that emerge when existing human rights are applied to sexuality. These rights include freedom, equality, privacy, autonomy, integrity and dignity of all people; principles recognized in many international instruments that are particularly relevant to sexuality. Sexual rights offer an approach that includes but goes beyond protection of particular identities. Sexual rights guarantee that everyone has access to the conditions that allow fulfilment and expression of their sexualities free from any coercion, discrimination or violence and within a context respectful of dignity.

प्रस्तावना:

आईपीपीएफ आफ्ना लक्ष्य सम्पूर्ण मानव अधिकारमा विश्वव्यापकता, अन्तर्सम्बन्ध, अन्तर्निर्भरता र अविभाज्यताजस्ता सिद्धान्त सन्निहित रहेको मानव अधिकार विधिभिन्नबाटै पूरा गर्न कटिबद्ध रहेको छ । आईपीपीएफ, यौन अधिकार सबै मानिसको स्वाभिमान, समानता र स्वतन्त्रतालाई सहयोग पुऱ्याउने यौनिकता सम्बन्धी विकसित हुँदै गरेका सबै अधिकारको समष्टिगतस्वरूप हो र यौन अधिकार मानव अधिकारकै तत्व हो भन्ने मान्यता राख्छ र यसैमा विश्वास गर्दछ ।

यौन अधिकार: आईपीपीएफ घोषणापत्र अन्तर्राष्ट्रिय मानव अधिकार सन्धिहरू र अन्य वैधानिक व्यवस्था, मानव यौनिकताको प्रसंगमा लागू हुने अतिरिक्त व्यवस्थाहरू र त्यस्ता अन्तर्राष्ट्रिय मापदण्डबारे आधिकारिक व्याख्या (interpretation) हरूका आधारमा तयार भएको हो । यो संयुक्त राष्ट्रसंघका मानव अधिकारसम्बन्धी विश्व सम्मेलन (१९९३), जनसंख्या र विकाससम्बन्धी अन्तर्राष्ट्रिय सम्मेलन (१९९४), महिलासम्बन्धी विश्व सम्मेलन (१९९५), सहस्राब्दी घोषणा र सहस्राब्दी विकास लक्ष्यहरूका दस्तावेजहरूबाट निसृत भएको हो । यसका लागि संयुक्त राष्ट्रसंघका अनेकौँ सन्धिको अंग र प्रतिवेदकहरूले खुट्याएका विषय र गरिएका सिफारिशहरूमा अन्तर्निहित सूचनाहरूको पनि सहयोग लिइएको छ । यसमा खासगरी मानवअधिकार आयोगका विशेष प्रतिवेदकको स्वास्थ्यसम्बन्धी उच्चतम मापदण्ड प्राप्त गर्ने अधिकारसम्बन्धी प्रतिवेदन (२००४) पर्दछ ।

यो घोषणापत्र यौन तथा प्रजनन अधिकारसम्बन्धी आईपीपीएफ बडापत्रको पूरक दस्तावेज हो । यसको लक्ष्य यौन अधिकारलाई स्पष्टरूपमा पहिचान गर्नु र यौनिकताबारे समावेशी दृष्टिकोणलाई सहयोग पुऱ्याउनु हो । यस दृष्टिकोणले सम्मान, सुरक्षा र सबैको यौन स्वायत्तताको अधिकारलाई अग्रगामी तुल्याउनुका साथै भेदभावरहित ढाँचामा यौन स्वास्थ्य र अधिकार उपभोग गर्न पाउने अवस्थाको अपेक्षा गर्दछ ।

आईपीपीएफ सबै मानव अधिकारको अभ्यास गर्नका लागि स्वास्थ्य अत्यावश्यक मौलिक हक हो भन्ने कुरामा विश्वास गर्दछ । हरेकव्यक्तिले शारीरिक तथा मानसिक स्वास्थ्यको उपलब्ध हुन सक्नेसम्म सर्वोच्चस्तरको मापदण्ड उपभोग गर्नका लागि यौन र प्रजनन स्वास्थ्य अति नै आवश्यक तत्व हुन् भन्ने कुरामा पनि यो घोषणापत्र विश्वास राख्छ । यौन अधिकारविना यौनस्वास्थ्य स्वस्थ र तन्दुरुस्त राख्न सकिन्न तथापि यौन अधिकारहरूअन्तर्गत स्वास्थ्यमा व्यवस्था गरिएभन्दा धेरै बढी तत्व समाविष्ट हुन्छन् ।

विद्यमान मानव अधिकार लागू भएको अवस्थामा जतिबेला यौनिकतासम्बन्धी खासखास मूल्यमान्यता देखा पर्छन् त्यतिबेला यौन अधिकारहरूको कुरा आउँछ । यस्ता अधिकारमा खासगरी यौनिकतासँग सम्बन्धित मामलामा सबै मानिसको स्वतन्त्रता, समानता, गोप्यता, स्वायत्तता, अखण्डता र स्वाभिमान अनि थुप्रै अन्तर्राष्ट्रिय व्यवस्थामा मान्यता प्रदान गरिएका सिद्धान्त पर्दछन् । यौन अधिकारहरूले खास-खास पहिचानको कुरा समावेश त हुन्छ अझ यसभन्दा पर सोच्ने र व्यवहार गर्ने तरिका प्रस्तुत गर्छन् । यौन अधिकारहरूले प्रत्येकव्यक्तिको आत्मसम्मानप्रति आदरभावका साथ आफ्ना यौनिकताबारे विनाभेदभाव, जबरजस्तीबेगर वा विनाहिंसा बोल्ने र आकांक्षा पूरा गर्न आवश्यक अवस्थामा पहुँचको प्रत्याभूति गराउँछन् ।

IPPF recognizes that sexuality is a central aspect of being human throughout life and that while sexuality may include all of the following dimensions, not all of them are always experienced or expressed. It is an evolving concept that encompasses sexual activity, gender identities, sexual orientation, eroticism, pleasure, intimacy and reproduction.

It is constituted through the interaction of biological, psychological, social, economic, political, cultural, ethical, legal, historical, religious and spiritual factors. Sexuality is experienced and expressed in thoughts, fantasies, desires, beliefs, attitudes, values, behaviours, practices, and relationships.⁴

IPPF is aware that many expressions of sexuality are nonreproductive and that the global understanding of sexuality is evolving. Thus, IPPF recognizes the need to specifically identify sexual rights as not subsumed under reproductive rights and reproductive health.⁵

IPPF recognizes that a commitment to enabling conditions for sexual rights complements its broader commitment to the local and global struggles for equity in access to resources, peace and to a universal, social and international order in which the dignity, rights, and freedoms of all persons can be fully realized. Within the scope of the right to development, the fulfilment of sexual rights is essential to the centrality of the individual as the subject, active participant and beneficiary of processes of economic, social, cultural and political development in which all human rights and fundamental freedoms can be fully realized.

IPPF believes that a key aspect of creating the conditions for the enjoyment of rights lies in

the development of accountable structures. Such structures should not only provide individual remedy and redress, but also engage and challenge the mechanisms of power, practice and meaning which give rise to violations of sexual rights. IPPF recognizes that this has implications for its service delivery and advocacy efforts.

Thus, IPPF encourages its Member Associations to use The Declaration as guidance in the integration of their commitment to respect, protect and advance sexual rights throughout their activities; and to reinforce and enhance their ongoing policies, strategies and programmes.

The Declaration is a framework for understanding the application of basic human rights to sexuality. All components of the Federation can incorporate this framework and its underlying principles into their activities, services and programmes as an effort to comply with the responsibility to promote and defend sexual rights and in order to reinforce and enhance their ongoing policies and strategies.

IPPF is committed to a vision of universal, inalienable, and indivisible human rights, including sexual rights. It recognizes, however, that country contexts may impact upon the timing, manner and extent of implementation of the principles and rights included in this Declaration.

Specific processes will be put in place to recognize, and to account for, such situations.⁶

Sexual Rights: an IPPF Declaration was adopted by the IPPF Governing Council on 10 May 2008.

आईपीपीएफले मानव भएको नाताले यौन उसको जीवनभरको केन्द्रीय पक्ष हो भन्ने मान्यता राख्छ, यद्यपि उसले निम्नानुसारका सबै आयामहरू समेटे तापनि सबै पक्ष नै सधैं अनुभव गरिने वा अभिव्यक्त गरिनेमा पर्दैनन् । यो एक विकसित हुँदै जाने अवधारणा हो, जसमा यौन क्रियाकलाप, लैंगिक पहिचान, यौन अभिमुखीकरण, यौनेतेजना, आनन्द, आत्मीयता र प्रजननजस्ता विषय पर्दछन् । यो जैविक, मनोवैज्ञानिक, सामाजिक, आर्थिक, राजनीतिक, सांस्कृतिक, नैतिक, कानुनी, ऐतिहासिक, धार्मिक र आध्यात्मिकजस्ता कारकतत्वहरूको अन्तर्क्रियाबाट बनेको हुन्छ । यौनिकता विचार, स्वैरकल्पना (Fantasies), आकांक्षा, विश्वास, प्रवृत्ति (Attitudes), मूल्यमान्यता, व्यवहार, अभ्यास र सम्बन्धहरूमा अनुभूत गरिन्छ, र अभिव्यक्त गरिन्छ ।

यौनिकताको धेरैजसो अभिव्यक्ति गैरप्रजननमूलक हुन्छ, र यौनिकताका बारेमा वैश्विक समझदारी विकसित हुँदैजाँन्छ, भन्ने कुरामा आईपीपीएफ सचेत छ । यसर्थ आईपीपीएफ यौन अधिकारलाई प्रजनन अधिकार वा प्रजनन स्वास्थ्यमा मात्र सीमित नगरी विशिष्ट ढंगले पहिचान गर्नुपर्छ, भन्ने ठान्दछ ।

सामाजिक र विश्वव्यापीरूपमा सबै मानिसको स्वाभिमान, अधिकार र स्वतन्त्रताको पूर्णतया अनुभूति दिलाउन स्थानीय र वैश्विक संघर्षको परिप्रेक्ष्यमा शान्ति र स्रोतमाथिको समान पहुँचका लागि व्यापक प्रतिबद्धतालाई यौन अधिकारका लागि सक्षम परिस्थितिको निर्माणमा पूरक भूमिका निर्वाह गर्दछ, भन्ने आईपीपीएफको मान्यता छ । यौन अधिकारको सम्पूर्ण उपभोग गर्न पाउने तथा आर्थिक, सामाजिक, सांस्कृतिक र राजनीतिक विकास प्रक्रियामा सक्रिय सहभागिता जनाउन पाउने विकास गर्न पाउने अधिकार क्षेत्रभित्र व्यक्तिको केन्द्रस्थलमा हुन्छ, र यसमा सबै प्रकारका मानव अधिकार र मौलिक हकको अनुभूति गर्न सकिन्छ ।

आईपीपीएफ अधिकारहरूको उपभोगका लागि अनुकूल अवस्था तयार गर्ने मूल आधार भन्नु नै उत्तरदायी संरचनाको विकास गर्नु हो भन्ने कुरामा विश्वास गर्दछ । त्यस्ता संरचनाले व्यक्तिगत उपचार वा क्षतिपूर्ति (remedy and redress) मात्र उपलब्ध गराउने होइन परन्तु यौन अधिकार उल्लंघन गर्न उक्साउने शक्ति संयन्त्र, अभ्यास र भाष्य (meaning) लाई चुनौती दिने र अधिकार कायम गर्न लगाइराख्ने खालका हुनुपर्छ । आईपीपीएफ यसबाट सेवा र वकालतका प्रयासमा प्रभाव पर्दछ, भन्ने मान्यता राख्छ ।

यसर्थ, आईपीपीएफ आफ्ना सदस्य संघसंस्थाहरूलाई आफ्ना क्रियाकलापमार्फत यौन अधिकारको सम्मान, संरक्षण सम्बन्धी प्रतिबद्धतालाई एकीकृत तुल्याउने तथा आफ्ना विद्यमान नीति, रणनीति र कार्यक्रमलाई लागू गर्दै अगाडि बढाउँदै लैजाने काममा यस घोषणालाई मार्गदर्शकका रूपमा प्रयोग गर्न प्रोत्साहित गर्दछ ।

यो घोषणा यौनिकताको मामलामा आधारभूत मानव अधिकारको कार्यान्वयनका लागि समझदारीको एक ढाँचा हो । महासंघका सबै अंगहरूले आफ्ना नीति र रणनीतिलाई लागू गर्दै अगाडि बढाउँदै लैजाने काममा तथा यौन अधिकारको प्रतिरक्षा तथा प्रवर्द्धनको लागि आफ्ना गतिविधि, सेवा र कार्यक्रममा यो ढाँचा र यसमा अन्तर्निहित सिद्धान्तहरूलाई समावेश गर्न सक्छन् ।

आईपीपीएफ यौन अधिकारलगायत विश्वव्यापी, पन्छाउन नमिल्ने र अविभाज्य मानव अधिकारको दृष्टिकोणप्रति प्रतिबद्ध छ । यसो भए तापनि यस घोषणामा समावेश गरिएका अधिकार र सिद्धान्तहरूको कार्यान्वयनमा देशविशेषका अवस्था र परिस्थितिहरूले समय र तरिकामा असर गर्न सक्छन् भन्ने आईपीपीएफको मान्यता छ । त्यस्ता परिस्थितिमा विशिष्ट प्रकारका प्रक्रिया अपनाइनेछ ।

यौन अधिकारसम्बन्धी आईपीपीएफ घोषणा आईपीपीएफको गभर्निङ काउन्सिलले २००८ को मे महीनाको १० तारीखका दिन जारी गरेको छ ।

General principles

IPPF expects that all Member Associations will be committed to the Federation's mission, vision and values, including the principles underlying and incorporated in this Declaration. These principles must inform the programmes and strategies developed by the Federation's components to protect, promote and fulfil the sexual rights specified in the part titled **Sexual rights are human rights related to sexuality** of this Declaration.

Principle 1

Sexuality is an integral part of the personhood of every human being.

For this reason, a favourable environment in

which everyone may enjoy all sexual rights as part of the process of development must be created

Sexuality is an integral part of the personhood of every human being in all societies. While individuals experience their sexualities in ways that vary according to inner and external factors, human rights related to sexuality, their protection and promotion should be part of the daily existence of all persons, everywhere. Sexual rights are universal human rights based on the inherent freedom, dignity and equality of all human beings.⁷

Poverty is both a cause and a consequence of sexual ill health and sexuality-based inequalities and exclusions.

Programming must address the interconnection of poverty with these issues, recognizing its role in the enjoyment and denial of human rights and, in particular, its effects on sexual rights.

Inequity,⁸ inequality,⁹ gender inequity,¹⁰ gender inequality,¹¹ and poor health must be tackled in the implementation of any development projects, programmes or frameworks such as those based on the Millennium Development Goals. The achievement of the Millennium Development Goals – improving maternal health, reducing child mortality, promoting gender equality, and combating HIV and AIDS – among other goals depend directly on ensuring widespread access to sexual health services and protection of sexual rights.

सामान्य सिद्धान्तहरू

आईपीपीएफका सबै सदस्यसंघहरू यस घोषणामा समावेश गरिएका र अन्तर्निहित सिद्धान्तका साथै महासंघको ध्येय, परिकल्पना र मूल्यमान्यताप्रति समेत प्रतिबद्ध रहनेछन् भन्ने अपेक्षा गर्दछ । यी सिद्धान्तहरूले महासंघका अंगहरूले यस घोषणाको यौन अधिकार यौनिकतासँग सम्बन्धित मानव अधिकार हुन् भन्ने शीर्षक खण्डमा तोकिएका यौन अधिकारको उपभोग, सम्बर्द्धन र संरक्षण गर्नका लागि तय गरेका कार्यक्रम र रणनीतिलाई सम्बोधन गरेको हुनुपर्छ ।

सिद्धान्त १. यौनिकता हरेकमानवको व्यक्तित्वको अविभाज्य अंग हो । यसकारण विकास प्रक्रियाको अंगका रूपमा प्रत्येकव्यक्तिले यौन अधिकारको उपभोग गर्न पाउने वातावरणको सिर्जना गरिनुपर्दछ ।

यौनिकता सबै प्रकारका समाजमा प्रत्येकव्यक्तिको व्यक्तित्वको अङ्ग हो । अतः मानिसहरू व्यक्तित्वरूपमा जीवनभर यौनिकताको अनुभव गर्छन् र भित्री वा बाहिरी कारकतत्वका कारण त्यस्ता अनुभव फरक-फरक हुन्छन् । यौनसम्बन्धी मानव अधिकार तथा तिनको संरक्षण र सम्बर्द्धन पनि सबैतिर सबैजनाको दैनिक अस्तित्वको अङ्ग हुनुपर्दछ । यौन अधिकार विश्वव्यापी मानव अधिकार हो र यो सबै मानवजातिले पाइआएको नैसर्गिक स्वतन्त्रता, स्वाभिमान र समानतामा आधारित छ ।

गरिबी, यौन अस्वस्थता र यौनिकतामा आधारित असमानता तथा बहिष्करण दुवैको कारण तथा नतिजा हो । कार्यक्रमहरूले खासगरी यौनअधिकारको उपभोग गर्न दिने वा नदिने विषयमा यसले पारेको असरको भूमिकालाई ध्यानमा राखी गरिबीसँगको यस्ता विषयको अन्तर्सम्बन्धलाई सम्बोधन गर्न सक्नुपर्छ ।

विषमता, असमानता, लैंगिक विषमता, लैंगिक असमानता, र खराब स्वास्थ्यलाई सहस्राब्दी विकास लक्ष्यमा आधारित कुनैपनि विकास परियोजना, कार्यक्रम र फ्रेमवर्कको कार्यान्वयन गर्ने सन्दर्भमा चुनौतीको रूपमा लिनुपर्ने हुन्छ । सहस्राब्दी विकास लक्ष्यका उपलब्धिहरूमा मातृस्वास्थ्यमा सुधार गर्ने, बाल मृत्युदर घटाउने, लैंगिक समता प्रवर्द्धन गर्ने, र एच्आईभी एड्ससँग जुम्नेजस्ता विषय छन् । यस्तै अन्य लक्ष्यहरू यौन अधिकारको संरक्षण तथा यौनस्वास्थ्य सेवाको व्यापक पहुँचलाई सुनिश्चित गर्नेजस्ता विषयमा प्रत्यक्षरूपमा निर्भर छन् ।

In accordance with the Charter on Sexual and Reproductive Rights, IPPF affirms that the person is the central subject of development and recognizes the importance of creating a favourable environment in which every individual may enjoy all sexual rights in order to be able to take an active part in processes of economic, social, cultural and political development. Sexuality is an aspect of human and social life which is engaged always with the body, the mind, politics, health and society. Sexual rights impact on the ideological and political, as well as the personal and subjective. Sexual rights incorporate expressive, associational, and participatory elements and are deeply connected to bodily integrity and self sovereignty. In recognizing and committing to the guarantee of sexual rights, IPPF understands that respect, protection and fulfilment of these rights require attention to all these domains and elements, which in turn are part of historical processes at work across the private-public sites of human activity.

Principle 2

The rights and protections guaranteed to people under age eighteen differ from those of adults, and must take into account the evolving capacities of the individual child to exercise rights on his or her own behalf

IPPF understands that the rights and protections guaranteed to people under age eighteen (18), as a matter of international and national law, sometimes differ from the rights of adults. These differences relate to all aspects of human rights but require particular approaches in regard to sexual rights. IPPF begins from the premise that persons under eighteen (18) are rights holders, and that at different points within the spectrum of

infancy, childhood, and adolescence, certain rights and protections will have greater or lesser relevance.

Under Article 5 of the Convention on the Rights of the Child,¹² it is stated that the direction and guidance provided by parents or others with responsibility for the child must take into account the capacities of the child to exercise rights on his or her own behalf. The concept of evolving capacity of children requires a balance between recognizing children as active agents in their own lives entitled to be respected as citizens, as people and as rights-bearers with increasing autonomy, while also being entitled to protection in accordance with their vulnerability.

The concept recognizes that the levels of protection from participation in activities likely to cause children harm will diminish in accordance with their evolving capacity.

In addition, the principle of evolving capacity combines respect for children, their dignity and entitlement to protection from all forms of harm, while also acknowledging the value of their own contribution towards their protection.

Societies must create environments in which children can achieve their optimal capacities and where greater respect is given to their potential for participation in, and responsibility for, decision-making in their own lives.

Several key principles govern the interrelationship between children's rights and other interests. Among these are: the view of persons under 18 as rights holders;¹³ the best interests of the child;¹⁴ the evolving capacities of the child;¹⁵ non-discrimination;¹⁶ and the responsibility for ensuring conditions for thriving¹⁷.

In the context of sexual rights, these principles require an individualized approach, informed by demonstration of maturity and consideration of particular circumstances, such as the specific child or adolescent's understanding, activities, physical or mental health status, relationship with parents or other interested parties, the power relations among those involved, and the nature of the issue at hand.

यौन तथा प्रजनन अधिकारको बडापत्रअनुरूप व्यक्ति नै विकासको केन्द्रीय विषय हो भन्ने आईपीपीएफ ठान्दछ र हरेकव्यक्ति आर्थिक, सामाजिक, सांस्कृतिक तथा राजनीतिक विकासको प्रक्रियामा सक्रियतापूर्वक सहभागी हुने क्रममा सबै यौन अधिकारको उपभोग गर्नका लागि अनुकूल वातावरणको सिर्जना ज्यादै महत्त्वपूर्ण छ भन्ने कुरा मान्दछ । यौन शरीर, मनमस्तिष्क, राजनीति, स्वास्थ्य र समाजसँग अभिन्नरूपले गाँसिएको हुनाले यो मानव र सामाजिक जीवनको एक पक्ष हो ।

यौन अधिकारहरूले विचारधारात्मक र राजनीतिक, निजी र आत्मगत विषयमाथि प्रभाव पार्दछन् । यौन अधिकारहरूले अभिव्यक्तिमूलक, संघात्मक, र सहभागितामूलक तत्वलाई अन्तर्भूत गरेका छन् । यस्ता अधिकार व्यक्तिको शारीरिक अखण्डता र सार्वभौमसत्तासँग गहिरो गरी जोडिएका छन् । यौन अधिकारको प्रत्याभूतिप्रति प्रतिबद्ध रहनुपर्ने विषयलाई मान्यता दिँदै, आईपीपीएफ यी अधिकार प्रकारान्तरले निजी सार्वजनिक क्षेत्रमा मानवीय क्रियाकलापको ऐतिहासिक प्रक्रियाका अंग भएको हुनाले तिनको सम्मान, संरक्षण र उपभोग गर्नमा सबै क्षेत्र र तत्वको ध्यान पुऱ्नुपर्छ भन्ने ठान्दछ ।

सिद्धान्त २. अठान्ह वर्षमुनिका व्यक्तिहरू, जसका विशेषता वयस्कभन्दा फरक हुन्छन्, को अधिकार तथा संरक्षणलाई प्रत्याभूत गरिएको छ र प्रत्येकबालक वा बालिकाको विकसित हुने क्षमतालाई ध्यानमा राखी तिनले आफ्ना लागि अधिकारको उपभोग गर्न पाएको हुनुपर्छ ।

१८ वर्षमुनिका व्यक्तिहरूको अधिकार तथा संरक्षण कहिलेकाहीं अन्तर्राष्ट्रिय र राष्ट्रिय कानूनका हिसाबले वयस्कभन्दा भिन्न हुने देखिएकाले आईपीपीएफले १८ वर्षमुनिका व्यक्तिहरूको अधिकार तथा संरक्षण प्रत्याभूत गरिएको बुझेको छ । यस्ता भिन्नता मानव अधिकारका सबै पक्षहरूसँग सम्बन्धित हुन्छन् । तर यौन अधिकारको प्रसंगमा तिनका लागि खास-खास विधि आवश्यक पर्छन् । आईपीपीएफको प्रारम्भ अधिकार उपभोगकर्ताका रूपमा १८ वर्षमुनिका व्यक्तिहरूलाई लिनेबाट हुन्छ । र त्यो शिशुपन, बालापन र किशोरवयका व्यापक क्षेत्रभित्रका विभिन्न बिन्दुमा केही निश्चित अधिकार र संरक्षणको सान्दर्भिकता धेरै बढी वा अति कम हुन पनि सक्छ ।

बालअधिकार सम्बन्धी महासन्धिको धारा ५ अन्तर्गत बालबालिकाले आफ्ना अधिकार उपभोग गर्ने क्षमतालाई ध्यानमा राखी तिनका बाबुआमा तथा अन्य जोसुकैले जिम्मेवारीका साथ मार्गनिर्देशन गर्ने वा निर्देशन दिनुपर्छ भन्ने उल्लेख गरिएको छ । एकातिर बालबालिकाको विकसित हुँदै गरेको क्षमताले आफ्नै जीवनमा पनि उनीहरू स्वयम् परिवर्तनका संवाहक हुन् र अर्कोतिर अन्य नागरिकभन्दा उनीहरूले बढ्दो स्वायत्ततासँगसँगै सम्मानको हकदार हुन पाउने र जोखिमपूर्ण अवस्थाअनुसारको संरक्षण पाउनुपर्ने कुरालाई दृष्टिगत गरी यी दुईअवस्थाबीच एकप्रकारको सन्तुलन कायम गर्नुपर्ने अवधारणा हो यो ।

यस अवधारणाले बालबालिकालाई हानिनोक्सानी पुऱ्याउन सक्नेतहका क्रियाकलापमा उनीहरूको सहभागिताले विकसित हुँदै गरेको क्षमतामा आँच पुऱ्याउन सक्ने हुनाले त्यस्ता क्रियाकलापबाट समेत संरक्षण दिनुपर्छ भन्ने मान्यता राख्दछ ।

यसका साथै विकसित हुँदै गरेको क्षमताबारेको सिद्धान्तले बालबालिकाको सम्मान, उनीहरूको स्वाभिमान र हानिनोक्सानीका यावत् रूपबाट सुरक्षित हुन पाउने हक तथा उनीहरू स्वयम्ले आफ्नो सुरक्षाको लागि गर्ने योगदान, यी दुई पक्षको महत्त्वलाई ध्यानमा राखी दुवै पक्षलाई एकठाउँमा ल्याएर जोडेको छ । समाजले आफ्नो जीवनबारे निर्णय लिनमा बालबालिकाको सम्भावनापूर्ण सहभागिता र जिम्मेवारीको ठूलो सम्मान गर्दै उनीहरूले अधिकतम क्षमता हासिल गर्ने वातावरण सिर्जना गर्नुपर्छ ।

कतिपय सिद्धान्तहरूले बालअधिकार र अन्य स्वार्थका बीचको अन्तर्सम्बन्धलाई तय गर्दछन् । यस्तामध्ये केही यसप्रकार छन्: अधिकार उपभोग गर्ने व्यक्तिका रूपमा १८ वर्ष मुनिका व्यक्तिको दृष्टिकोण, बालबालिकाको सर्वोत्तम हित, बालबालिकाको विकसित हुँदै गरेको क्षमता, भेदभाव नगरिने, र लाभ हासिल गर्नका लागि आवश्यक पर्नेअवस्थाको प्रत्याभूति ।

यौन अधिकारको परिप्रेक्ष्यमा, यी सिद्धान्तहरूले निजीकृत (individualized) विधि/तरिका आवश्यक पर्छ । प्रौढ र परिष्कृत कार्य गर्ने, खास प्रकृतिको परिस्थितिलाई ख्याल गर्ने, जस्तै कुनै खास बालबालिकाको वा किशोरकिशोरीको बुझाइको स्तर, क्रियाकलाप, शारीरिक वा मानसिक स्वास्थ्यको अवस्था, बाबुआमा वा अन्य रुचि राख्ने पक्षहरूसँगको सम्बन्ध, संलग्न हुनेहरूबीचको शक्ति-सम्बन्ध र विद्यमान मामलाको प्रकृति यस्तै विधिमा पर्छन् ।

Principle 3

Non-discrimination

underlies all human rights protection and promotion

IPPF understands that a framework of non-discrimination underlies all human rights protection and promotion.¹⁸ This framework of non-discrimination prohibits any distinction, exclusion or restriction on the basis of sex;¹⁹ age;²⁰ gender;²¹ gender identity;²² sexual orientation;²³ marital status; sexual history or behaviour, real or imputed; race; colour; ethnicity; language; religion; political or other opinion; national, geographical or social origin; property; birth; physical or mental disability; health status, including HIV; and civil, political, social or other status; which has the purpose or effect of impairing or nullifying the recognition, enjoyment or exercise on an equal basis with others, of all human rights and fundamental freedoms in the political, economic, social, cultural, civil or any other field.²⁴

Discrimination in the realm of sexual rights may manifest itself through unequal access to cultural, economic, political or social rights because of sex; age; gender; gender identity; sexual orientation; marital status; sexual history or behaviour, real or imputed; sexual practices or sexual orientation; and the denial of sexual rights, such as sexual health services, comprehensive sexuality education and redress for sexual violence; which impair a person's enjoyment of rights on an equal footing with others.

Individuals experience different barriers to the fulfillment of their sexual rights. Substantive equality requires these barriers to be removed in order for diverse individuals to enjoy fundamental rights and freedoms on an equal

basis with others. This may require that particular attention be paid to marginalized and under-served groups.

Principle 4

Sexuality, and pleasure deriving from it, is a central aspect of being human, whether or not a person chooses to reproduce

Sexual health spans a lifetime. Sexuality is an integral factor in almost all reproductive decisions; however it is a central aspect of being human, whether or not one chooses to reproduce.

Sexuality is not merely a vehicle for individuals to satisfy their reproductive interests. The entitlement to experience and enjoy sexuality independent of reproduction, and reproduction independent of sexuality should be safeguarded, paying particular attention to those who, historically and in the present, are denied such an entitlement.

All persons are entitled to the conditions that enable the pursuit of a pleasurable sexuality.²⁵

Pleasure is based on individual and relational autonomy, for which the existence of public policies on sexuality education, health services, freedom from coercion and violence, as well as the development of a field of ethics on issues of justice, equality and liberty must be ensured. Given that pleasure is an intrinsic aspect of sexuality, the right to seek, express and determine when to experience it must not be denied to anyone.

सिद्धान्त ३. भेदभाव नगरिने भन्ने सिद्धान्तले सबै मानव अधिकारको संरक्षण र सम्बर्द्धनमा जोड दिन्छ । आईपीपीएफ् गैरभेदभावमूलक आधारभूत संरचनाले सबै मानव अधिकारको संरक्षण र सम्बर्द्धनमा जोड दिएको मान्दछ ।

आईपीपीएफले यस्तो गैरभेदभावमूलक आधारभूत संरचनाले राजनीतिक, आर्थिक, सामाजिक, सांस्कृतिक, नागरिक वा अन्य जुनसुकै क्षेत्रमा अन्यसरह समानरूपमा सबै मानव अधिकारको मान्यता पाउने र उपभोग गर्न नदिने वा अमान्य घोषित गर्ने खालका, प्राकृतिक लिंग, उमेर, सामाजिक लिंग, लैंगिक पहिचान, यौनिक अभिमुखीकरण, वैवाहिकस्थिति, यौनजन्य इतिहास वा व्यवहार, वास्तविक वा आरोपित, जाति, वर्ण, जातीयता, भाषा, धर्म, राजनीतिक वा अन्य विचारधारा, राष्ट्रिय वा सामाजिक उद्भव, सम्पत्ति, जन्म, शारीरिक वा मानसिक अपांगता, एचआइभीएडसलगायतका स्वास्थ्यस्थिति र नागरिक, राजनीतिक, सामाजिक, सांस्कृतिक वा अन्य प्रकारका अवस्थालाई निषेध गर्दछ भन्ने कुरा बुझेको छ ।

यौन अधिकारको क्षेत्रमा हुने भेदभाव सांस्कृतिक, आर्थिक, राजनीतिक वा सामाजिक अधिकारको असमान पहुँचमा देखिने हुन सक्छ किनभने लिंग, उमेर, सामाजिक लिंग, लैंगिक पहिचान, यौन अभिमुखीकरण, वैवाहिकस्थिति, यौन इतिहास वा व्यवहार, वास्तविक वा आरोपित, यौन अभिमुखीकरण र यौन अभ्यासका आधारमा यौन स्वास्थ्य सेवा, व्यापक यौन शिक्षा, यौनजन्य हिंसाको क्षतिपूर्तिजस्ता यौन अधिकारहरू दिन इन्कार गर्नेजस्ता कुराले कुनै व्यक्तिलाई अन्य व्यक्तिसरह अधिकार उपभोग गर्न दिदैनन् ।

मानिसहरूले आफ्ना यौन अधिकार पूर्णरूपमा उपभोग गर्न विभिन्न अवरोध बेहोरेको अनुभव गरेका छन् । यस्तो विविधतापूर्ण व्यक्ति अनुभवका सन्दर्भमा, पर्याप्त समानताका लागि, अन्यसरह समान आधारमा स्वतन्त्रता तथा अधिकार उपभोग गर्न दिन त्यस्ता अवरोध हटाउनु आवश्यक छ । यस सन्दर्भमा सीमान्तीकृत र सेवाविमुख समूहतिर ध्यान दिनुपर्ने हुन सक्छ ।

सिद्धान्त ४. कसैले शिशु जन्माउने चाहना राखे तापनि वा नराखे तापनि यौन र यसबाट प्राप्त हुने सुख मानिसको केन्द्रीय (मूल) पक्ष हो, । यौनस्वास्थ्य आजीवन स्वास्थ्य हो । कसैले शिशु जन्माउने चाहना राखे तापनि वा नराखे तापनि यौन र यसबाट प्राप्त हुने सुख मानव जातिको केन्द्रीय (मूल) पक्ष हो । र, सबै प्रकारका प्रजननसम्बन्धी निर्णयका सन्दर्भमा यौन एक अखण्ड तत्व हो ।

यौनिकता भन्ने कुरा व्यक्तिका आफ्ना शिशु जन्माउने इच्छा तुष्टि गर्ने साधन मात्र होइन । यौन मामलामा अनुभव र सुख प्राप्त गर्न, प्रजननका लागि स्वतन्त्रता र यौनका सन्दर्भमा स्वेच्छिक प्रजनन स्वतन्त्रताको रक्षा गरिनुपर्दछ । खासगरी ऐतिहासिकरूपमा र अहिले पनि त्यस्तो स्वतन्त्रता उपभोग गर्न नदिइएकाहरूका लागि विशेष ध्यान पुऱ्याउनुपर्छ ।

सबै व्यक्ति यौनसुख प्राप्तिका लागि अनुकूलअवस्थाका हकदार छन् । यस्तो सुख निजी र सम्बन्धगत स्वायत्ततामा आधारित हुन्छ । यसका लागि यौन शिक्षा, स्वास्थ्य सेवा, हिंसा र जबरजस्तीबाट मुक्ति, न्याय, समानता र स्वतन्त्रताको मामलामा नैतिकताको विकास प्रत्याभूत गर्नेसम्बन्धी सार्वजनिक नीतिहरू बनेको हुनुपर्छ । सुख भन्ने विषय यौनिकताको प्रकृतिप्रदत्त (**intrinsic**) पक्ष भएकाले कसैले कसैको सुखभोग गर्न पाउनेअवस्थालाई इन्कार गर्न मिल्दैन ।

Principle 5

Ensuring sexual rights for all includes a commitment to freedom and protection from harm

The right to be protected from and to have recourse against, all forms of violence and harm underpins sexual rights.²⁶

Sexuality-related harm includes both violence and abuse of a physical, verbal, psychological, economic and sexual nature as well as violence against individuals because of their sex; age; gender; gender identity; sexual orientation; marital status; sexual history or behaviour, real or imputed; sexual practices or how they manifest their sexuality.

All children and adolescents²⁷ are entitled to enjoy the right to special protection from all forms of exploitation.

This includes protection from sexual exploitation, child prostitution and all forms of sexual abuse, violence and harassment, including coercion of a child to engage in any sexual activity or sexual practice and the use of children in pornographic performances and materials.

Principle 6

Sexual rights may be subject only to those limitations determined by law for the purpose of securing due recognition and respect for the rights and freedoms of others and the general welfare in a democratic society

Sexual rights, as other human rights, may be subject only to those limitations determined by law for the purpose of securing due recognition and respect for the rights and freedoms of others and the general welfare in a democratic society,²⁸ public health and public order, according to human rights law.²⁹

Such limitations must be non-discriminatory, necessary and proportionate to the achievement of a legitimate aim. The exercise of sexual rights must be guided by awareness of the dynamic relationship between personal and social interests, the recognition of the existence of plurality of visions, and the need to guarantee equality, dignity and respect for difference.³⁰

सिद्धान्त ५. सबैका लागि यौन अधिकार सुनिश्चित गर्नु भनेको हानिनोक्सानीबाट सुरक्षा र स्वतन्त्रता- प्रति प्रतिबद्ध हुनु हो ।

यौन अधिकारलाई हानी पुऱ्याउने सबै प्रकारका हिंसा र हानिनोक्सानीबाट सुरक्षा तथा त्यस्ता हानिनोक्सानीविरुद्ध लाग्न पाउने अधिकार । यौनसम्बन्धी हानिनोक्सानीमा शारीरिक, मौखिक, मनोवैज्ञानिक, आर्थिक, र यौनप्रकृतिका हिंसा र दुराचार हुनाका साथै कुनै व्यक्तिलाई उसको लिंग, उमेर, सामाजिक लिंग, लैंगिक पहिचान, यौन अभिमुखीकरण, वैवाहिक अवस्था, यौन इतिहास तथा व्यवहार, वास्तविक या आरोपित, यौन अभ्यास वा उसका त्यस्ता यौनजन्य अभ्यास कसरी प्रकट हुन्छ, भन्ने आधारमा गरिने हिंसा र दुर्व्यवहार पर्दछन् ।

सबै बालबालिका तथा किशोरकिशोरी सबै प्रकारका शोषणबाट विशेष संरक्षित हुने अधिकार राख्छन् । यसमा यौनशोषण, बाल वेश्यावृत्ति र सबै प्रकारका यौन दुराचार, हिंसा र हेपाइ, बालबालिकालाई जबरजस्ती कुनैपनि प्रकारको यौन गतिविधिमा लगाउने वा कुनै त्यस्तो सामग्रीमा वा अश्लील नग्न गतिविधिमा लगाउनेजस्ता क्रियाकलाप पनि पर्दछन् ।

सिद्धान्त ६. यौन अधिकार लोकतान्त्रिक समाजमा सामान्य कल्याणका निम्ति, अरूका अधिकार र स्वतन्त्रताको सम्मान एवम् मान्यतालाई सुरक्षित हेतुले कानुनले निर्धारण गरेका सीमासम्म मात्र रहनेछन् ।

यौन अधिकार अन्य मानव अधिकारजस्तिकै लोकतान्त्रिक समाजमा सामान्य कल्याणका निम्ति, अरूका अधिकार र स्वतन्त्रताको सम्मान एवम् मान्यतालाई सुरक्षित हेतुले कानुनले निर्धारण गरेका दायरासम्म मात्र कायम रहनेछन् । मानव अधिकार कानुनअनुरूप सार्वजनिक स्वास्थ्य र सुव्यवस्था यस सन्दर्भमा उल्लेखनीय छ । यस्ता सीमा लक्ष्य प्राप्त गर्ने हदसम्म आवश्यक मात्रामा र भेदभावरहित हुनैपर्छ । यौन अधिकारको अभ्यास व्यक्ति र समाजबीचका गतिशील सम्बन्ध र सचेतताबाट निर्देशित हुनुपर्दछ, दृष्टिकोणको बहुलता हुन्छ भन्ने कुरा आत्मसात् गरी विभिन्नताको मर्यादा, समानता र आदरको प्रत्याभूति (ग्यारेण्टी) का लागि हुनुपर्दछ ।

Principle 7

The obligations to respect, protect and fulfil apply to all sexual rights and freedoms

Sexual rights and freedoms include core legal claims as well as access to the means to fulfil those claims.³¹ As with other human rights, states have obligations on three levels: to *respect*, *protect* and *fulfil* the sexual rights of all.³²

The obligation to *respect* requires States to refrain from interfering directly or indirectly with the enjoyment of a particular right, in this case, with sexual rights. The obligation to *protect* requires States to take measures that prevent third parties from interfering with human rights guarantees. The obligation to *fulfil* requires States to adopt appropriate legislative, administrative, budgetary, judicial, promotional and other measures towards the full realization of the right.³³

While states remain the primary duty bearers in respecting, protecting and fulfilling human

rights within their borders, other actors in civil society whose actions and omissions have effects on the enjoyment of sexual rights should also be held accountable. These can include other states, trans-boundary entities and programmes operating through aid and development assistance, security structures and other alliances, as well as non-state actors, including both commercial, not-for-profit and religious entities, as well as individuals.

Therefore, states must refrain from violating or otherwise interfering with a person's sexual rights, protect those rights from violations and interference by third parties, and take positive steps and measures, including building effective, participatory and accountable institutions and allocating resources towards the realization of sexual rights.

IPPF is committed to do all within its capabilities to encourage and assist all Member Associations to play their role in respecting, protecting and fulfilling the sexual rights that follow, and to advocate for states and other actors to respect, protect and fulfil these rights in all aspects of their legislative, administrative, budgetary and other policies and practices.

Sexual Rights: _ An IPPF Declaration 15

सिद्धान्त ७. सबै प्रकारका यौनसम्बन्धी अधिकार र स्वतन्त्रता लागू गर्नुपर्ने जिम्मेवारी (obligations)

मुख्य-मुख्य कानुनी उपचारको दावी गर्नुका साथै ती दावीअनुकूल हासिल गर्न चाहिने साधनहरूमा पहुँच पनि यौनसम्बन्धी अधिकार र स्वतन्त्रताभिन्नै पर्छ । यसमा राज्यले अन्य मानव अधिकारको कार्यान्वयनमा गर्नुपरेभैं तीनस्तरमा जिम्मेवारी पूरा गर्नुपर्छ: **सम्मान गर्ने, सुरक्षा दिने र सबैको यौन अधिकार प्रत्याभूत गर्ने ।**

सम्मान गर्ने जिम्मेवारीमा राज्यले प्रत्यक्ष वा परोक्षरूपमा कुनै खास अधिकार उपभोगमा हस्तक्षेप हुन नदिने काम गर्नुपर्छ । यस अर्थमा यौनसम्बन्धी अधिकार पर्न आउँछ । **सुरक्षा दिने**मा मानव अधिकारको प्रत्याभूतिमाथि हस्तक्षेप गर्नबाट तेस्रो पक्षलाई रोक्न आवश्यक उपाय अपनाउने काम पर्दछ भने **सबैको यौन अधिकार उपभोग गर्न लगाउने**मा राज्यले उपयुक्त कानुनी, प्रशासनिक, वित्तीय, न्यायिक, प्रवर्द्धनात्मक तथा अन्य उपाय अवलम्बन गरी अधिकार प्रत्याभूत गर्ने काम पर्दछ ।

राज्यहरू नै आफ्नो सीमाक्षेत्रभित्र सम्मान गर्ने, सुरक्षा दिने र सबैको मानव अधिकार प्रत्याभूत गर्ने प्रथम कर्तव्य पालनकर्ता हुन् । नागरिक समाजमा रहेका अन्य कार्यकर्ताहरूका कामकारवाही र गल्तीले यौन अधिकारको उपभोगमा असर पार्ने हुनाले उनीहरू पनि उत्तरदायी बन्नु आवश्यक छ । यिनमा अन्य राज्यलाई पनि समावेश गर्न सकिन्छ: सीमापारका सहायता संस्था वा विकास सहयोगका माध्यमबाट सञ्चालित कार्यक्रम, सुरक्षा संरचना र अन्य संघीय इकाईहरू तथा गैरराज्य कार्यकर्ता, व्यापारिक, गैरनाफामूलक, र धार्मिक संघसंस्थाहरू तथा निजीस्तरका व्यक्तिहरू पर्दछन् ।

अतः राज्यले व्यक्तिको यौन अधिकारमाथि हस्तक्षेप गर्ने वा उल्लंघन हुने अवस्थालाई रोक्नुपर्छ, ती अधिकार तेस्रो पक्षबाट हनन हुन नदिन र संरक्षण गर्न सकारात्मक कदम चाल्नुपर्छ र आवश्यक उपाय अवलम्बन गर्नुपर्छ । यसमा यौन अधिकारको अनुभूति दिलाउन प्रभावकारी, सहभागितात्मक र उत्तरदायी संस्थाहरूको निर्माण गर्ने तथा स्रोत विनियोजन गर्ने कामसमेत पर्दछन् ।

आईपीपीएफ आफ्नो क्षमताभित्र रहेसम्म आफ्ना सबै सदस्यसंघहरूलाई यौन अधिकारहरूको सम्मान, संरक्षण र उपभोग गर्न, अनुसरण गर्न र राज्य तथा अन्य कार्यकर्ताले कानुनी, प्रशासनिक, वित्तीय तथा अन्य नीति र अभ्यासका लागि यस्ता अधिकारको सम्मान, संरक्षण, र उपभोग गर्ने गराउने विषयमा वकालत गर्न, सहयोग गर्न र प्रोत्साहित गर्न प्रतिबद्ध छ ।

Sexual rights are human rights related to sexuality. IPPF affirms that sexual rights are human rights. Sexual rights are constituted by a set of entitlements related to sexuality that emanate from the rights to freedom, equality, privacy, autonomy, integrity and dignity of all people.

Many international instruments, norms and standards recognize important principles related to sexuality. Sexual rights are specific norms that emerge when existing human rights are applied to sexuality. Sexual rights protect particular identities, but reach beyond this and protect all people's right to be allowed to fulfil and express their sexuality, with due regard for the rights of others and within a framework of non-discrimination.

The following sexual rights apply basic, well-established human rights principles to the field of human sexuality.

Their application is of particular importance to the poor, marginalized, the socially excluded and under-served, whether such characteristics are historical or recent.

Given that IPPF affirms the universality, interrelatedness, interdependence and indivisibility of all human rights, the order in which the following sexual rights are incorporated in this Declaration do not imply a particular hierarchy.

Implementation of the following articles should be informed by the general principles that precede them.

Article 1

Right to equality, equal protection of the law and freedom from all forms of discrimination based on sex, sexuality or gender

- All human beings are born free and equal in dignity and rights³⁴ and must enjoy the equal protection of the law³⁵ against discrimination based on their sexuality, sex or gender.³⁶
- All persons must be ensured an environment where everyone enjoys and has equal access to full rights afforded by the State. States and civil society must take steps to promote the modification of social and cultural practices based on stereotyped roles of women or men or on the idea of superiority or inferiority of sexes, genders or gender expressions.
- All persons have the right to work, education, health, social security and other economic, social and cultural rights, as well as the facilities, goods, services and conditions necessary to realise them, without discrimination on any grounds.
- All persons shall be accorded legal capacity and the same opportunities to exercise that capacity, equal rights to enter into contracts and to administer property, and shall be treated equally in all stages of procedure in courts and tribunals, with due regard for the evolving capacity of the child.
- All persons shall have the same rights regarding the law relating to the movement of persons and the freedom to choose their residence and domicile, without discrimination.

यौन अधिकार: यौनिकतासँग सम्बन्धित मानव अधिकार

आईपीपीएफले यौन अधिकारलाई मानव अधिकारका रूपमा लिएको छ । यौन अधिकार यौनिकतासँग सम्बन्धित अधिकारहरूको समष्टिगतरूप हो र यो सबै मानिसको स्वतन्त्रता, समानता, गोपनीयता, स्वायत्तता, अखण्डता र स्वाभिमानको अधिकारबाट निःसृत भएको हुन्छ ।

यौनिकतासम्बन्धी महत्त्वपूर्ण सिद्धान्तहरूलाई धेरै अन्तर्राष्ट्रिय उपकरण, मान्यता तथा मापदण्डहरूले स्वीकार गरेका छन् । यौनिकताको मामलामा विद्यमान यौन अधिकार लागू भएको अवस्थामा मात्र अधिकार विशेष मान्यता हुन् । यौन अधिकारले खासखास पहिचानको संरक्षण गर्दछ, तर यसभन्दा पनि पर मानिसले अरूका अधिकारको सम्मान गर्दै भेदभावरहितताको ढाँचाभित्र आफ्नो यौनिकता पूरा गर्न तथा अभिव्यक्त गर्न पाउने अवस्थासम्म यो पुग्दछ ।

निम्नानुसारका यौन अधिकारहरू मानव यौनिकताको क्षेत्रमा आकर्षित हुने मानव अधिकारका आधारभूत र स्थापित सिद्धान्त हुन् । तिनको कार्यान्वयन खासगरी गरिब, सीमान्तीकृत, सामाजिकरूपमा समावेश नगरिएका र कम सेवा उपलब्ध गराइएकाहरूका लागि महत्त्वपूर्ण हुन्छ । यस्ता चरित्र वा विशेषता ऐतिहासिक पनि हुन सक्छन्, भर्खरै देखिएका पनि हुन सक्छन् ।

आईपीपीएफ मानव अधिकारका विश्वव्यापकता, अन्तर्सम्बन्ध, अन्तर्निर्भरता र अविभाज्यताजस्ता विशेषतालाई मान्ने भएकाले, निम्नानुसारका क्रममा राखिएका यौन अधिकार यस घोषणामा समाहित गरिएका छन् तर कुनै खास तहविशेषमा मात्र क्रमबद्ध गरिएका छैनन् । निम्नानुसारका धाराको कार्यान्वयन साधारण सिद्धान्तका रूपमा गरिनुपर्दछ:

॥ धारा १ ॥ सबै प्रकारका लिंग, यौनिकता वा लैंगिकताका आधारमा गरिने सबै प्रकारका भेदभावविना समानताको अधिकार, समान कानुनी सुरक्षाको अधिकार ।

- जन्मदा सबै मान्छे स्वतन्त्र, समान, स्वाभिमान र अधिकार भएका हुन्छन् । लिङ्ग, यौनिकता र लैंगिकताका आधारमा कुनै भेदभावविना सबैले समान कानुनी सुरक्षाको हक उपभोग गर्न पाउने अधिकार छ ।
- सबै व्यक्तिहरूलाई राज्यले दिएका सम्पूर्ण अधिकारहरू उपभोग गर्नका लागि विश्वसनीय वातावरणको सृजना गर्नुपर्दछ । राज्य र नागरिक समाजले महिला र पुरुषको परम्परागत भूमिका वा धारणा र सोच तथा लैंगिक उच्चता तथा नीचताको भावना तथा लैंगिकता वा लैंगिक अभिव्यक्तिलाई हेर्ने सामाजिक तथा सांस्कृतिक चालचलनलाई सुधार गर्ने कामको प्रवर्द्धनका लागि कदम चाल्नुपर्छ ।
- सबै व्यक्तिलाई कुनैपनि आधारमा विनाभेदभाव काम गर्ने, शिक्षा, स्वास्थ्य, सामाजिक सुरक्षा तथा अन्य आर्थिक, सामाजिक तथा सांस्कृतिक अधिकारका साथै वस्तु, सेवा सुविधा लिने अधिकार छ ।
- सबै व्यक्तिलाई आफ्नो हैसियत कायम गर्न कानुनी हैसियत र समान अवसर छ, सम्पत्ति भोगचलन गर्ने अधिकार छ । बच्चाको विकसित क्षमताको कदर गर्दै अदालती प्रक्रिया तथा इजलासमा सबै व्यक्ति समान हैसियत राख्नुपर्छ ।
- सबै व्यक्तिहरूलाई कुनै भेदभावविना घुमफिर गर्ने तथा बसोबासको लागि ठाउँ वा आवास छनोट गर्ने स्वतन्त्रता छ, कानुनीरूपमा पनि उत्तिकै समान अधिकार छ ।

Article 2

The right to participation for all persons, regardless of sex, sexuality or gender

- All persons are entitled to an environment that enables active, free and meaningful participation in and contribution to the civil, economic, social, cultural and political aspects of human life at local, national, regional and international levels, through the development of which human rights and fundamental freedoms can be realized.³⁷
- All persons are entitled to participate in the development and implementation of policies that determine their welfare,³⁸ including their sexual and reproductive health, without formal or informal barriers such as marriage qualifications, conditions related to HIV status³⁹, or discriminatory gender norms, stereotypes and prejudices that exclude or restrict the participation of persons based on ideas of gender and sexual propriety.
- Young people, who are frequently excluded, shall have the right to be participants and protagonists in processes of change in their societies. They shall have meaningful ways to contribute to and shall share the responsibilities for the development of policies and programmes to protect, promote and fulfil sexual and reproductive health and rights.⁴⁰
- All persons shall be able to participate in public and political life, including holding public office and performing all public functions, without discrimination on any grounds.
- As a basis for participation, all persons shall enjoy the right to mobility and to leave and return to their own country as well as equal access to documents that enable such mobility and travel without discrimination.⁴¹

Article 3

The rights to life, liberty, security of the person and bodily integrity

- All persons have the right to life, liberty⁴² and to be free of torture and cruel, inhuman and degrading treatment⁴³ in all cases and particularly on account of any prohibited grounds of discrimination, and shall have the right to exercise their sexuality free of violence or coercion.
- All persons have the right to life and bodily integrity,⁴⁴ these rights shall not be threatened or be put at risk to 'avenge the honour' of a family.⁴⁵
- No person shall be subjected to judicial or extra-judicial killings, judicial or extra-judicial corporal punishment for their sexual history or behaviour, gender identity or expression.⁴⁶
- No woman's life or health shall be put at risk as a consequence of medical treatment being denied to her for any physical or mental condition, or based on others placing a competing value on the foetus she may be carrying.
- No woman shall be condemned to forced maternity as a result of having exercised her sexuality.
- All persons have the right to be free from harmful traditional practices, including female genital mutilation and forced or early marriage.⁴⁷
- All persons have the right to be free from violence, including all forms of physical, verbal, psychological or economic abuse, sexual harassment or sexual violence, rape and any other forms of coerced sex within or outside marriage, in armed conflict or in detention.
- All persons, including sex workers of all genders⁴⁸ or in the instance of real or alleged sexual activity outside marriage, have the right to be free from the risk of violence created by stigma and discrimination based on their sex, sexuality or gender.
- No one shall be subjected to arbitrary detention, nor subjected to the imposition of arbitrary or discriminatory sanctions for violations of imprecise or ill-defined criminal provisions regarding consensual sex.⁴⁹

॥ धारा २ ॥ सबै व्यक्तिलेलाई विनाभेदभाव लिंग, यौनिकता वा लैंगिकताका बाबजूद सहभागिताको उत्तिकै अधिकार छ ।

- सबै व्यक्तिलाई मौलिक स्वतन्त्रता तथा मानव अधिकार छ भन्ने महसुस गर्न नागरिक, आर्थिक, सामाजिक, सांस्कृतिकतहमा राष्ट्रिय, अन्तर्राष्ट्रिय तथा क्षेत्रीयस्तरमा सक्रिय, स्वतन्त्र तथा सार्थक सहभागिताको अधिकार छ ।
- सबै व्यक्तिलाई यौनिक तथा प्रजनन स्वास्थ्य, विवाह, योग्यता, एच्आईभीको अवस्था अथवा विभेदपूर्ण लैंगिक मूल्यमान्यता, अवधारणा आदिसम्बन्धी विनाऔपचारिक तथा अनौपचारिक बन्देज तथा विनापूर्वाग्रह आफ्नो हितलाई निर्धारण गर्नेसम्बन्धी नीति निर्माण तथा तिनको कार्यान्वयनमा सहभागी हुने अधिकार छ ।
- यौन तथा प्रजनन अधिकारको उपभोग गर्नबाट बारम्बार बञ्चित भएका युवाहरूलाई आफ्नो समाजको परिवर्तनको प्रक्रियामा सहभागी हुने तथा आफ्ना कुरालाई अधिसार्ने अधिकार छ । उनीहरूसँग यौन तथा प्रजनन स्वास्थ्य अधिकारहरूको रक्षा गर्ने, सम्बर्द्धन गर्ने र अधिकार उपभोग गर्ने नीति तथा कार्यक्रम बनाउने र त्यस क्षेत्रमा सार्थक योगदान पुऱ्याउने उपायहरू हुन्छन् ।
- सबै व्यक्तिले कुनैपनि आधारमा गरिने भेदभावविना सार्वजनिक तथा राजनैतिक जीवनमा सहभागी हुन, सार्वजनिक पद धारण गर्न र सार्वजनिक उत्सव समारोह गर्न पाउनुपर्छ ।
- सहभागिताको आधारका रूपमा सबै व्यक्तिले विनाभेदभाव स्वतन्त्रपूर्वक हिँडडुल गर्ने, देशबाहिर जाने वा आफ्नै देशमा फर्कने तथा समानरूपमा घुमफिरका लागि आवश्यक पर्ने कागजात पाउनुपर्दछ ।

॥ धारा ३ ॥ सबै व्यक्तिको बाँच्न पाउने, स्वतन्त्रता, सुरक्षा र शारीरिक अखण्डताको अधिकार

- सबै व्यक्तिलाई सामान्यतया बाँच्न पाउने र स्वतन्त्र रहन पाउने अधिकार छ र विशेषतः निषेधित आधारमा गरिने भेदभावबाट मुक्त रही कुनैपनि किसिमका यातना र क्रूरताबाट, जबरजस्ती वा हिंसाबाट मुक्त रही आफ्नो यौनिकताको अभ्यास गर्ने अधिकार हुनेछ ।
- सबै व्यक्तिलाई आफ्नो जीवन तथा शारीरिक अखण्डताको अधिकार छ । यस्ता अधिकारलाई चुनौती दिने वा बदला लिने मनसायले पारिवारिक सम्मानमा आँच आउने गरी जोखिममा पार्न हुँदैन ।
- कुनैपनि व्यक्तिलाई उसको यौन आचरणका इतिहास वा आनीबानी, उसको लैंगिक पहिचान तथा अभिव्यक्तिका आधारमा कानूनी वा कानूनबाहिरका कुनैपनि आधार लिई मार्ने वा शारीरिक दण्डको भागी बनाउने काम गर्नुहुँदैन ।
- कुनैपनि महिलाको जीवन वा स्वास्थ्यलाई उसको गर्भमा रहेको भ्रूणको आधारमा जोखिममा पारिनु हुँदैन र मानसिक तथा शारीरिकअवस्थाले गर्दा उसलाई औषधोपचारबाट बञ्चित गर्नु हुँदैन ।
- कुनैपनि महिलालाई आफ्नो यौनिकताको अभ्यास गर्दैमा निन्दा गर्ने वा कसैसँग यौन सम्बन्ध राख्दैमा जबरजस्ती मातृत्वको भार व्यहोर्नुपर्छ भन्ने छैन ।
- सबै व्यक्तिलाई महिला योनिच्छेदन, वा बाल विवाह वा जबरजस्ती विवाहलगायत स्वास्थ्यका निम्ति हानिकारक परम्परागत चलनबाट जोगिन पाउने अधिकार छ ।
- सबै व्यक्ति सशस्त्र द्वन्द्वको अवस्थामा या बन्दी रहेको अवस्थामा कुनैपनि प्रकारका शारीरिक, मौखिक, मनोवैज्ञानिक तथा आर्थिक दुर्व्यवहार, यौन दुराचार, यौन हिंसा, बलात्कार, वैवाहिक वा विवाहइतर जबरजस्ती यौन सम्बन्ध राख्नुपर्नेजस्ता हिंसाबाट मुक्त हुन पाउने अधिकार राख्छन् ।
- कुनै भेदभाव वा लाञ्छनाविना सबै लिङ्गका यौनकर्मीलाई उनीहरूको लिङ्ग, यौनिकता तथा लैंगिकताका आधारमा प्राकृतिक तथा अप्राकृतिक वैवाहिक वा विवाहइतर यौन क्रियाकलापमा सहभागी हुन पाउने अधिकार छ ।
- मञ्जुरीपूर्वक भएको यौन क्रियाकलापका आधारमा कुनैपनि व्यक्तिलाई कुनै आधारविना जबरजस्ती बन्दी तुल्याउनु वा गैरकानूनी काम गरेको ठहर्‍याउनु हुँदैन ।

- No person's sexual choices, practices or expressions, including real or imputed practices of sex work, can justify, excuse or mitigate punishment for violence, abuse or harassment.⁵⁰
 - All migrants and migrant workers, particularly young, female and transgender migrants, must have access, in the countries where they work and live, to the means of protection from bodily harm and from violence and abuse based on their sexual and gender expressions, as well as to the means to protect and fulfil their sexual health and rights.
 - All persons have the right to seek and enjoy asylum from persecution, including persecution arising from either a State's action or failure to take sufficient steps to protect a person from serious abuse,⁵¹ on the basis of sex, gender, gender identity, sexual history or behavior or sexual orientation or HIV status.⁵²
 - All persons shall be free from the removal, extradition or expulsion or threats thereof to any State where they may face a well-founded fear of persecution based on sex, gender, gender identity, sexual history or behaviour or sexual orientation or HIV status.⁵³
- concerning their HIV status and to be protected from arbitrary disclosures or threats of arbitrary disclosures, within the framework of permissible limitations and without discrimination.⁵⁵
- All persons have the right to control the disclosure of information regarding their sexual choices, sexual history, sexual partners and behaviours and other matters related to sexuality.

Article 4

Right to privacy

- All persons have the right not to be subjected to arbitrary interference with their privacy, family, home, papers or correspondence⁵⁴ and the right to privacy which is essential to the exercise of sexual autonomy.
- All persons are entitled to sexual autonomy and shall be able to make decisions about their sexuality, sexual behaviour and intimacy without arbitrary interference.
- All persons have the right to confidentiality regarding sexual health services and care, medical records, and in general to protect information

Article 5

Right to personal autonomy and recognition before the law

- All persons have the right to be recognized before the law and to sexual freedom, which encompasses the opportunity for individuals to have control and decide freely on matters related to sexuality, to choose their sexual partners, to seek to experience their full sexual potential and pleasure, within a framework of nondiscrimination and with due regard to the rights of others and to the evolving capacity of children.
- All persons have the right to recognition everywhere as a person before the law, without discrimination on any grounds.
- All persons are free to exercise autonomous and relational sexual practices and conduct, within an environment of social, political and economic conditions in which all rights and freedoms can be realized equally by all, free of discrimination, violence and coercion or abuse.
- No person shall be subjected to laws that arbitrarily criminalize consensual sexual relations or practices nor be subjected to arrest or detention on the basis of sex, sexuality or gender, or consensual sexual practices or conduct.

- व्यक्तिका यौनिक छनोट, वास्तविक वा आरोपित यौन कर्मलगायतका अभ्यास र अभिव्यक्तिका आधारमा हिंसा वा दुर्व्यवहार वा अपमानमा क्षमा वा सजाय न्यून गर्ने कामलाई उचित मान्न सकिनेछैन ।
- सबै आप्रवासी तथा प्रवासी कामदारहरू, खासगरी युवा वर्ग, महिला तथा तेस्रो लिंगी आप्रवासी काम गर्ने देशमा पहुँच हुनुका साथै उनीहरूको लिङ्ग तथा लैंगिक अभिव्यक्तिका आधारमा हिंसा, शारीरिक क्षति र दुर्व्यवहारबाट मुक्त हुन पाउने तथा आफ्नो यौन स्वास्थ्य र अधिकारलाई रक्षा गर्ने र उपभोग गर्ने अधिकार छ ।
- व्यक्तिलाई लिंग, लैंगिकता, लैंगिक पहिचान, यौन इतिहास, यौन अभिमुखीकरण, गम्भीर किसिमको दुर्व्यवहारबाट जोगाउन राज्यको कारवाहीका कारणबाट वा राज्यले पर्याप्त कदम नचालेका कारणबाट उत्पन्न हुने दुर्व्यवहारबाट जोगिन आश्रय खोज्न र उपभोग गर्न पाउने अधिकार सबै व्यक्तिलाई छ ।
- लिङ्ग, लैंगिकता, लैंगिक पहिचान, यौन इतिहास वा यौन पहिचान वा एच.आई.भी. को स्थितिका आधारमा कुनैपनि व्यक्तिलाई राज्यले देश निकाला गर्न पाउँदैन ।

॥ धारा ४ ॥ गोप्यता राख्न पाउने अधिकार

- विना कुनै जोरजुलुम वा जबरजस्ती सबैलाई आफ्नो यौन स्वतन्त्रताको उपभोग गर्नका लागि नभई नहुने, गोप्यता, परिवार, घर, कागजात तथा अन्य प्रकारका चिठीपत्रका आधारमा व्यक्तिगत गोप्यता भङ्ग गर्न नदिने अधिकार छ ।
- सबै मानिस विना कुनै जोरजुलुम वा जबरजस्ती यौनका मामलामा स्वायत्त छन् र आफ्नो यौनिकता, यौन व्यवहार र यौन घनिष्ठता सम्बन्धी निर्णय लिन सक्षम हुनेछन् ।
- सबै व्यक्तिलाई यौन स्वास्थ्य सेवा र सुविधा तथा मेडिकल रेकर्डका साथै एचआईभीको अवस्था एवम् अन्य प्रकारका सूचना गोप्य राख्न पाउने अधिकार छ । कुनैपनि प्रकारको जबरजस्तीले गोप्यता भंग गर्ने वा त्यसरी भंग गर्ने धम्कीबाट, विनाभेदभाव, अनुमति सीमासम्मको, फ्रेमवर्कभित्र रही सुरक्षित हुन पाउने अधिकार छ ।
- कुनैपनि व्यक्तिलाई आफ्नो यौनिकताको छनोट, यौन इतिहास, यौनसाथी, यौन व्यवहार तथा यौनिकतासम्बन्धी अन्य विषयमा जानकारी वा सूचना भंग हुनबाट नियन्त्रण गर्ने अधिकार छ ।

॥ धारा ५ ॥ व्यक्तिगत स्वायत्तता तथा कानुनी मान्यता पाउने अधिकार

- सबै व्यक्तिलाई स्वतन्त्र किसिमले यौनिकतासम्बन्धी विषयमा आफ्ना यौनसाथी चयन गर्न, भरपूर यौनसुख प्राप्त गर्न, भेदभावरहित ढंगले अरूका अधिकारको पूर्ण सम्मान गर्दै तथा बालबालिकाको हुकुमदे गरेको क्षमतालाई दृष्टिगत गरी स्वतन्त्रतापूर्वक नियन्त्रण तथा निर्णय लिने अधिकार छ र उनीहरूलाई यौन स्वतन्त्रता एवम् कानुनका अगाडि मान्यता पाउने अधिकार छ ।
- सबै व्यक्तिलाई जहाँसुकै तथा जुनसुकै आधारमा पनि भेदभावविना कानुनका अगाडि मान्यता पाउने अधिकार छ ।
- सबै व्यक्तिलाई सामाजिक, राजनीतिक र आर्थिकअवस्थाको वातावरणमा अधिकार र स्वतन्त्रता पाउने, भेदभाव, हिंसा तथा जबरजस्तीबाट मुक्त रही आफ्नो स्वायत्त तथा सम्बन्धगत यौन अभ्यास र आचरण गर्ने अधिकार छ ।
- कुनैपनि व्यक्तिलाई पारस्परिक सहमतिमा राखिएको यौन सम्बन्ध वा व्यवहारलाई लिएर जबरजस्ती अपराधीकरण गरी कानुन लगाउन मिल्दैन न त लिंग, यौनिकता, लैंगिकता वा सहमतिमूलक यौन अभ्यासका आधारमा कसैलाई गिरफ्तार गर्न वा थुनछेक गर्न नै पाइन्छ ।
- हिरासतमा रहेका कसैलाई पनि निषेधात्मक भेदभावका आधारमा दुर्व्यवहार तथा क्षतिको खतरा मोल्नु नपर्ने अधिकार छ । हिरासतमा रहेका जोसुकैलाई पनि सीमान्तीकरणबाट बच्ने र नियमितरूपमा पति वा पत्नीसँग भेटघाट गर्ने अधिकार छ ।

- All persons in custody have a right not to face abuse or risk of harm on the basis of any prohibited grounds of discrimination. All persons in custody have the right to protection from marginalization⁵⁶ and to have regular conjugal visits.⁵⁷
- All persons shall enjoy freedom from the harms associated with the crime of trafficking.⁵⁸
- No person shall be subjected to involuntary medical research or procedures, forced to undergo medical testing or arbitrary medical confinement on the grounds of protected sexual expression; sexual orientation; sexual history or behaviour, real or imputed or gender identity or expression.
- No person shall be forced to undergo medical procedures, including sex reassignment surgery, sterilization or hormonal therapy, as a requirement for legal recognition of their gender identity or be subjected to pressure to conceal, suppress or deny his/her sex, age, gender, gender identity or sexual orientation.
- No person shall be denied identity papers which indicate his/her gender or sex as reflecting the person's selfdefined gender identity, including but not limited to birth certificates, passports and electoral records.

Article 6

Right to freedom of thought, opinion and expression; right to association

- All persons have the right to exercise freedom of thought, opinion and expression regarding ideas on

sexuality, sexual orientation, gender identity and sexual rights, without arbitrary intrusions or limitations based on dominant cultural beliefs or political ideology, or discriminatory notions of public order, public morality, public health or public security.⁵⁹

- All persons have the right to freedom of thought, conscience and religion,⁶⁰ including the right to hold opinions without interference, within a framework of non-discrimination and respect for the evolving capacity of children.
- All persons have the right to explore their sexuality, to have dreams and fantasies free from fear, shame, guilt, false beliefs and other impediments to the free expression of their desires, with full regard for the rights of others.
- All persons, particularly women, have the right to expressions of identity or personhood through speech, deportment, dress, bodily characteristics, choice of name and other means without restriction.⁶¹
- All persons have the freedom to seek, receive and impart information and ideas with regards to human rights, sexual rights, sexual orientation, gender identity and sexuality through any legal medium and regardless of frontiers, within a framework of non-discrimination and taking into consideration the rights of others and the evolving capacity of children.
- All persons have the right to freedom of peaceful assembly and association⁶² in diverse formations. This includes the right to establish, join and create groups and organizations and to develop, exchange, campaign and impart information and ideas on issues related to human rights, sexual rights, sexuality, sexual orientation and gender identity through any medium, within the framework of a social order in which the rights and freedoms of all can be fully realized.

- कुनैपनि व्यक्तिलाई मानव ओसारपसारसँग सम्बन्धित अपराधको कारणबाट हुन जाने हानिनोक्सानीबाट मुक्त हुने अधिकार छ ।
- कुनैपनि व्यक्तिलाई गैरस्वेच्छिक औषधिजन्य अनुसन्धान वा विधिको (medical research and procedure) प्रयोजनका लागि उपयोग गर्न, जबरजस्ती कुनै औषधि परीक्षण गर्नमा सामेल गर्न वा वास्तविक वा आरोपित जेजस्तो भए तापनि सुरक्षित यौनिक अभिव्यक्ति, यौन अभिमुखीकरण, यौन इतिहास वा व्यवहारका आधारमा जबरजस्ती औषधिजन्य श्रम गर्न बाध्य पार्न मिल्दैन ।
- कुनैपनि व्यक्तिलाई कानुनी मान्यताका लागि लैंगिक पहिचान आवश्यक पर्ने हुनाले जबरजस्ती लिंग बदल गरिने शल्यचिकित्सा, हार्मोनको उपचार (hormonal therapy), बन्ध्याकरण, औषधीय विधि र प्रक्रियामा सामेल गर्न मिल्दैन । यसैगरी कुनैपनि व्यक्तिको उमेर, लिंग, लैंगिकता, लैंगिक पहिचान वा लैंगिक अभिमुखीकरण आदिलाई लुकाउन, दमन गर्न वा इन्कार गर्न मिल्दैन ।
- कुनै व्यक्तिको लैंगिकता, सामाजिक लिंग, लैंगिक पहिचान आदि स्वयम् निर्धारित गरेको प्रतिविम्बित हुने खालका जन्म प्रमाणपत्र, राहदानी वा निर्वाचन प्रयोजनका लागि राखिएको अभिलेखलगायत अन्य प्रमाण-पत्रसमेत प्राप्त गर्ने अधिकारलाई इन्कार गर्न मिल्दैन ।

॥ धारा ६ ॥ विचार, धारणा र अभिव्यक्तिको अधिकार, संघसंस्थामा आबद्ध हुन पाउने अधिकार:

- दमनकारी सांस्कृतिक विश्वास वा राजनीतिक विचारधारा वा सामाजिक नैतिकता, सार्वजनिक स्वास्थ्य वा सार्वजनिक सुरक्षा र सार्वजनिक व्यवस्था कायम गर्ने नाममा राखिने भेदभावमूलक मान्यताका आधारमा कसैलाई पनि जबरजस्ती वा सीमित नगरी सबै व्यक्तिलाई यौनिकता, यौन अभिमुखीकरण, लैंगिक पहिचान र यौन अधिकारसम्बन्धी आफ्ना विचार र धारणा व्यक्त गर्ने अभिव्यक्तिको स्वतन्त्रता छ ।
- सबै व्यक्तिलाई बालबालिकाको बढ्दो हैसियतलाई ध्यानमा राखी भेदभाव र हस्तक्षेपविना आफ्नो विचार राख्न पाउने स्वतन्त्रताका साथै विचार, चेतना र धर्म मान्ने स्वतन्त्रता छ ।
- सबै व्यक्तिलाई लाज, संकोच, हीनताभास र अन्धविश्वास एवम् अन्य कुनैपनि नियन्त्रणकारी तत्वहरूबाट नडराइकन आफ्नो यौनिकता खोज्ने, सपना देख्ने, परिकल्पना गर्ने अधिकार छ ।
- सबै व्यक्तिलाई, खासगरी महिलालाई, बोलेर, व्यवहार गरेर, पोशाक लगाएर, शारीरिक विशेषता देखाएर, नामको छनोट गरेर वा अन्य माध्यमबाट आफ्नो व्यक्तित्व व्यक्त गर्ने अधिकार छ ।
- सबै व्यक्तिलाई बालबालिकाको बढ्दो हैसियतलाई ध्यानमा राखी कुनै सीमा र भेदभावविना मानव अधिकार, यौन अधिकार, यौन अभिमुखीकरण, लैंगिक पहिचान र यौनिकतासम्बन्धी जानकारी वा सूचना कुनैपनि प्रकारको कानुनी माध्यमबाट खोज्ने, लिने र प्रयोग गर्ने अधिकार छ ।
- सबै व्यक्तिलाई विविधतायुक्त संरचनामा शान्तिपूर्णरूपमा संगठित हुने र संघसंस्थामा आबद्ध हुने स्वतन्त्रता छ । यसमा समूहहरू खोल्न, स्थापना गर्न, आबद्ध हुन तथा कुनैपनि माध्यमबाट सामाजिक व्यवस्थाको कुनैपनि तहमा अधिकार र स्वतन्त्रता उपभोग गर्नका लागि मानव अधिकार, यौन अधिकार, यौन अभिमुखीकरण, लैंगिक पहिचान र यौनिकतासम्बन्धी विषयका कुनैपनि सूचना वा विचार विकसित गर्न, आदानप्रदान गर्न, अभियान चलाउन तथा आफूमा समाहित गर्न सकिनेजस्ता अधिकार पनि पर्दछन् ।

Article 7

Right to health and to the benefits of scientific progress

- All persons have a right to the enjoyment of the highest attainable standard of physical and mental health,⁶³ which includes the underlying determinants of health⁶⁴ and access to sexual health care for prevention, diagnosis and treatment of all sexual concerns, problems and disorders.
- All persons have the right to insist on safer sex for the prevention of unwanted pregnancy and sexually transmitted infections, including HIV and AIDS.
- All persons have the right to participate in the establishment of laws, policies, programmes and services pertaining to public health in their communities.
- All health interventions must be sensitive to the special needs of marginalized individuals and communities.
- All persons shall have access to health care and services independently of the conscientious objection of health service providers.⁶⁵
- All persons have the right to access information about sexual rights, sexual orientation, sexuality and gender identity in relation to health, and to access the best possible health services based upon evidence and scientifically valid research.
- All persons, including sex workers, have the right to safe working conditions, access to health services, and the support and protection necessary to be able to insist on safer sex practices with all partners and clients.
- All persons in armed conflict or forced displacement shall have access to comprehensive sexual and reproductive health services.
- All persons have the right to enjoy the benefits of scientific progress and its applications⁶⁶ to sexual rights and sexual health.
- All persons shall have the right and means to access or refuse reproductive health technologies, services or medical interventions on an equal basis with others, without discrimination. Age-based restrictions to this entitlement must meet the requirements of

nondiscrimination and the principle of the evolving capacity of the child.

- All persons shall have the right and means to access or to refuse participation in scientific research on an equal basis with others, and without discrimination.

Article 8

Right to education and information

- All persons, without discrimination, have the right to education and information generally and to comprehensive sexuality education and information necessary and useful to exercise full citizenship and equality in the private, public and political domains.
- All persons have the right to education aimed at eradicating stigma and discrimination, promoting the development of young people as informed actors taking responsibility for their lives and empowering them to participate in determining policy regarding sexual health and sexuality education.⁶⁷
- All persons and young people in particular have the right to give input on comprehensive sexuality education programmes and sexuality-related policies.
- All persons have the right to the means to develop skills to negotiate stronger and more equitable relationships.
- All persons shall, without regard to national borders, have access to non-traditional and traditional information in all mediums that enhances sexuality, sexual rights and sexual health; young people in particular shall have access to information on sexually and gender non-conforming lives and sexual relations.
- All persons shall have access to community-, school-, and health service provider-based information regarding sexuality in understandable language, including information on the means to ensure sexual and reproductive health and decision-making on when, how, and with whom to have sex and when sexual behavior will become reproductive.⁶⁸
- All persons have the right to sufficient education and information to ensure that any decisions they make related to their sexual and reproductive life are made with full, free and informed consent.⁶⁹

॥ धारा ७ ॥ स्वास्थ्य तथा विज्ञानको प्रगतिको लाभ प्राप्त गर्न पाउने अधिकार

- सबै व्यक्तिलाई शारीरिक तथा मानसिक स्वास्थ्यको उच्चतम मापदण्ड प्राप्त गर्ने अधिकार छ । यसअन्तर्गत स्वास्थ्यका आधारभूत निर्धारक तत्वहरूका साथै यौन सम्बन्धी चासो, समस्या तथा खराबीको निदान, उपचार र रोकथाम पर्दछन् ।
- सबै व्यक्तिलाई अनिच्छित गर्भाधानबाट र एच्आईभी एड्सलगायतका यौनजन्य संक्रमणबाट बच्न सुरक्षित यौनका लागि अग्रसर हुने अधिकार छ ।
- सबै व्यक्तिलाई आफ्नो समुदायमा सार्वजनिक स्वास्थ्य राम्रो राख्न कानून, नीति, कार्यक्रम र सेवाको स्थापना गर्नमा सहभागी हुने अधिकार छ ।
- सबै स्वास्थ्य सेवा र कार्यक्रम सीमान्तीकृत व्यक्ति र समुदायका विशेष आवश्यकताप्रति संवेदनशील हुनुपर्दछ ।
- सबै व्यक्तिको स्वतन्त्रतापूर्वक स्वास्थ्य सेवा प्रदायकहरूबाट अत्यधिक मात्रामा सेवा लिन पाउने गरी स्वास्थ्य सेवामा पहुँच हुनुपर्दछ ।
- सबै व्यक्तिलाई स्वास्थ्यसँग सम्बन्धित यौन अधिकार, यौन अभिमुखीकरण, यौनिकता, तथा लैंगिक पहिचानबारेका सूचनामा पहुँच हुनुपर्दछ र सम्भव भएसम्मको वैज्ञानिकरूपमा प्रमाणित मान्यताप्राप्त अनुसन्धान र प्रमाणमा आधारित स्वास्थ्य सेवामा पहुँच हुनुपर्दछ ।
- यौनकर्मिलगायत सबै व्यक्तिलाई काम गर्ने सुरक्षित अवस्था, स्वास्थ्य सेवामा पहुँच, सुरक्षित यौन सम्बन्ध राख्नका लागि आवश्यक सहयोग तथा सुरक्षा पाउने अधिकार छ ।
- जबरजस्ती विस्थापित गरिएका वा सशस्त्र द्वन्द्वमा परेका सबै व्यक्तिका लागि व्यापकरूपमा यौन तथा प्रजनन स्वास्थ्य सेवामा पहुँच हुनुपर्दछ ।
- सबै व्यक्तिलाई यौन स्वास्थ्य र यौन अधिकारको उपभोगका लागि वैज्ञानिक उन्नतिबाट लाभ पाउने अधिकार छ । सबै व्यक्तिलाई अन्य व्यक्तिसरह, भेदभावविना, प्रजनन स्वास्थ्य प्रविधि, सेवा तथा औषधोपचार कार्यक्रम नामञ्जुर गर्ने अधिकार छ । यसमा भेदभावरहितता तथा बालबालिकाको बहूदो हैसियतजस्ता उमेरमा आधारित सीमालाईसमेत छ्याल गर्नुपर्नेछ ।
- सबैलाई अन्यसरह समान आधारमा विनाभेदभाव वैज्ञानिक अनुसन्धानमा सहभागी हुन स्वीकार गर्ने वा इन्कार गर्ने अधिकार छ ।

॥ धारा ८ ॥ सूचना तथा शिक्षा पाउने अधिकार

- सबै व्यक्तिलाई विनाभेदभाव सामान्यतया पूरै नागरिकको हैसियत प्राप्त गर्न निजी, सार्वजनिक, र राजनीतिक क्षेत्रमा समानताका लागि उपयोगी तथा आवश्यक पर्ने शिक्षा र सूचना पाउने अधिकार छ ।
- सबैलाई लाञ्छना र भेदभाव उन्मूलनका लागि सुसूचित कार्यकर्ताका रूपमा आफ्नो जीवनको जिम्मेवारी वहन गर्न युवाहरूलाई यौन स्वास्थ्य तथा यौन शिक्षासम्बन्धी नीति निर्धारण गर्ने काममा सहभागी हुन सक्षम हुने गरी विकसित गर्न लक्षित गरिएको शिक्षा पाउने अधिकार छ ।
- सबै व्यक्ति र खासगरी युवाहरूलाई यौनसम्बन्धी नीति तथा व्यापक यौन शिक्षा कार्यक्रममा आफ्नोतर्फबाट योगदान पुऱ्याउने अधिकार छ ।
- सबै व्यक्तिलाई दृढतापूर्वक आफ्ना कुरा राख्ने तथा बढीभन्दा बढी समानतापूर्ण सम्बन्ध राख्नका लागि सीप विकास गर्ने माध्यममाथिको अधिकार छ ।
- सबैलाई र खासगरी युवाहरूलाई राष्ट्रिय साँधसीमानाभिन्न मात्र सीमित नरही यौनिकता वा लिंग नतोकिएका मानिसहरूका यौनिकताबारे तथा यौन अधिकार तथा यौन स्वास्थ्य प्रवर्द्धनका सबैजसो परम्परागत तथा गैरपरम्परागत माध्यमबाट सूचना पाउने अधिकार छ ।
- सबै व्यक्तिलाई यौनिकताबारे बुझ्न सकिने भाषामा समुदाय, विद्यालय, तथा स्वास्थ्य सेवा दिने संस्थामा रहेका सूचना पाउने अधिकार छ । यसमा यौन तथा प्रजनन स्वास्थ्य, कहिले, कसरी र कोसँग

सम्भोग गर्ने तथा कहिले यौन सम्बन्धबाट बच्चा जन्माउन लायक भइन्छ, भन्नेसम्बन्धमा निर्णय गर्नका लागि चाहिने माध्यमसम्बन्धी सूचना पाउने हकसमेत पर्दछ।

- सबैलाई आफूले आफ्ना यौनिक तथा प्रजनन जीवन पूर्ण, स्वतन्त्र र सुसूचित परामर्शयुक्त बनाउन गरेका निर्णयसम्बन्धी पर्याप्त शिक्षा र सूचना पाउने अधिकार छ।

Article 9

Right to choose whether or not to marry and to found and plan a family, and to decide whether or not, how and when, to have Children

- All persons have the right to choose whether or not to marry, whether or not to found and plan a family, when to have children and to decide the number and spacing of their children freely and responsibly, within an environment in which laws and policies recognize the diversity of family forms as including those not defined by descent or marriage.⁷⁰
- All persons have the right to enter freely and with full consent into marriage or other partnership arrangements which shall be available to all within the framework of non-discrimination and with due regard to the evolving capacity of children.
- All persons have the right to family-related social welfare and other public benefits such as those regarding employment and immigration, independently of the family form they have chosen to found, including those not defined by descent or marriage.
- All persons have the right to have access to the information, education and to the means they need to be able to decide whether or not and when to have children to decide freely and responsibly the number and spacing of their children.⁷¹
- All persons have the right to make free and responsible choices regarding reproduction and family formation; including the right to decide whether or not to have biological or adopted children, as well as to all safe, effective, acceptable and affordable methods of fertility regulation, reproductive technologies, and treatments.
- All persons have the right to counselling and other services related to reproduction, infertility and pregnancy termination, irrespective of marital status, and within a framework of non-discrimination and taking into account the evolving capacity of children.
- All women have the right to information, education and services necessary for the protection of reproductive health, safe motherhood and safe abortion, which are accessible, affordable, acceptable and convenient to all users.
- All persons shall have the same rights and responsibilities with regard to guardianship, trusteeship and adoption of children, or similar institutions where these concepts exist in national legislation, within a framework of non-discrimination; in all cases the best interests of the children shall be paramount.

॥ धारा ९ ॥ विहे गर्ने वा नगर्ने, परिवार बसाउने या नियोजन गर्ने, बच्चा जन्माउने वा नजन्माउने, कहिले र कसरी जन्माउने सोबारे स्वेच्छाले छनोट गर्न पाउने अधिकार

- सबै व्यक्ति, वंश वा वैवाहिकस्थिति किटान नभइसकेकाहरूसमेत (जस्तै देहव्यापारको क्रममा जन्मेका वा विहे प्रमाणित नभएका), लाई कानून र नीतिहरूले मान्यता दिएअनुसारको विविधतापूर्ण पारिवारिकस्वरूपको वातावरणमा विहे गर्ने वा नगर्ने, परिवार बसाउने या परिवार नियोजन गर्ने, बच्चा जन्माउने वा नजन्माउने, कहिले, कतिजना र कति समयको अन्तरमा बच्चा जन्माउने सोबारे स्वतन्त्रतापूर्वक र जिम्मेवारीपूर्वक छनोट गर्न पाउने अधिकार छ ।
- बालबालिकाको बढ्दो हैसियतलाई ध्यानमा राखी सबैलाई विनाभेदभाव स्वतन्त्रतापूर्वक वैवाहिक सम्बन्ध गाँस्न र उपलब्ध सबै प्रकारका साभेदारी सम्बन्ध कायम गर्ने अधिकार छ ।
- सबैलाई, वंश वा वैवाहिकस्थिति किटान नभइसकेकाहरूसमेतलाई, परिवारसम्बन्धित रोजगारी र अध्यागमनजस्ता सामाजिक कल्याण तथा अन्य सार्वजनिक लाभ छनोट गर्ने अधिकार छ ।
- सबैलाई बच्चा जन्माउने वा नजन्माउने, जन्माउने भए कतिजना बच्चा जन्माउने, कति समयान्तरमा जन्माउने भन्ने विषयमा स्वतन्त्रतापूर्वक र जिम्मेवारीपूर्वक निर्णय गर्न सक्ने माध्यम तथा सूचना र शिक्षा पाउने अधिकार छ ।
- सबैलाई आफ्नो परिवार बसाउने, नबसाउने र बच्चा जन्माउने, नजन्माउनेबारे स्वतन्त्रतापूर्वक र जिम्मेवारीपूर्वक छनोट गर्ने अधिकार छ । साथै धर्मपुत्र वा धर्मपुत्री राख्ने वा नराख्ने तथा बच्चा जन्माउने क्षमतालाई निरन्तरता दिन, प्रजनन प्रविधि र उपचार गर्नका लागि सुरक्षित, प्रभावकारी, स्वीकारयोग्य एवम् अवलम्बनयोग्य विधि अपनाउने या नअपनाउनेबारे छनोट गर्ने अधिकार छ ।
- बालबालिकाको बढ्दो हैसियतलाई ध्यानमा राखी विनाभेदभाव, चाहे उसको वैवाहिकस्थिति किटान भएको होस् वा नहोस्, सबैलाई बाँभोपन तथा गर्भ राख्ने वा नराख्ने भन्ने विषयमा परामर्श तथा प्रजननसँग सम्बन्धित सेवा लिन पाउने अधिकार छ ।
- सबै महिलालाई सबै प्रयोगकर्तालाईभैँ पहुँचमा रहेका, अपनाउन सकिने, स्वीकारयोग्य र सुविधाजनक सेवासुविधा आफ्नो प्रजनन स्वास्थ्य, सुरक्षित मातृत्व तथा सुरक्षित गर्भपतनजस्ता अधिकारको रक्षाका लागि सूचना, शिक्षा र सेवा पाउने अधिकार छ ।
- राष्ट्रिय कानूनमा त्यस्ता संस्थाको अवधारणा भएका खण्डमा बालबालिकाको सर्वोत्तम हितलाई ध्यानमा राखी सबै व्यक्तिलाई अभिभावकत्व लिने, गुठी बनाउने (trusteeship) तथा धर्मसन्तान ग्रहण गर्ने उत्तिकै अधिकार छ ।

Article 10

Right to accountability and redress

- All persons have the right to effective, adequate, accessible and appropriate educative, legislative, judicial and other measures to ensure and demand that those
- who are duty-bound to uphold sexual rights are fully accountable to them. This includes the ability to monitor the implementation of sexual rights and to access remedies for violations of sexual rights, including access to full redress through restitution, compensation, rehabilitation, satisfaction, guarantee of non-repetition and any other means.⁷²
- States shall establish mechanisms of accountability for ensuring that their obligations related to the guarantee of sexual rights are fully upheld.
- All persons shall have the right to access effective mechanisms for accountability and redress during armed

conflict, especially in relation to sexual and gender-based violence.

- All persons shall have access to the information and assistance necessary to be able to seek remedies and secure redress for violations of their sexual rights.
- All persons have the right to hold to account non-state actors whose actions or omissions impact upon their enjoyment of sexual rights. This includes the ability to seek remedies and redress for any violations of sexual rights.
- States shall take steps to prevent third parties from violating the sexual rights of others.

IPPF is committed to do all within its capabilities, including providing technical assistance, capacity building and financial assistance, to encourage all its Member Associations to advocate for sexual rights, provide client oriented non-discriminatory sexual health services, information and comprehensive sexuality education; and treat their staff and participants in their programmes and projects in accordance with the Principles and Sexual Rights incorporated in this Declaration.

॥ धारा १० ॥ जवाफदेहिता र क्षतिपूर्ति पाउने अधिकार:

- सबै व्यक्तिलाई यौन अधिकार प्रदान गर्ने कर्तव्य तोकिएका व्यक्ति वा निकायहरू पूर्णरूपमा आफूप्रति जवाफदेही रहेको सुनिश्चित गर्नका लागि प्रभावकारी, पर्याप्त मात्रामा, पहुँचयोग्य र उपयुक्त शैक्षिक, कानुनी, न्यायिक वा अन्य उपाय अपनाउने अधिकार छ । यसमा यौन अधिकारको कार्यान्वयनको अनुगमन गर्ने क्षमता, यौन अधिकारका हनन भएका खण्डमा त्यसको क्षतिपूर्ति गर्ने, रकम असुलउपर गर्ने, पुनर्स्थापन गर्ने, सन्तुष्ट पार्ने, आश्वस्त पार्ने वा कुनैपनि हालतमा त्यस्ता घटना नदोहोर्याउनेजस्ता पक्ष पर्दछन् ।
- राज्यहरूले यौन अधिकार प्रत्याभूत गर्ने सन्दर्भमा आफ्ना वाध्यात्मक कर्तव्य पालन गर्न जवाफदेही रहने संयन्त्रहरूको स्थापना गर्नुपर्दछ ।
- सबै व्यक्तिले सशस्त्र द्वन्द्वका समयमा खासगरी यौन तथा लैंगिकतामा आधारित हिंसासँग सम्बन्धित मामलामा जवाफदेहिता र क्षतिपूर्तिका लागि प्रभावकारी संयन्त्रमा पहुँच राख्न पाउनुपर्छ ।
- सबै व्यक्तिलाई आफ्ना कुनैपनि यौन अधिकार हनन भएको अवस्थामा क्षतिपूर्ति तथा उपचार पाउने हकको सुरक्षाका लागि सूचना र सहयोग खोज्ने अधिकार छ ।
- राज्यहरूले तेस्रो पक्षबाट अरूको यौन अधिकारहरूको हनन हुनबाट रोकथाम गर्न कदम चाल्नुपर्दछ ।

आईपीपीएफ आफ्ना हैसियतले भ्याएको हदसम्म आफ्ना सबै सदस्यसंघहरूलाई प्राविधिक सहयोग, क्षमता अभिवृद्धि तथा आर्थिक सहयोग उपलब्ध गराई यौन अधिकारहरूको सेवाग्राहीमुखी भेदभावरहित यौन स्वास्थ्य सेवा, सूचना र व्यापक यौनशिक्षा उपलब्ध गराउन तथा यस घोषणामा समावेश गरिएका सिद्धान्त र यौन अधिकारहरूअनुरूप तिनका कर्मचारी र सहभागीहरूलाई कार्यक्रम र परियोजनाहरूबाट सम्बोधन गर्दै वकालतका लागि प्रोत्साहित गर्न प्रतिबद्ध छ ।

References and notes

These notes identify the sources of the principles and entitlements that IPPF has set out in Sexual Rights: An IPPF Declaration

The sources include core international human rights instruments and authoritative interpretations of international standards. We also include references that support additional entitlements which IPPF believes are implicit in the core international standards. These sources include laws and policies from national governments, and articulations of international human rights scholars, advocates, and processes undertaken by IPPF Member Associations.

The full text of the 1995 IPPF Charter on Sexual and Reproductive Rights can be found at• :

www.ippf.org/en/Resources/Statements/IPPF+Charter+on+Sexual+and+Reproductive+Rights.htm

• The full text of many of the international standards and reports of United Nations human rights bodies can be found at the web site of the United Nations' Office of the High Commissioner of Human Rights: www.ohchr.org

• For the full discussion of sexual rights and sexual health by the WHO, see: www.who.int/reproductive-health/gender/sexualhealth.html#4

• The full text of the Yogyakarta Principles: Principles on the Application of International Human Rights Law in Relation to Sexual Orientation and Gender Identity (Yogyakarta Principles) (2007) can be found at: www.yogyakartaprinciples.org

सन्दर्भ र टिप्पणी

यहाँ दिइएका टिप्पणीहरूले आईपीपीएफले यौन अधिकारसम्बन्धी आईपीपीएफ घोषणापत्रमा निर्धारण गरेका सिद्धान्त तथा प्रयोगका स्रोतहरू के-के हुन् भन्ने देखाउँछन् ।

यस्ता स्रोतहरूमा मुख्य-मुख्य अन्तर्राष्ट्रिय मानव अधिकार सन्धिहरू र तिनको अन्तर्राष्ट्रिय मानकहरूको आधिकारिक व्याख्या पर्दछन् । यहाँ आईपीपीएफले खास-खास अन्तर्राष्ट्रिय मापदण्डमा शंका रहित ठानेका र थप उपयोगमा मद्दत गर्ने खालका सन्दर्भहरू पनि दिएको छ । यिनमा राष्ट्रिय सरकारका नीतिनियम र कानून, अन्तर्राष्ट्रिय मानव अधिकारका विद्वान् जानकारहरू, पैरवीकर्ताहरू तथा आईपीपीएफका सदस्यसंस्थाहरूले अंगीकार गरेका मान्यता र प्रक्रिया पनि पर्दछन् ।

- यौन तथा प्रजनन अधिकारसम्बन्धी आईपीपीएफ बडापत्र १९९५ को पूर्णपाठ www.ippf.org/en/Resources/Statements/IPPF+Charter+on+Sexual+and+Reproductive+Rights.htm मा हेर्न सकिन्छ ।
- कतिपय मानव अधिकारसम्बन्धी संयुक्त राष्ट्रसंघीय निकायहरूका प्रतिवेदन, तथा अन्तर्राष्ट्रिय मापदण्डहरूका पूर्ण पाठहरू संयुक्त राष्ट्रसंघको मानव अधिकारसम्बन्धी उच्चायुक्तको कार्यालयको वेबसाइट www.ohchr.org मा हेर्न सकिन्छ ।
- विश्व स्वास्थ्य सँगठनले चलाएका यौन अधिकार र यौन स्वास्थ्यसम्बन्धी सम्पूर्ण छलफलहरू हेर्न क्लिक गर्नुहोस्- www.who.int/reproductive-health/gender/sexualhealth.html#4 मा ।
- योग्याकार्टा सिद्धान्तहरूको पूर्णपाठ : लैंगिक पहिचान तथा यौनिक अभिमुखीकरण सम्बन्धी अन्तर्राष्ट्रिय मानव अधिकार कानूनको कार्यान्वयनका सिद्धान्तहरू (योग्याकार्टा सिद्धान्त) (२००७) www.yogyakartaprinciples.org मा पाउन सकिन्छ ।

Endnotes

- 1 International Bill of Human Rights:**
Universal Declaration of Human Rights (UDHR)
International Covenant on Civil and Political Rights (ICCPR) and its 2 Optional Protocols
International Covenant on Economic, Social and Cultural Rights (ICESCR)
Core International Human Rights Instruments and their Monitoring Bodies:
International Convention on the Elimination of All forms of Racial Discrimination (ICERD)- Monitoring Body: CERD
Convention on the Elimination of All Forms of Discrimination Against Women (CEDAW)- Monitoring Body: CEDAW and its Optional Protocol
Convention against Torture and other forms of Cruel, Inhuman or Degrading Treatment (CAT)- Monitoring Body: CAT and its Optional Protocol
Convention on the Rights of the Child (CRC) and its 2 Optional Protocols
Monitoring Body: CRC International Convention on the Protection of the Rights of All Migrant Workers and Members of Their Families (CMW)
Monitoring Body: CMW
Convention on the Rights of Persons with Disabilities (Date of entry into force: 3 May 2008)
International Convention for the Protection of All Persons from Enforced Disappearance (in force as of May 2008)
In addition to the core Human Rights Treaties, there are a number of international human rights instruments that are, although not legally binding, an undeniable moral force and provide practical guidance to States in their conduct. These include:
Vienna Declaration and Programme of Action
United Nations Millennium Declaration
United Nations Declaration on the Elimination of Violence Against Women
United Nations Declaration on the Right to Development
Convention on Consent to Marriage, Minimum Age for Marriage and Registration of Marriages
Declaration of Commitment on HIV/AIDS
- 2** The CESCR Committee has stated that States that the right to health contains freedoms which include the right to decide over one's health and body, including sexual and reproductive freedom. Committee on Economic, Social and Cultural Rights:
General Comment 14: The right to the highest attainable standard of health. UN Document E/C.12/2000/4 11 August 2000.
- 3** Report of the Special Rapporteur on the Right to Health to the 60th Session of the Commission on Human Rights, UN Document E/CN.4/2004/49 (2004) at para 9.
- 4** Sexuality is situated at the intersection of the social and the individual and emerges from a dynamic interaction among social, economic, political and cultural structures at the local, national and international level. This dynamic informs all people's sense of themselves, and others, as having sexual rights.
- 5** Report of the Special Rapporteur on the Right to Health, E/CN.4/2004/49 (2004) at para. 55.
- 6** The process for recognizing such situations will be similar to that used in the case of Member Associations implementing fewer than all the goals of the Strategic Framework for specific reasons related to their country context, including the law. A country situational analysis will be carried out by the Member Association, and will be documented. An agreement will be entered into between the Regional Director/Regional Executive Committee and the Member Association.
- 7** See Ilkkaracan, P. and Jolly, S. (2007) Gender and Sexuality: Overview Report (BRIDGE: Institute for Development Studies) at:
www.bridge.ids.ac.uk/reports_gend_CEP.html#Sexuality
- 8** Equity is fairness and justice in the distribution of benefits and responsibilities. The concept of gender equity recognizes that women and men have different needs and power and that these differences should be identified and addressed in a manner that rectifies the imbalance between the sexes
- 9** Equality is the absence of discrimination in opportunities and the allocation of resources or benefits or in access to services.
- 10** Gender equity refers to situations where needs of men and women are different, resources and programmatic attention should be in proportion to those needs; equal opportunities should be ensured; and if necessary, different treatment and attention should be provided to guarantee equality of results and outcomes and redress historical and social disadvantages experienced by women.

पुच्छे टिप्पणी:

१. मानव अधिकारबारेको अन्तर्राष्ट्रिय विधेयक:

- मानव अधिकारसम्बन्धी विश्वव्यापी घोषणा-पत्र (UDHR)
 - नागरिक तथा राजनीतिक अधिकार (ICCPR) बारेका अन्तर्राष्ट्रिय सहमति तथा यसका दुई अतिरिक्त प्रलेखहरू
 - आर्थिक, सामाजिक र सांस्कृतिक अधिकार (ICESCR) सम्बन्धी अन्तर्राष्ट्रिय सहमति
- मुख्य-मुख्य अन्तर्राष्ट्रिय मानव अधिकार व्यवस्था तथा तिनको अनुगमनकर्ता निकायहरू**
- सबै प्रकारका जातीय भेदभाव उन्मूलन सम्बन्धी अन्तर्राष्ट्रिय सन्धि (ICERD), अनुगमनकर्ता निकाय CERD
 - महिलाविरुद्ध हुने सबै प्रकारका भेदभाव उन्मूलन सम्बन्धी अन्तर्राष्ट्रिय सन्धि (CEDAW), अनुगमनकर्ता निकाय CEDAW तथा यसका ऐच्छिक प्रलेखहरू
 - यातना तथा क्रूरता, अमानवीय वा हेप्नेहोच्याउने व्यवहारविरुद्ध अभिसन्धि (CAT), अनुगमनकर्ता निकाय CAT तथा यसका ऐच्छिक प्रलेखहरू
 - बालबालिकाका अधिकार सम्बन्धी महासन्धि (CRC) तथा यसका दुई प्रलेखहरू, अनुगमनकर्ता निकाय CRC
 - सबै आप्रवासी कामदार तथा तिनका परिवारका सदस्यहरूको अधिकारको संरक्षणसम्बन्धी अन्तर्राष्ट्रिय महासन्धि (CMW), अनुगमनकर्ता निकाय CMW
 - अपांगता भएका व्यक्तिहरूको अधिकारसम्बन्धी सन्धि (२००८, मे २३ तारीखदेखि लागू भएको)
 - जबरजस्ती बेपत्ता पारिएका सबै व्यक्तिहरूको संरक्षणसम्बन्धी अन्तर्राष्ट्रिय सन्धि (२००८, मे महिनादेखि लागू भएको)
- मुख्य-मुख्य मानव अधिकार सन्धिहरूका साथै अन्तर्राष्ट्रिय मानव अधिकारका अन्य थुप्रै व्यवस्थाहरू पनि छन् जो कानुनीरूपमा बाध्यात्मक छैनन्, परन्तु ती नैतिक दृष्टिले अखण्डनीय छन् र त्यस्ता व्यवस्थाले राज्यहरूलाई आफ्नो व्यवहार सुधार्न व्यावहारिक मार्गनिर्देश उपलब्ध गराउँछन्। जस्तै:
- कार्ययोजनासम्बन्धी भियना घोषणा-पत्र
 - संयुक्त राष्ट्रसंघीय सहस्राब्दी घोषणा
 - महिलामार्थ हुने हिंसा उन्मूलन गर्नेबारेको संयुक्त राष्ट्रसंघीय घोषणा
 - विकासको अधिकारसम्बन्धी संयुक्त राष्ट्रसंघीय घोषणा
 - विवाहसम्बन्धमा सम्मति लिने, विहेको न्यूनतम उमेर र विवाह दर्तासम्बन्धी अभिसन्धि
 - एचआईभी/एड्ससम्बन्धी प्रतिबद्धताको घोषणा

२. **CESCR** समितिले स्वास्थ्यको अधिकारमा यौन तथा प्रजनन स्वतन्त्रतालागायत आफ्नो स्वास्थ्य र शरीरमाथिको निर्णय गर्न पाउने अधिकारलाई राखेको छ। आर्थिक, सामाजिक तथा सांस्कृतिक अधिकार : सामान्य टिप्पणी १४: स्वास्थ्यको उच्चतमस्तर हासिल गर्न पाउने अधिकार। संरासं दस्तावेज इ/सी १२/२०००/४ अगस्त ११, २०००।

३. स्वास्थ्यसम्बन्धी अधिकारका विशेष प्रतिवेदकद्वारा मानव अधिकार आयोगको ६० औं सभासमक्ष प्रस्तुत गरिएको प्रतिवेदन। संरासं दस्तावेज इ/सीएन ४/२००४/४९ (२००४) अनुच्छेद ९।

४. यौनिकता सामाजिक तथा व्यक्तिको सम्मिलनमा निहित हुन्छ र स्थानीय, राष्ट्रिय एवम् अन्तर्राष्ट्रियतहका सामाजिक, आर्थिक, राजनीतिक तथा सांस्कृतिक संरचनाको गतिशील अन्तर्क्रियाबाट निःसृत हुन्छ। यही गतिशीलताले सबै मानिसको यौन अधिकार हुन्छ भन्नेबारे आफू र अरूलाई बुझ्ने क्षमता दिन्छ।

५. स्वास्थ्यसम्बन्धी अधिकारका विशेष प्रतिवेदकद्वारा प्रस्तुत गरिएको प्रतिवेदन। इ/सीएन ४/२००४/४९ (२००४) अनुच्छेद ५५।

६. त्यस्ता अवस्था विद्यमान रहन्छ भनी स्वीकार गर्ने प्रक्रिया र सदस्यसंस्थाहरूले देशविशेषको विशिष्ट सन्दर्भमा कानूनलगायतका विविध कारणवश लक्ष्यभन्दा थोरैमात्र काम गर्न सक्नु उस्तै हुन जान्छ। सदस्यसंस्थाहरूले देशको परिस्थितिको अध्ययन विश्लेषण गरी अभिलेखबद्ध गर्नेछन्। यसका लागि क्षेत्रीय निर्देशक/क्षेत्रीय कार्यकारी समिति र सदस्यसंस्थाहरूका बीच एक सहमति निर्माण गरिनेछ।

७. हेनोस् इल्काराकन, पी. र जोली एस्, (२००७) जेण्डर एण्ड सेक्सुअलिटी : ओवरभ्यु रिपोर्ट (ब्रिज: इन्स्टिच्युट फर डेभलपमेण्ट स्टडीज) www.bridge.ids.ac.uk/reports_gend_CEPhtml#Sexuality

८. समता भनेको लाभ र जिम्मेवारीको स्वच्छ तथा न्यायपूर्ण वितरण हो। लैंगिक समताको अवधारणाले महिला तथा पुरुषका आफ्नैखाले फरक-फरक आवश्यकता र शक्ति हुन्छन् र यी भिन्नतालाई पहिचान गरी लिंग-लिंगका बीचमा विद्यमान असन्तुलनको अवस्थालाई सम्बोधन गर्नुपर्छ।

९. समानता भनेको अवसर तथा स्रोत वा लाभको बाँडफाँडमा वा सेवाको पहुँचमा भेदभाव नभएको अवस्था हो।

१०. लैंगिक समताले त्यस्तो अवस्थाको सङ्केत गर्दछ जहाँ महिला र पुरुषका आवश्यकता फरक-फरक हुन्छन्, आवश्यकताको अनुपातमा स्रोत उपलब्ध गराउनुपर्छ र त्यहीअनुरूप कार्यक्रम केन्द्रित गर्नुपर्छ, समान अवसरको प्रत्याभूति हुनुपर्छ र आवश्यक परे परिणाम र लाभमा समानता ल्याउन आवश्यक पार्नुपर्छ अनि महिलाले ऐतिहासिक वा सामाजिकरूपमा अनुभव गरेका लाभविहीनताको लागि क्षतिपूर्ति दिनुपर्छ।

- 11 Gender equality refers to a measurable equal representation of women and men. Gender equality does not imply that women and men are the same, but that they have equal value and should be accorded equal treatment. Gender equality refers to both women and men's ability to: share equally in the distribution of power and influence; have equal opportunities, rights and obligations in the public and private spheres, including in terms of work or income generation; have equal access to quality education and capacity-building opportunities; have equal possibility to develop their full potential; have equal access to resources and services within families, communities and society at large; and to be treated equally in laws and policies. Gender equality does not mean that women and men are the same, but that their rights, responsibilities and opportunities do not depend on their sex.
- 12 **Convention on the Rights of the Child**, Art. 5: States Parties shall respect the responsibilities, rights and duties of parents or, where applicable, the members of the extended family or community as provided for by local custom, legal guardians or other persons legally responsible for the child, to provide, in a manner consistent with the evolving capacities of the child, appropriate direction and guidance in the exercise by the child of the rights recognized in the present Convention. www2.ohchr.org/english/law/crc.htm
- 13 **Convention on the Rights of the Child**, establishes the notion of people under 18 as rights holders. A child, under current applications of international law, means every human being below the age of eighteen. **Convention on the Rights of the Child**, Art 1: For the purposes of the present Convention, a child means every human being below the age of eighteen years unless under the law applicable to the child, majority is attained earlier.
- 14 **Convention on the Rights of the Child**, Article 3: (1.) In all actions concerning children, whether undertaken by public or private social welfare institutions, courts of law, administrative authorities or legislative bodies, the best interests of the child shall be a primary consideration. (2.) States Parties undertake to ensure the child such protection and care as is necessary for his or her well-being, taking into account the rights and duties of his or her parents, legal guardians, or other individuals legally responsible for him or her, and, to this end, shall take all appropriate legislative and administrative measures. (3.) States Parties shall ensure that the institutions, services and facilities responsible for the care or protection of children shall conform with the standards established by competent authorities, particularly in the areas of safety, health, in the number and suitability of their staff, as well as competent supervision.
- 15 **Convention on the Rights of the Child**, Art. 5: States Parties shall respect the responsibilities, rights and duties of parents or, where applicable, the members of the extended family or community as provided for by local custom, legal guardians or other persons legally responsible for the child, to provide, in a manner consistent with the evolving capacities of the child, appropriate direction and guidance in the exercise by the child of the rights recognized in the present Convention.
- 16 **Convention on the Rights of the Child**, Article 2.1: State parties shall respect and ensure the rights set forth in the present Convention to each child within their jurisdiction without discrimination of any kind, irrespective of the child's or his or her parent's or legal guardian's race, colour, sex, language, religion, political or other opinion, national, ethnic or social origin, property, disability, birth or other status.
- 17 **Convention on the Rights of the Child**, Article 6.2: States Parties shall ensure to the maximum extent possible the survival and development of the child.
- 18 The framework of non-discrimination applies to all references to discrimination in this document.
- 19 Sex refers to the biological characteristics that define humans as female or male. While these sets of biological characteristics are not mutually exclusive, as there are individuals who possess both, they tend to differentiate humans as males and females.
- 20 See Principle 2 of this Declaration. Discrimination on the basis of age is equally relevant to older people. **International Covenant on Economic, Social and Cultural Rights**, Art. 2.2: The States Parties to the present Covenant undertake to guarantee that the rights enunciated in the present Covenant will be exercised without discrimination of any kind as to race, colour, sex, language, religion, political or other opinion, national or social origin, property, birth or other status.
- 21 Gender refers to the social, cultural and economic attributes and opportunities associated with being male or female in a particular point in time.
- 22 Gender identity refers to a person's internal self-awareness of being male or female; masculine or feminine.
- 23 Sexual orientation refers to the primary sexual attraction to the same, opposite or both sexes.
- 24 For examples of interpretations of international law regarding non-discrimination across all fields and in relation to both purposive and 'in effect' discriminatory acts in the context of race, sex and gender-related aspects of racial discrimination, see the Human Rights Committee's, General Comment No.18: Non-discrimination, UN Doc. HRI/GEN/1/Rev.6 at 146, 2003.
See also, the Committee on the Elimination of All Forms of Racial Discrimination's General Recommendation 25: Genderrelated dimensions of racial discrimination, UN Doc A/55/18, 2000.

११. लैंगिक समानताले महिला र पुरुषको मापनयोग्य प्रतिनिधित्वलाई सङ्केत गर्दछ । लैंगिक समानताले महिला र पुरुष उही र उस्तै हुन् भन्दैन बरु उनीहरूको समान मूल्य र महत्त्व छ त्यसैले दुवैलाई समान व्यवहार गरिनुपर्छ भन्ने ठान्दछ । यसले महिला र पुरुष दुवैको शक्ति र प्रभावको वितरणको उत्तिकै लाभांश पाउने, आयआर्जनलगायतका निजी र सार्वजनिक क्षेत्रमा उत्तिकै समान अवसर र अधिकार पाउने, गुणस्तरीय शिक्षा तथा क्षमता अभिवृद्धिका अवसर प्राप्त गर्ने, आफ्ना सम्भाव्यता पूर्णतया विकसित गर्ने, व्यापक समुदायमा, समाजमा र परिवारभित्र पनि सेवा र स्रोतमा पहुँच राख्ने तथा नीति र कानूनमा बराबर व्यवहार पाउने विषयलाई समेटेको हुन्छ । लैंगिक समानताको अर्थ महिला र पुरुष उही र उस्तै हुन् भन्ने लाग्दैन बरु उनीहरूका अधिकार, जिम्मेवारी र अवसर उनीहरूको प्राकृतिक लिंगमा निर्भर गरेको हुँदैन भन्नु हो ।

१२. बाल अधिकार महासन्धि: धारा ५. राज्यपक्षले विद्यमान महासन्धिले मान्यता प्रदान गरेअनुसार बाबुआमाका जिम्मेवारी, अधिकार र कर्तव्यको सम्मान गर्दै, लागू हुन सक्ने भएमा, विस्तृत परिवारका सदस्यहरू वा समुदाय, स्थानीय रीतिथितिले दिएसम्म कानुनी अभिभावक वा अन्य व्यक्ति बालबालिकाको बढ्दो क्षमता अनुकूल उपयुक्त मार्गनिर्देश गर्ने, अभिभावकत्व प्रदान गर्नुपर्दछ । www2.ohcr.org/english/law/crc/html

१३. बाल अधिकार महासन्धिले १८ वर्षमुनिका व्यक्तिको आचारव्यवहार र रुचिलाई ध्यानमा राखी बाल अधिकार उपभोगकर्ताका रूपमा स्थापित गरेको छ । अहिले लागू भएको अन्तर्राष्ट्रिय कानूनका सन्दर्भमा १८ वर्षमुनिका जोसुकै मानिस बालबालिका हुन् ।

बाल अधिकार महासन्धिको धारा १: वर्तमान महासन्धिअन्तर्गत बालक वा बालिका भन्नाले १८ वर्षमुनिको, यसमाथि कुनै कानून लागू नभएसम्म, जोसुकै मानिस बालक वा बालिका भन्ने बुझ्नुपर्छ ।

१४. बाल अधिकार महासन्धिको धारा ३:(१) बालबालिकासम्बन्धी यावत कामकारवाही, सार्वजनिक वा निजी जुनसुकै कल्याण संस्था, अदालत, प्रशासनिक निकाय, वा विधायिका अंगले गरे तापनि, बालबालिकाको सर्वोत्तम हित नै उनीहरूको प्राथमिक दायित्वको विषय हो । (२) राज्यले बालबालिकाको हकहितको संरक्षणका निम्ति आवश्यक देखिएमा बाबुआमा वा कानुनी अभिभावक वा कानुनीरूपमा उनीहरूको जिम्मा लिएका अन्य व्यक्तिको अधिकार र जिम्मेवारीलाई ध्यानमा राखी बालबालिकाको हितलाई सर्वोपरि राखेको छ भनी सुनिश्चित गर्नुपर्नेछ । र, यस हदसम्म सबै प्रकारका उपयुक्त कानुनी तथा प्रशासनिक उपायहरू अवलम्बन गर्नुपर्नेछ । (३) राज्य पक्षले खासगरी सुरक्षा र स्वास्थ्य दक्ष निकायद्वारा तोकिएका मापदण्ड र संख्यामा बालबालिकाको हेरचाह र संरक्षणका लागि जिम्मेवार ती संस्थाहरूले उनीहरूको जनशक्ति सुहाउँदो गरी दिने सेवा र सुविधा तथा प्रत्याभूत गरेको हुनुपर्नेछ, र त्यस्ता सेवा सुविधा विशेषज्ञ संस्थाबाट सुपरीवेक्षण गराउनुपर्नेछ ।

१५. बाल अधिकार महासन्धि: धारा ५. राज्यपक्षले विद्यमान महासन्धिले मान्यता प्रदान गरेअनुसार बाबुआमाका जिम्मेवारी, अधिकार र कर्तव्यको सम्मान गर्दै, लागू हुन सक्ने भएमा, विस्तृत परिवारका सदस्यहरू वा समुदाय, स्थानीय रीतिथितिले दिएसम्म कानुनी अभिभावक वा अन्य व्यक्तिले बालबालिकाको बढ्दो क्षमताअनुकूल उपयुक्त मार्गनिर्देश गर्ने, अभिभावकत्व प्रदान गर्नुपर्दछ ।

१६. बाल अधिकार महासन्धि: धारा २.१. राज्यपक्षले विद्यमान महासन्धिमा व्यवस्था गरिएका अधिकारको सम्मान गर्दै प्रत्येकबालबालिकालाई बालबालिका वा उसको बाबुआमा वा कानुनी अभिभावकको जाति, वर्ण, लिंग, भाषा, धर्म, राजनीतिक वा अन्य विचार, राष्ट्रियता, जातीयता वा सामाजिक उद्गम, सम्पत्ति, अपांगता, जन्म वा अन्य कुनैपनि अवस्थाका आधारमा कुनैपनि प्रकारको भेदभाव नगरी अधिकार प्रत्याभूत गर्नुपर्नेछ ।

१७. बाल अधिकार महासन्धि: धारा ६.२: राज्यपक्षले सम्भव भएको अधिकतम हदसम्म बालबालिकाको बाँच्न पाउने र विकास गर्न पाउने अधिकारलाई सुनिश्चित गर्नेछ ।

१८. यस दस्तावेजमा भेदभावसम्बन्धी सन्दर्भमा आएका सबैअवस्थामा भेदभावरहितताको रूप-रेखा लागू गर्नुपर्नेछ ।

१९. लिंग भन्नाले मानिसलाई महिला वा पुरुष भनी परिभाषित गर्ने जैविक विशेषता भन्ने बुझिनुपर्छ । यस्ता जैविक विशेषता सबै मानिसमा हुँदैनन् र दुवै लिंग भएका व्यक्तिहरू पनि हुन्छन्, उनीहरू महिला वा पुरुषको जस्तै छुट्टै अस्तित्वमा परिभाषित हुन चाहन्छन् ।

२०. यस घोषणाको सिद्धान्त नं २ हेर्नुहोस् । उमेरको आधारमा गरिने भेदभाव वृद्धवृद्धाको हकमा समेत पनि उत्तिकै प्रासांगिक हुन्छ ।

आर्थिक, सामाजिक तथा सांस्कृतिक अधिकार, धारा २.२: यस सन्धिको राज्यपक्षले विद्यमान सन्धिमा अभिव्यक्त भएका अधिकार उसको जाति, वर्ण, लिंग, भाषा, धर्म, राजनीतिक वा अन्य विचार, राष्ट्रियता, जातीयता वा सामाजिक उद्गम, सम्पत्ति, अपांगता, जन्म वा अन्य कुनैपनि अवस्थाका आधारमा कुनैपनि प्रकारको भेदभाव नगरी प्रत्याभूत गर्नुपर्नेछ ।

२१. लिंग भन्नाले खास समयविन्दुमा कुनै मानिस महिला वा पुरुषसँग सम्बन्धित सामाजिक सांस्कृतिक तथा आर्थिक आधारको संरचना र अवसरको अवस्थालाई जनाउँछ ।

२२. लैंगिक पहिचानले कुनै व्यक्तिलाई म महिला वा पुरुष या पुल्लिंगी वा स्त्रीलिंगी हुँ भन्ने आत्मबोध भएको अवस्थालाई बुझाउँछ ।

२३. यौन अभिमुखीकरण भन्नाले आफूजस्तै लिंग भएको मानिसतर्फ, विपरीतलिंगीतर्फ वा दुवै लिंगीतर्फ भएको प्रारम्भिक यौन आकर्षणलाई जनाउँछ ।

२४. यस क्षेत्रमा भेदभाव गर्न नमिल्ने अन्तर्राष्ट्रिय कानूनको व्याख्याको उदाहरणका लागि सोदेश्यमूलक वा 'लागू भएको' दुवैअवस्थामा जातीय भेदभावका सन्दर्भमा जाति, लिंग वा लैंगिकतामा आधारित पक्षहरू, हनौस्: मानव अधिकार समितिको सामान्य टिप्पणी नं १८: भेदभावरहितता, संरासं दस्तावेज HRI/GEN/1/Rev.6 at 146, 2003. सबै प्रकारका जातीय भेदभाव उन्मूलन समितिको सामान्य सिफारिश नं. २५: जातीय भेदभावका लैंगिकतासँग सम्बन्धित आयामहरू, UN Doc A/55/18, 2000 पनि हेर्नुहोस् ।

25 CLADEM Manifesto (2nd version, Campaign for a Convention on sexual rights and reproductive rights October 2006) at p.26.

www.convencion.org.uy

26 For an early and influential decision regarding the particular protections against sexual harm by a regional court, see: European Court of Human Rights, *X AND Y v. The Netherlands*, 26 March 1985.

27 Convention on the Rights of the Child, Art. 34: States Parties undertake to protect the child from all forms of sexual exploitation and sexual abuse. For these purposes, State Parties shall in particular take all appropriate national, bilateral and multilateral measures to prevent: (a) the inducement or coercion of a child to engage in any unlawful sexual activity; (b) the exploitative use of children in prostitution or other unlawful sexual practices; (c) the exploitative use of children in pornographic performances and materials.

28 Universal Declaration of Human Rights, Art. 29: (1) Everyone has duties to the community in which alone the free and full development of his personality is possible. (2) In the exercise of his rights and freedoms, everyone shall be subject only to such limitations as are determined by law solely for the purpose of securing due recognition and respect for the rights and freedoms of others and of meeting the just requirements of morality, public order and the general welfare in a democratic society. (3) These rights and freedoms may in no case be exercised contrary to the purposes and principles of the United Nations. Available at: www.un.org/Overview/rights.html

29 International Covenant on Economic, Social and Cultural Rights, Article 12: 1. The States Parties to the present Covenant recognize the right of everyone to the enjoyment of the highest attainable standard of physical and mental health. 2. The steps to be taken by the States Parties to the present Covenant to achieve the full realization of this right shall include those necessary for: (1) the provision for the reduction of the stillbirth-rate and of infant mortality and for the healthy development of the child; (2) the improvement of all aspects of environmental and industrial hygiene; (3) the prevention, treatment and control epidemic, endemic, occupational and other diseases; (4) the creation of conditions which would assure to all medical service and medical attention in the event of sickness.

See also, Committee on Economic, Social and Cultural Rights, General Comment 14: The right to the highest attainable standard of health, UN Document E/C.12/2000/4 11 August 2000, at paras. 28-29.

30 Work must be done to change those limitations established by law that do not comply with the purposes and legitimate aims expressed in this Principle.

See: **CLADEM Manifesto** (2nd version, Campaign for a Convention on sexual rights and reproductive rights October 2006), at p. 33. www.convencion.org.uy

31 The Human Rights Based Approach to Development Cooperation: Towards a Common Understanding Among UN Agencies at:

www.undp.org/governance/docs/HR_Guides_CommonUnderstanding.pdf

32 The concepts of 'respect, protect and fulfil' have been adopted by the Committee on Economic, Social and Cultural Rights, the body that monitors the International Covenant on Economic, Social and Cultural Rights, as a way of analysing the obligations of States parties under the Covenant, in relation to the right to health among other rights. Committee on Economic Social and Cultural Rights (CESCR) General Comment No. 14, paras. 34-37.

33 See CESCR, General Comment No. 14, para. 39.

34 Universal Declaration of Human Rights, 1948, Art. 1: All human beings are born free and equal in dignity and rights.

35 International Covenant on Civil and Political Rights, Art. 2 (1): Each State Party to the present Covenant undertakes to respect and to ensure to all individuals within its territory and subject to its jurisdiction the rights recognized in the present

Covenant, without distinction of any kind, such as race, colour, sex, language, religion, political or other opinion, national or social origin, property, birth or other status.

Art. 3: The States Parties to the present Covenant undertake to ensure the equal right of men and women to the enjoyment of all civil and political rights set forth in the present Covenant.

Art. 26: All persons are equal before the law and are entitled without any discrimination to the equal protection of the law.

In this respect, the law shall prohibit any discrimination and guarantee to all persons equal and effective protection against discrimination on any ground such as race, colour, sex, language, religion, political or other opinion, national or social origin, property, birth or other status.

The Human Rights Committee has also interpreted and applied these provisions to discrimination based on sex. See HRC

General Comment 18: Non-Discrimination, UN Doc. HRI/GEN/1/Rev.6 at 146, 2003.

Convention on the Elimination of All Forms of Discrimination Against Women, 1979, Art 1: For the purposes of the present Convention, the term 'discrimination against women' shall mean any distinction, exclusion or restriction made on the basis of sex which has the effect or purpose of impairing or nullifying the recognition, enjoyment or exercise by women, irrespective of their marital status, on a basis of equality of men and women, of human rights and fundamental freedoms in the political, economic, social, cultural, civil or any other field.

२५. CLADEM Manifesto (2nd version), यौन तथा प्रजनन अधिकारसम्बन्धी अभिसन्धिका निमित्त अभियान, अक्टुबर २००६), पृष्ठ २६, www.convention.org.uy

२६. क्षेत्रीय अदालतद्वारा गरिएको यौन हानिनोक्सानीविरुद्धको विशेष संरक्षणसम्बन्धी प्रारम्भिक तथा प्रभावशाली निर्णय, हेर्नोस्-युरोपली मानव अधिकार अदालत, [X](#) र [Y.v.](#) द नेदरल्याण्ड्स, मार्च २६, १९८५ ।

२७. बाल अधिकार महासन्धि: धारा ३४: राज्यपक्षले बालबालिकालाई सबैप्रकारका यौनजन्य हानिनोक्सानी, यौन शोषण तथा दुर्व्यवहार हुनबाट संरक्षण गर्नेछन् । यसका निमित्त, राज्य पक्षले खासगरी त्यस्ता दुराचारको रोकथाम गर्न राष्ट्रिय, द्विपक्षीय तथा बहुपक्षीय उपायहरू अपनाउनेछन्: क) कुनैपनि बालबालिकालाई गैरकानुनीरूपमा जबरजस्ती यौन गतिविधिमा लगाउन वा प्रोत्साहित गर्न नपाइने । ख) कुनैपनि बालबालिकालाई वेश्यावृत्ति वा अन्य कानुनविरोधी यौन गतिविधिमा लगाई शोषणको लागि प्रयोग गर्न नपाइने । ग) बालबालिकालाई अश्लील गतिविधि गर्न लगाउन वा त्यस्ता सामग्री उत्पादनमा उपयोग गर्न नपाइने ।

२८. मानव अधिकारसम्बन्धी विश्वव्यापी घोषणा, धारा २९ : (१) प्रत्येक व्यक्तिको आफ्नो व्यक्तित्वको स्वतन्त्र र पूर्ण विकास सम्भव हुन सक्ने समुदायप्रति निश्चित कर्तव्यहरू हुन्छन् । (२) आफ्नो अधिकार र स्वतन्त्रताको अभ्यास गर्दा प्रत्येकव्यक्तिले अन्य व्यक्तिको अधिकार र स्वतन्त्रताको सुरक्षा गर्न कानूनले निर्धारण गरेको सीमाभित्र रही नैतिकता, सार्वजनिक सुव्यवस्था र प्रजातान्त्रिक समाजमा सामान्य हितको ख्याल गर्नुपर्नेछ र ३) यी अधिकार र स्वतन्त्रता कुनैपनि हालतमा संयुक्त राष्ट्र संघका उद्देश्य र सिद्धान्तसँग बाझिने गरी अभ्यास गरिनेछैनन् ।

हेर्नुहोस्: www.un.org/Overview/rights.html.com

२९. आर्थिक, सामाजिक तथा सांस्कृतिक अधिकारसम्बन्धी अन्तर्राष्ट्रिय सम्झौता: धारा १२: १. यस सम्झौताका राज्यपक्षले सबैको उच्चतम शारीरिक तथा मानसिक स्वास्थ्यस्तर प्राप्त गर्ने अधिकारलाई मान्यता दिन्छन् । २. यस सम्झौताका राज्यपक्षले यस अधिकार प्राप्त गर्न आवश्यक पर्ने सबै अवस्थाबारे बुझेका छन् र तदनुसार सबै काम गर्नेछन् : (१) बालबालिकाको स्वस्थ विकासका लागि गर्भ तृहिने दर तथा शिशु मृत्युदर घटाउने व्यवस्था, (२) वातावरणीय तथा औद्योगिक स्वच्छताका सबै पक्षमा सुधार ल्याउने, (३) प्रकोप, महामारी, पेशागत वा अन्य रोगहरूको रोकथाम, उपचार र नियन्त्रण गर्ने, (४) अस्वस्थ भएको अवस्थामा सबै प्रकारका उपचार र सेवासुविधाका लागि आवश्यकअवस्थाको सिर्जना गर्ने ।

हेर्नुहोस्: आर्थिक, सामाजिक तथा सांस्कृतिक अधिकार समितिका सामान्य टिप्पणी नं १४: उच्चतम शारीरिक तथा मानसिक स्वास्थ्यस्तर प्राप्त गर्ने अधिकार, UN Document E/C.12/2000/4, अगस्त ११, अनुच्छेद २८-२९ ।

३०. यसका सिद्धान्तमा अभिव्यक्त गरिएका वैधताप्राप्त लक्ष्य र आशयसँग नमिल्ने खालका कानूनले स्थापित गरेका ती सीमाहरू परिवर्तन गर्न काम गर्नु जरुरी छ ।

हेर्नुहोस्: [CLADEM Manifesto, \(2nd version \)](#), यौन तथा प्रजनन अधिकारसम्बन्धी अभिसन्धिका निमित्त अभियान, अक्टुबर २००६), पृष्ठ २६, www.convention.org.uy

३१. विकास सहायतामा मानव अधिकारमा आधारित विधि: संरासं निकायहरूका लागि साझा समझदारीको निर्माणतर्फ:

[www.undp.org/governance/docs/HR_Guides_CommonUnderstanding .pdf](http://www.undp.org/governance/docs/HR_Guides_CommonUnderstanding.pdf)

३२. 'सम्मान, संरक्षण तथा आवश्यकताको परिपूर्ति' को अवधारणा आर्थिक, सामाजिक तथा सांस्कृतिक अधिकारको अनुगमनकर्ता निकाय आर्थिक, सामाजिक तथा सांस्कृतिक अधिकार समितिले सन्धिका पक्ष राष्ट्रहरूले पूरा गर्नेपर्ने जिम्मेवारीको विश्लेषण गर्दा तयार पारेको थियो र यो अन्य अधिकारको सापेक्षमा स्वास्थ्यको अधिकारसँग सम्बन्धित थियो । आर्थिक, सामाजिक तथा सांस्कृतिक अधिकार समिति ([CESCR](#)), सामान्य टिप्पणी, नं १४ अनुच्छेद नं ३४-३७ ।

३३. हेर्नु: [CESCR](#), सामान्य टिप्पणी, नं १४ अनुच्छेद नं ३९

३४. मानव अधिकारसम्बन्धी विश्वव्यापी घोषणा: १९४८, धारा १: सबै मानिस जन्मैदेखि स्वतन्त्र तथा आत्मसम्मान र अधिकारमा समान छन् ।

३५. नागरिक तथा राजनीतिक अधिकारसम्बन्धी अन्तर्राष्ट्रिय सम्झौता: धारा २ (१): यस सम्झौताको प्रत्येकराज्यपक्षले आफ्नो भूभागभित्रका सबै व्यक्तिहरूको सम्मान गर्नेछ, र विद्यमान सम्झौताअन्तर्गत जाति, वर्ण, लिंग, भाषा, धर्म, राजनीतिक वा अन्य विचारधारा, राष्ट्रियता वा समाजिक उदगम, सम्पत्ति, जन्म वा अन्यअवस्थाको आधारमा कुनैपनि प्रकारको भेदभावविना उनीहरूका अधिकार सुनिश्चित गर्नेछ ।

धारा ३: यस सम्झौतामा उल्लेख भएअनुसार सम्झौताको प्रत्येकराज्यपक्षले महिला र पुरुषको समान नागरिक तथा राजनीतिक अधिकारहरू छन् भन्ने सुनिश्चित गर्नेछ ।

धारा २६: कानूनका अगाडि सबै व्यक्तिहरू समान छन् र विनाभेदभाव कानूनको संरक्षण प्राप्त गर्दछन् । यस अर्थमा, कानूनले नै विभेदमाथि प्रतिबन्ध लगाउनेछ र जाति, वर्ण, लिंग, भाषा, धर्म, राजनीतिक वा अन्य विचारधारा, राष्ट्रियता वा समाजिक उदगम, सम्पत्ति, जन्म वा अन्यअवस्था कुनैपनि आधारमा भेदभाव नगरी सबै व्यक्तिलाई समान र प्रभावकारीरूपमा संरक्षणको प्रत्याभूति दिनुपर्दछ ।

मानव अधिकार समितिले पनि लिंगको आधारमा गरिने विभेदसम्बन्धी यी प्रावधानहरूको व्याख्या तथा कार्यान्वयन गरेको छ । हेर्नु: सामान्य टिप्पणी, नं १८ भेदभावरहितता, UN Document HRI/GEN/1/Rev.6, १४६ मा, २००३ ।

See also, the UN Economic and Social Council's Background Paper for the World Conference against Racism (1999) E/CN.4/1999/WG.1/BP.7 which addresses links between race discrimination and sexual orientation discrimination.

Convention on the Rights of the Child, 1989, Art. 2 (1): States Parties shall respect and ensure the rights set forth in the present Convention to each child within their jurisdiction without discrimination of any kind, irrespective of the child's or his or her parent's or legal guardian's race, colour, sex, language, religion, political or other opinion, national, ethnic or social origin, property, disability, birth or other status. (2) States Parties shall take all appropriate measures to ensure that the child is protected against all forms of discrimination or punishment on the basis of the status, activities, expressed opinions, or beliefs of the child's parents, legal guardians, or family members.

Convention on the Rights of Persons with Disabilities, Art. 1, 2, 3 and 4; as well as the specific prohibition of

discrimination in Art. 5: Equality and non-discrimination: 1. States Parties recognize that all persons are equal before and under the law and are entitled without any discrimination to the equal protection and equal benefit of the law. 2. States Parties shall prohibit all discrimination on the basis of disability and guarantee to persons with disabilities equal and effective legal protection against discrimination on all grounds.

See also, Article 2 of the **Convention on the Rights of Persons with Disabilities** defines 'Discrimination on the basis of disability' as any distinction, exclusion or restriction on the basis of disability which has the purpose or effect of impairing or nullifying the recognition, enjoyment or exercise, on an equal basis with others, of all human rights and fundamental freedoms in the political, economic, social, cultural, civil or any other field. It includes all forms of discrimination, including the denial of reasonable accommodation.

- 36 Specific sources for prevention of discrimination on the basis of sexuality and on sexual orientation in particular can be found in the Human Rights Committee decision at its Fiftieth Session in *Toonen v. Australia*, Communication No. 488/1992, U.N. Doc CCPR/C/50/D/488/1992 (1994); <<http://hrw.org/lgbt/pdf/toonen.pdf>>. and in subsequent communications and concluding comments to states by the Human Rights Committee.

Also I., Saiz (2004) Bracketing Sexuality: Human Rights and Sexual Orientation—A Decade of Development at the UN. 7 (2)

Health and Human Rights Quarterly, pp. 49-80.

For women denied equality owing to beliefs about their sexuality, see the Human Rights Committee's General Comment No.

28 on the interpretation and reach of Article 3 of the ICCPR: Equality of rights between men and women (2000) **UN Doc.**

CCPR/C/21/Rev.1/Add.10.

- 37 United Nations (2003) Statement of Common Understanding: The Human Rights Based Approach to Development Cooperation - Towards a Common Understanding Among the UN Agencies. UN Inter-Agency Workshop, May 2003.

- 38 See Convention on the Elimination of All Forms of Discrimination against Women, Art 7: States Parties shall take all appropriate measures to eliminate discrimination against women in the political and public life of the country and, in particular, shall ensure to women, on equal terms with men, the right: a. to vote in all elections and public referenda and to be eligible for election to all publicly elected bodies; b. to participate in the formulation of government policy and the implementation thereof and to hold public office and perform all public functions at all levels of government; c. to participate in non-governmental organizations and associations concerned with the public and political life of the country.

This is further articulated in the CEDAW Committee's General Recommendation 23 on 'Political and Public Life' at its 16th Session in 1997.

See also, Yogyakarta Principle 25: The Right to Participate in Public Life - Yogyakarta Principles on the Application of International Human Rights Law in relation to Sexual Orientation and Gender Identity.

- 39 International Guidelines on HIV-AIDS and Human Rights (2006 consolidated version). Office of the High Commissioner for Human Rights and UNAIDS: www.ohchr.org/english/issues/hiv/guidelines.htm

- 40 See the Committee on the Convention on the Rights of the Child's General Comment 4 'Adolescent health and development in the context of the Convention on the Rights of the Child' (2003) para 8: Respect for the views of the child: The right to express views freely and have them duly taken into account (art. 12) is also fundamental in realizing adolescents' right to health and development. States parties need to ensure that adolescents are given a genuine chance to express their views freely on all matters affecting them, especially within the family, in school, and in their communities. In order for adolescents to be able safely and properly to exercise this right, public authorities, parents and other adults working with or for children need to create an environment based on trust, information sharing, the capacity to listen and sound guidance that is conducive for adolescents' participating equally including in decision-making processes.

महिलामाथि हुने सबैप्रकारका भेदभावको उन्मूलनसम्बन्धी अभिसन्धि: १९७९, धारा १: वर्तमान अभिसन्धिको उद्देश्यपूर्तिका निम्ति 'महिलाविरुद्ध भेदभाव' भन्ने शब्दावलीले लिंगको आधारमा अलग पार्ने, बहिष्कार गर्ने वा निषेध गर्ने भन्ने बुझिन्छ। पुरुष तथा महिलाबीच राजनीतिक, आर्थिक, सामाजिक, सांस्कृतिक, नागरिक वा अन्य क्षेत्रमा समान अधिकार छ भन्ने कुरालाई नमानी उनीहरूले उपभोग गर्ने अधिकारलाई कुण्ठित गर्ने वा अमान्य तुल्याउने हेतुले यस्तो भेदभाव गरिएको हुन्छ।

हेर्नु: सबै प्रकारका जातीय भेदभाव उन्मूलनसम्बन्धी समितिका सामान्य सिफारिश नं २५ [UN Doc A55/18, 2000](#).

हेर्नु: जातिवादविरुद्ध विश्व सम्मेलन (१९९९) को लागि संरासं आर्थिक तथा सामाजिक परिषदको पृष्ठभूमि पत्र [E/CN.4/1999/WG.1/BP.7](#). यसले जातीय भेदभाव तथा लैंगिक अभिमुखीकरणजन्य भेदभावका बीचको सम्बन्धलाई देखाएको छ।

बालअधिकार महासन्धि, १९८९, धारा २ (१): यस सम्झौतामा उल्लेख भएअनुसार सम्झौताको प्रत्येकराज्यपक्षले प्रत्येकबालबालिकालाई उसको वा उसका बाबुआमा वा कानुनी अभिभावकको जात, वर्ण, लिंग, भाषा, धर्म, राजनीतिक वा अन्य विचार, राष्ट्रियता, जातीयता वा सामाजिक उद्गम, सम्पत्ति, अपांगता, जन्म वा अन्यअवस्थाको आधारमा कुनैपनि प्रकारको भेदभाव वा सजाय गर्नेछैन। (२) राज्यपक्षले बालबालिकालाई उसको अवस्था, क्रियाकलाप, व्यक्त गरिएका विचार वा उसको बाबुआमा वा कानुनी अभिभावक वा परिवारका आस्था र विश्वासका आधारमा कुनैपनि प्रकारका भेदभाव वा सजाय हुनबाट रोक्न सबै उपयुक्त उपायहरू अवलम्बन गर्नेछ।

अपांगता भएका व्यक्तिहरूको अधिकारसम्बन्धी अभिसन्धिको धारा १, २, ३ र ४ तथा धारा ५ को भेदभाव गर्न नमिल्ने विशेष निषेधात्मक व्यवस्था: समानता तथा भेदभावरहितता: १. राज्यपक्षले सबै व्यक्तिलाई विनाभेदभाव कानुनबाट समान लाभ हासिल गर्ने अधिकार छ र कानुनका अगाडि र कानुनअन्तर्गत सबै व्यक्ति समान छन् भन्ने कुरालाई मान्यता दिन्छ। २. राज्यपक्षले अपांगताको आधारमा हुने भेदभावलाई प्रतिबन्धित तुल्याउनेछ र सबै प्रकारका आधारमा हुने भेदभावका विरुद्ध सबै अपांग व्यक्तिहरूलाई समान र प्रभावकारी कानुनी संरक्षण प्रदान गर्नेछ।

हेर्नु: **अपांगता भएका व्यक्तिहरूको अधिकारसम्बन्धी अभिसन्धि**को धारा २ ले अपांगताको आधारमा भेदभावलाई राजनीतिक, आर्थिक, सामाजिक, सांस्कृतिक, नागरिक वा अन्य कुनैपनि क्षेत्रमा प्राप्त सबै प्रकारका मानव अधिकार अन्यसरह अधिकार उपभोग गर्ने, प्राभ्यास गर्ने तथा व्यक्तिको पहिचानलाई विगाने वा जबरजस्ती गर्ने वा प्रभावित तुल्याउने आशयले कुनैपनि विशिष्टीकरण, बहिष्करण, वा निषेध गर्ने काम भनी परिभाषित गरेको छ। यसमा उचित समाहितीकरण हुन नदिनेलगायत सबै प्रकारका भेदभाव पनि पर्दछन्।

३६. यौनिकता वा खासगरी यौन अभिमुखीकरणका आधारमा हुने भेदभावको रोकथामका खास-खास स्रोतहरू अष्ट्रेलियाको टुनेनमा सम्पन्न मानव अधिकार समितिको पचासौं सत्र निर्णयहरू, कम्युनिकेसन नं ४८८/१९९२, [UN Doc CCPR/C/50/d/488/1992 \(1994\)](#);

<http://hrw.org/lgbt/pdf/toonen.pdf/> अन्य कतिपय कम्युनिकेसन तथा मानव अधिकार समितिले राज्यहरूलाई गरेका अन्तिम टिप्पणीहरूमा पाइनेछन्।

सैज, आई (२००४) ब्राकेटिड सेक्सुअलिटी: ह्युमन राइट्स एण्ड सेक्सुअल ओरिएण्टेसन - अ डिक्लेड अफ डेभेलपमेण्ट एट द यू एन। ७.(२) हेल्थ एण्ड ह्युमन राइट्स त्रैमासिक, पृष्ठ ४९-८०।

फर उमन डिनाइड इक्वेलिटी ओइड टु बिलिफ्स अवाउट देयर सेक्सुअलिटी। हेर्नु: [ICCPR](#) को धारा ३ को व्याख्या मानव अधिकार समितिको सामान्य टिप्पणी नं २८: पुरुष तथा महिलाको अधिकारका बीच समानता (२०००) [UN Doc CCPR/C/21/Rev.1/Add.10](#)

३७. संयुक्त राष्ट्र संघ (२००३) साभ्का समझदारीको विज्ञप्ति: विकास सहयोगका लागि मानव अधिकारमा आधारित विधि: संरासंका निकायहरूका बीच साभ्का समझदारी, संरासं अन्तर-निकाय कार्यशाला, मे २००३

३८. हेर्नु: महिलाविरुद्ध हुने सबै प्रकारका भेदभावको उन्मूलनसम्बन्धी महासन्धि, धारा ७: राज्यपक्षले देशका राजनीतिक र सार्वजनिक जीवनमा गरिने भेदभाव उन्मूलन गर्न सबै प्रकारका उपयुक्त उपायहरू अवलम्बन गर्नेछ, र खासगरी पुरुषसरह महिलालाई समान अधिकार उपभोग गर्ने व्यवस्था गर्नेछ। यस्ता अधिकारमा (क) सबै प्रकारका निर्वाचनमा वा जनमत संग्रहमा मतदान गर्न र सार्वजनिक निर्वाचित अंगका लागि योग्य रहेको (ख) सरकारको नीतिनिर्माण तथा कार्यान्वयनमा सहभागी हुने र सार्वजनिक पद सम्हाल्ने र सरकारका सबै तहमा सार्वजनिक कार्य सम्पादन गर्ने र (ग) मुलुकका सार्वजनिक तथा राजनीतिक जीवनसँग सरोकार राख्ने संघसंस्था तथा गैरसरकारी संस्थामा सहभागी हुन पाउने अधिकार पर्दछन्।

यी अधिकारलाई [CEDAW](#) समितिको १९९७ मा सम्पन्न १६ औं सत्रको 'राजनीतिक तथा सार्वजनिक जीवन' सामान्य सिफारिश नं २३ मा पनि अभिव्यक्त गरिएको छ।

हेर्नु: योग्याकार्टा सिद्धान्त नं २५: सार्वजनिक जीवनमा सहभागी हुन पाउने अधिकार: यौन अभिमुखीकरण तथा लैंगिक पहिचानसम्बन्धी अन्तर्राष्ट्रिय मानव अधिकार कानुनको कार्यान्वयनबारे योग्याकार्टा सिद्धान्त

३९. एच्‌आईभी-एड्स र मानव अधिकारसम्बन्धी अन्तर्राष्ट्रिय निर्देशिका (२००६ को परिमार्जित संस्करण) संरासं मानवाधिकार उच्चायुक्तको कार्यालय तथा यूएनएड्स:

www.ohcr.org/english/issues/hiv/guidelines.htm

४०. बाल अधिकार महासन्धि समितिको सामान्य टिप्पणी नं ४ 'बाल अधिकार महासन्धिको सन्दर्भमा किशोरकिशोरीको स्वास्थ्य तथा विकास' (२००३), अनुच्छेद ८: किशोरकिशोरीको स्वास्थ्य तथा विकासको अधिकारलाई मान्यता दिन बालबालिकाको दृष्टिकोण/विचारको सम्मान: स्वतन्त्रतापूर्वक आफ्नो विचार व्यक्त गर्न पाउने र तिनलाई तत्काल महत्त्व दिनुपर्ने (धारा १२) व्यवस्था पनि महत्त्वपूर्ण छ। राज्यपक्षले किशोरकिशोरीहरूलाई उनीहरूको जीवनमा प्रभाव पार्ने सबै प्रकारका विषयमा, खासगरी परिवारभित्र, विद्यालयमा र उनीहरूको समुदायमा, स्वतन्त्रतापूर्वक आफ्नो विचार व्यक्त गर्न पाउने गरी उपयुक्त अवसर दिनुपर्छ। किशोरकिशोरीहरूका निम्ति वा उनीहरूसँग काम गर्ने सार्वजनिक आधिकारिक निकायहरू, बाबुआमा र अन्य वयस्कहरूले किशोरकिशोरीहरूलाई आफ्ना अधिकार उचित तथा सुरक्षित तवरले उपभोग गर्नसक्ने गरी विश्वासका आधारमा, सूचना आदानप्रदान, उनीहरूका कुरा ध्यानपूर्वक सुन्ने क्षमता राख्ने तथा राम्रो मार्गनिर्देश गर्ने गर्नुपर्छ। उनीहरूलाई निर्णय प्रक्रियामा समानतापूर्वक सहभागी हुन यसले उपयुक्त वातावरण तयार गर्छ।

- 41 See, in the context of sex discrimination and mobility, the Human Rights Committee's General Comment 28 on Equality of rights between men and women.
See also, Yogyakarta Principle 22 on the Right to Freedom of Movement, as well as the International Guidelines on HIV-AIDS and Human Rights of 2006.
- 42 **International Covenant on Civil and Political Rights**, 1966, Art. 9.1: Everyone has the right to liberty and security of person. No one shall be subjected to arbitrary arrest or detention. No one shall be deprived of his liberty except on such grounds and in accordance with such procedures as are established by law.
- 43 **International Covenant on Civil and Political Rights**, 1966, Art. 7: "No one shall be subjected to torture or to cruel, inhuman or degrading treatment or punishment. In particular, no one shall be subjected without his free consent to medical or scientific experimentation."
The Committee against Torture has applied the protections against torture and cruel, inhuman and degrading treatment to sexual violence against women in prison in the US. UN (2000) Conclusions and Recommendations of the Committee against Torture: United States of America. Doc. A/55/44, paras 175-180.
The Committee has also applied the protections against torture and cruel, inhuman and degrading treatment to abusive strip searches and other practices directed at homosexual or gender-non-conforming persons.
The Special Rapporteur against Torture has likewise expressed grave concerns regarding the employment of sexual assault as well as torture and cruel, inhuman and degrading treatment directed at persons because of their sexual or gender identity. See, International Court of Justice Reference Guide pages 106-122. UN Doc. E/CN.4/2002/76.
- 44 The right to bodily integrity is increasingly used to capture the range of guarantees needed to protect all persons, and especially women, against violence and other abuses that lead to diminution of health, self-sovereignty and freedom from torture. See, United Nations Fourth World Conference on Women's Platform for Action (FWCW), Beijing, China: 4-15 September 1995, at para. 112.
See also, UN Secretary-General's In-depth Study on All Forms of Violence against Women with regard to its focus on rights to bodily integrity. UN DOC. A/162/122/Add., at para. 277.
- 45 UN General Assembly Resolution A/Res/S-23/3, para. 69 on the Outcome of the Five-year Review of the Implementation of the Beijing Declaration and Platform for Action at: www.un.org/womenwatch/daw/followup/ress233e.pdf
- 46 See, Report of the Special Representative of the Secretary-General on the Situation of Human Rights Defenders, E/ CN.4/2006/95/Add.1, March 22, 2006; Special Rapporteur on violence against Women, its causes and consequences; E/ CN.4/2005/72/Add. 3, February 10, 2005, para. 21; Human Rights Committee, Concluding observations: Chile, CCPR/C/79/ Add.104, March 30, 1999, para. 20; Report of the Special Rapporteur on extrajudicial executions, E/CN.4/2002/74, January 9, 2002; Report of the Special Rapporteur on extrajudicial, summary or arbitrary executions, E/CN.4/2001/9, January 11, 2001 and E/CN.4/2001/9/Add.1, January 17, 2001, para. 175.
See also, International Commission of Jurists, Sexual Orientation and Gender Identity in Human Rights Law, References to Jurisprudence and Doctrine of the United Nations Human Rights System, October 2007, at: www.icj.org/news.php3?id_article=4209&lang=en
- 47 This issue is clearly reflected in international human rights law, see for example: Commission on the Status of Women Resolution 51/2 on Ending Female Genital Mutilation and Resolution 51/3 on Forced Marriage of the Girl Child UN Doc. E/2007/27-E/CN.6/2007/9; Report of the Special Rapporteur on Violence Against Women: **Cultural practices in the family that are violent towards women**, E/CN.4/2002/83 31 January 2002.
- 48 International Guidelines on HIV-AIDS and Human Rights ,2006 consolidated version, Office of the UN High Commissioner for Human Rights and UNAIDS at: <http://www.ohchr.org/english/issues/hiv/guidelines.htm>
Also Sex workers in Europe Manifesto and the Declaration of the Rights of Sex Workers in Europe, at: http://www.sexworkerurope.org/site/index.php?option=com_content&task=view&id=24&Itemid=201
See International Guidelines on HIV-AIDS and Human Rights (2006) consolidated version, Office of the High Commissioner for Human Rights and UNAIDS at: www.ohchr.org/english/issues/hiv/guidelines.htm
See also, Yogyakarta Principle 7.
- 50 See Yogyakarta Principle 5.
- 51 Commission on Human Rights resolution 1998/52, The elimination of violence against women, ESCOR Supp. (No. 3) at 171,
UN Doc. E/CN.4/1998/52 (1998); Report of the Special Rapporteur on Violence against Women, its Causes and Consequences, Ms. Radhika Coomaraswamy, submitted in accordance with Commission on Human Rights resolution 1997/44. UN Doc E/ CN.4/1998/54
For comments about gender-based persecution regarding gay-identified or non-gender conforming persons (transgender, transsexuals) and asylum, see: Report of the Special Rapporteur on extrajudicial executions, E/CN.4/2002/74, January 9, 2002;
Report of the Special Rapporteur on extrajudicial, summary or arbitrary executions, E/CN.4/2001/9, January 11, 2001 and E/ CN.4/2001/9/Add.1, January 17, 2001, para. 175.
See also, International Commission of Jurists in: Sexual Orientation and Gender Identity in Human Rights Law, References to Jurisprudence and Doctrine of the United Nations Human Rights System, October 2007, pp 177-180; at: www.icj.org/news.php3?id_article=4209&lang=en

४१. हेनुं महिला तथा पुरुषका अधिकारबीचको समानतासम्बन्धी यौनजन्य भेदभाव तथा हिंङडुलको सन्दर्भमा मानव अधिकार समितिका सामान्य टिप्पणी २८ । हेनुं स्वतन्त्र आवागमनसम्बन्धी अधिकारबारे योग्याकर्ता सिद्धान्त नं २२ तथा एच्आईभी-एड्स र मानव अधिकारसम्बन्धी अन्तर्राष्ट्रिय निर्देशिका, २००६ ।

४२. नागरिक तथा राजनीतिक अधिकारसम्बन्धी अन्तर्राष्ट्रिय सम्झौता, (१९६६) धारा ९.१ : सबै व्यक्तिको स्वतन्त्र र सुरक्षित रहन पाउने अधिकार छ । कोही व्यक्तिलाई पनि जबरजस्ती गिरफ्तार गर्ने वा थुन्ने काम गरिनेछैन । कानुनले स्थापित गरेका विधि र प्रक्रियाअन्तर्गत त्यस्तो जबरजस्ती गरी कसैलाई पनि उसको स्वतन्त्रताबाट वञ्चित गरिनेछैन ।

४३. नागरिक तथा राजनीतिक अधिकारसम्बन्धी अन्तर्राष्ट्रिय सम्झौता (१९६६) धारा ७ : 'कसैलाई पनि क्रूरतापूर्वक यातना दिइनेछैन, कसैलाई पनि अमानवीय व्यवहार गरिनेछैन वा होच्याउने खालको सजाय दिइनेछैन । खासगरी कसैलाई पनि उसको स्वतन्त्र मञ्जुरीवेगर औपधि वा वैज्ञानिक प्रयोजनका परीक्षणका लागि वाध्य पारिनेछैन ।'

यातनाविरुद्धको समितिले संयुक्त राज्य अमेरिकामा बन्दी बनाइएका महिलालाई यौनजन्य हिंसा गर्ने, अमानवीय वा क्रूर व्यवहार गर्ने, होच्याउने, यातना दिनेजस्ता व्यवहारबाट संरक्षण लागू गरेको छ । संरासं (२०००), महिलाविरुद्ध हुने यातनाविरुद्धको समितिका निष्कर्ष तथा सिफारिशहरू : संयुक्त राज्य अमेरिका, [Doc. A/55/44](#), अनुच्छेद १७५-१८० ।

सोही समितिले समलैंगिक वा लिंगभेद नछुट्टिएका व्यक्तिसहित यौनजन्य हिंसा गर्ने, अमानवीय वा क्रूर व्यवहार गर्ने, होच्याउने, यातना दिने, वेडज्जतीपूर्ण ढंगले छडीले घोची खोजतलास गर्ने वा त्यस्तै अन्य व्यवहारका विरुद्ध संरक्षण लागू गरेको छ ।

यातनाविरुद्धको विशेष प्रतिवेदकले कुनै व्यक्तिको लैंगिक या यौनिक पहिचानको आधारमा उसमाथि गरिने यौनजन्य हमला तथा यातना, क्रूरता, होच्याउनेजस्ता व्यवहारप्रति गहिरो चासो व्यक्त गरेका छन् । हेनुं अन्तर्राष्ट्रिय न्यायालयका सन्दर्भ निर्देशिकाका पृष्ठहरू १०६-१२२ । [UN Doc. E/CN.4/2002/76](#)

४४. खासगरी स्वास्थ्य तथा आत्म-सावभौकितालाई भाने खालका यातनाका वारदात हुने हुनाले महिलाविरुद्ध हुने हिंसा तथा अन्य दुर्व्यवहारबाट मुक्त राख्न सबै व्यक्तिको सुरक्षा र संरक्षणका लागि प्रत्याभूतिका सबै पक्ष पकन आवश्यक भएकाले शारीरिक अखण्डताको अधिकारको उपयोग गर्ने काम बढाउनु क्रममा छ ।

हेनुं वुमन प्लेटफर्म फर याक्सनसम्बन्धी (WCW) संरासंको चौथो विश्व सम्मेलन, बेजिङ, चीन, सेप्टेम्बर ४-१५, १९९५, अनुच्छेद ११२ ।

हेनुं शारीरिक अखण्डताको अधिकारमा केन्द्रित रही महिलाविरुद्ध हुने हिंसाका सबैप्रकारबारे संरासं महासचिवको विस्तृत अध्ययन, [UN Doc. A/162/122/Add.](#); अनुच्छेद २७७ ।

४५. संरासंको महासभाको प्रस्ताव [A/Res/S-23/3](#), अनुच्छेद ६९, प्लेटफर्म फर याक्सन तथा बेजिङ घोषणाको कार्यान्वयनका पाँच वर्षको समीक्षा उपलब्धि,

www.un.org/womenwatch/daw/followup/rress233e.pdf मा छ ।

४६. मानवअधिकारको रक्षाकवचसम्बन्धी संरासं महासचिवका विशेष प्रतिनिधिको प्रतिवेदन, [E/CN.4/2006/95/Add. 1](#), मार्च २२, २००६ । महिलाविरुद्धको यातना, यसका कारण र परिणामसम्बन्धी विशेष प्रतिनिधि, [E/CN.4/2005/72/Add. 3](#), फेब्रुवरी १०, २००५, अनुच्छेद २१ । मानव अधिकार समिति, समापन पर्यवेक्षण, चिली, [CCPR/C/79/Add. 104](#) मार्च ३०, १९९९ अनुच्छेद २० । गैरन्यायिक कार्यसम्बन्धी विशेष प्रतिवेदकको प्रतिवेदन, [E/CN.4/2002/74](#), जनवरी ९, २००२; गैरन्यायिक कार्यसम्बन्धी विशेष प्रतिवेदकको जबरजस्ती फाँसीसम्बन्धी साक्ष्य प्रतिवेदन, [E/CN.4/2001/9](#), जनवरी ११, २००१; र [E/CN.4/2001/9 Add.1](#), जनवरी १७, २००१ अनुच्छेद १७५ ।

हेनुं अन्तर्राष्ट्रिय न्यायाधीश कमिसन: मानव अधिकार कानुनमा यौन अभिमुखीकरण तथा लैंगिक पहिचान, संरासं मानव अधिकार प्रणालीका सिद्धान्त र नजीरहरूको सन्दर्भ, अक्टुबर २००७, www.icj.org/news.php3?id=article=4209&lang=en मा ।

४७. यो विषय अन्तर्राष्ट्रिय मानव अधिकार कानुनमा स्पष्टरूपमा लेखिएको छ । उदाहरणका लागि हेनुं महिलाको अवस्थाबारेको कमिसनको प्रस्ताव नं ५१/२, महिलाको यौनछेदण उन्मूलन तथा बालिकाको जबरजस्ती विहेसम्बन्धी प्रस्ताव ५१/३ [UN Doc. E/2007/27-E/CN.6/2007/9](#) महिलाविरुद्धको यातनासम्बन्धी विशेष प्रतिनिधिको प्रतिवेदन, महिलामाथि हुने हिंसाका पारिवारिक सांस्कृतिक अभ्यासहरू, [E/CN.4/2002/83](#), जनवरी ३१, २००२ ।

४८. एच्आईभी-एड्स र मानवअधिकारसम्बन्धी अन्तर्राष्ट्रिय निर्देशिका, २००६, परिमार्जित संस्करण, संरासं मानव अधिकारसम्बन्धी उच्चायुक्तको कार्यालय र युएनएड्स,

<http://www.ohchr.org/english/issues/hiv/guidelines.htm>

हेनुं युरोप घोषणापत्रमा यौनकमीहरू तथा युरोपमा यौनकमीहरूको अधिकारसम्बन्धी घोषणा,

http://www.sexworkurope.org/site/index.php?option=com_content&task=view&id=24&Itemid=201

४९. एच्आईभी-एड्स र मानवअधिकारसम्बन्धी अन्तर्राष्ट्रिय निर्देशिका, २००६, परिमार्जित संस्करण, संरासं मानव अधिकारसम्बन्धी उच्चायुक्तको कार्यालय र युएनएड्स,

<http://www.ohchr.org/english/issues/hiv/guidelines.htm>

हेनुं योग्याकर्ता सिद्धान्त ७

५०. हेनुं योग्याकर्ता सिद्धान्त ५

५१. मानव अधिकार कमिसनको प्रस्ताव १९९८/५२, महिलाविरुद्धको हिंसा उन्मूलन, [ESCOR Supp.](#)

(नं ३) १७९ मा । [UN Doc. E/CN. 4/1998/52 \(1998\)](#), महिलाविरुद्धको यातना यसका कारण र परिणामसम्बन्धी विशेष प्रतिनिधिको प्रतिवेदन, श्रीमती राधिका कुमारास्वामी, मानव अधिकार कमिसनको प्रस्ताव १९९७/४४ अनुरूप पेश गरिएको, [UN Doc. E/CN.4/1998/54](#)

समलिंगी भनी चिनिएका वा लिंगभेद नछुट्टिएका व्यक्तिहरूसम्बन्धी लैंगिकताको आधारमा दुःख दिने काम र आश्रय बारेको टिप्पणीका लागि (पारलैंगिक, पारयौनिक) हेनुं गैरन्यायिक कार्यसम्बन्धी विशेष प्रतिनिधिको प्रतिवेदन, [E/CN.4/2002/74](#) जनवरी ९, २००२; गैरन्यायिक कार्य, गैरन्यायिक जबरजस्ती ज्यानसजायसम्बन्धी विशेष प्रतिनिधिको प्रतिवेदन, [E/CN.4/2001/9](#) जनवरी ११, २००१; र [E/CN.4/2001/9/Add. 1](#), जनवरी १७, २००१ अनुच्छेद १७५ ।

हेनुं अन्तर्राष्ट्रिय न्यायाधीशहरूको कमिसन: मानव अधिकार कानुनमा यौन अभिमुखीकरण र लैंगिक पहिचान, संरासं मानव अधिकार प्रणालीका सिद्धान्त र नजीरहरूको सन्दर्भ, अक्टुबर २००७, पृष्ठ १७७ देखि १८० सम्म । www.icj.org/news.php3?id=article=4209&lang=en मा ।

- 52 The United Nations High Commissioner for Refugees (1995) Guidelines on Preventing and Responding to Sexual Violence against Refugees www.unhcr.org/publ/PUBL/3b9cc26c4.pdf
See also, Yogyakarta Principle 23.
- 53 The United Nations High Commissioner for Refugees (1995) *Guidelines on Preventing and Responding to Sexual Violence against Refugees* www.unhcr.org/publ/PUBL/3b9cc26c4.pdf
See also, the United Nations High Commissioner for Refugees (2003) *Sexual and Gender-Based Violence against Refugees, Returnees and Internally Displaced Persons: Guidelines for Prevention and Response*, and Yogyakarta Principle 23.
- 54 **International Covenant on Civil and Political Rights**, Art. 17: No one shall be subjected to arbitrary or unlawful interference with his privacy, family, home or correspondence, nor to unlawful attacks on his honour and reputation.
- 55 See: WHO (2004) *HIV Status Disclosure to Sexual Partners: Rates, Barriers and Outcomes for Women*. Geneva: WHO.
www.who.int/gender/documents/en/VCTinformationsheet_%5b92%20KB%5d.pdf
For full report: www.who.int/gender/documents/en/genderdimensions.pdf
- 56 Yogyakarta Principle 9.
- 57 Ibid.
- 58 UN Protocol to Prevent, Suppress and Punish Trafficking in Persons, Especially Women and Children, supplementing the United Nations Convention against Transnational Organized Crime at:
www.unodc.org/unodc/en/crime_cicp_convention.html#final
- 59 Yogyakarta Principle 19.
- 60 Universal Declaration of Human Rights, 1948, Art. 19: Everyone has the right to freedom of opinion and expression; this right includes freedom to hold opinions without interference and to seek, receive and impart information and ideas through any media and regardless of frontiers.
- 61 Yogyakarta Principle 19.
- 62 **Universal Declaration of Human Rights**, Art. 20: Everyone has the right to freedom of peaceful assembly and association.
No one may be compelled to belong to an association.
- 63 **International Covenant on Economic, Social and Cultural Rights**, Art. 12.1: State Parties to the present Covenant recognize the right of everyone to the enjoyment of the highest attainable standard of physical and mental health.
- 64 Committee on Economic, Social and Cultural Rights' General Comment 14: The right to the highest attainable standard of health (article 12 of the International Covenant on Economic, Social and Cultural Rights, 2000).
- 65 IPPF Charter on Sexual and Reproductive Rights at:
www.ippf.org/en/Resources/Statements/IPPF+Charter+on+Sexual+and+Reproductive+Rights.htm
Also Yogyakarta Principle 21.
- 66 **International Covenant on Economic, Social and Cultural Rights**, Art. 15.1(b): The State Parties to the present Covenant recognize the right of everyone..... (b) to enjoy the benefits of scientific progress and its applications.
- 67 **Convention on the Elimination of all Forms of Discrimination against Women**, Art. 10(h): State Parties shall take all appropriate measures to eliminate discrimination against women in order to ensure to them equal rights with men in the field of education and in particular to ensure, on a basis of equality of men and women: ... (h) Access to specific educational information to help to ensure the health and well-being of families, including information and advice on family planning.
- 68 See International Conference on Population and Development, Key Actions for the further Implementation of the Programme of Action of the International Conference on Population and Development, UN Doc. A/Res/S-21/2, para. 73:
Governments, with the full involvement of young people and with the support of the international community, should, as a priority, make every effort to implement the Programme of Action in regard to adolescent sexual and reproductive health, in accordance with paragraphs 7.45 and 7.46 of the Programme of Action, and should... With due respect for the rights, duties and responsibilities of parents and in a manner consistent with the evolving capacities of the adolescent and their right to reproductive health education, information and care, and respecting their cultural values and religious beliefs, ensure that adolescents, both in and out of school, receive the necessary information, including information on prevention, education, counselling and health services to enable them to make responsible and informed choices and decisions regarding their sexual and reproductive health needs, in order, inter alia, to reduce the number of adolescent pregnancies.
www.unfpa.org/icpd/docs/icpd5/resolution/icpd5_eng.pdf

- 69 IPPF Charter on Sexual and Reproductive Rights, 8.1, at:
www.ippf.org/en/Resources/Statements/IPPF+Charter+on+Sexual+and+Reproductive+Rights.htm.
- 70 Yogyakarta Principle 24
- 71 **Convention on the Elimination of all Forms of Discrimination Against Women**, Art. 16(1)(e): State Parties shall take all appropriate measures to eliminate discrimination against women in all matters relating to marriage and family relations and in particular shall ensure, on a basis of equality of men and women: (e) the same rights to decide freely and responsibly on the number and spacing of their children and to have access to the information, education and means to enable them to exercise these rights.
- 72 Yogyakarta Principle 28 and Yogyakarta Principle 29.

६९. यौन तथा प्रजनन अधिकारसम्बन्धी आईपीपीएफ बडापत्र, ८.१ । हेर्नेोस्-

www.ippf.org/en/Resources/Statements/IPPF+Charter+on+Sexual+and+Reproductive+Rights.html

७०. योग्याकार्टा सिद्धान्त नं. २४

७१. महिलाविरुद्ध हुने सबै प्रकारका भेदभाव उन्मूलन गर्नेसम्बन्धी लोकसम्मति: धारा १६ (१) (ई): राज्यपक्षले खासगरी महिला र पुरुषको समानताको आधारमा विवाह, पारिवारिक सम्बन्धजस्ता यावत् विषयमा महिलाविरुद्ध हुने भेदभावको मूलोच्छेदन गर्न आवश्यक पर्ने सबै उपाय अपनाउनेछन्.....(ई) आफूले जन्माउने शिशुको संख्या तथा जन्मान्तरको समयवारे उचितकै जिम्मेवारीपूर्वक र स्वतन्त्रतापूर्वक निर्णय गर्न र यस अधिकारको उपभोग गर्न पाउनेछन् ।

७२. योग्याकार्टा सिद्धान्त नं २८ र २९ ।

Too often denied and too long neglected, sexual rights deserve our attention and priority.

It is time to respect them.

It is time to demand them.”

Jacqueline Sharpe, President of IPPF

कैयौंपल्ट अस्वीकार गरिएका अनि धेरै लामो अवधिसम्म लत्याइएका यौन अधिकारहरूले हाम्रो ध्यान आकर्षण गर्छन् र हाम्रो प्राथमिकता प्राप्त गर्छन् । अब तिनको सम्मान गर्ने बेला भो । अब ती अधिकार माग्ने बेला भो ।

-ज्याकलिन शार्पे